

**Ընդերքագտագործման
իրավունքի տրման
գործընթացում կոռուպցիոն
ռիսկերի գնահատում**

**ԹՐԱՆՍՓԱՐԵՆՍԻ
ԻՆԹԵՐՆԵՇՆԼ**
հակակոռուպցիոն կենտրոն

Սույն հետազոտությունն իրականացվել է Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ կազմակերպության, Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ Ավստրալիայի կենտրոնի և BHP Բիլիտոն հիմնադրամի աջակցությամբ:

Փաստաթղթով ներկայացված հետազոտությունը, ձևակերպումները, կարծիքները, եզրակացությունը և ռազմավարությունը պատրաստվել են «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» (ԹԻՂԿ) ՅԿ-ի կողմից և պարտադիր չէ, որ արտացելեն Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ, Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ - Ավստրալիայի կամ BHP Բիլիտոն հիմնադրամի կարծիքները:

Տվյալ հրապարակմամբ ներկայացվող նյութը նախատեսված է միայն ընդհանուր տեղեկատվության համար: Տեղական օրենսդրությամբ տրված հնարավորության սահմաններում Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլը, Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ Ավստրալիան և BHP Բիլիտոն հիմնադրամը բացառում են որևէ պատասխանատվություն և որևէ անձի առջև պատասխանատու չեն հրապարակման մեջ առկա տեղեկությունների ճշգրտության կամ ամբողջականության հետ կապված խնդիրների համար:

**ԸՆԴԵՐՔՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ
ԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԳՆԱՋԱՏՈՒՄ**

Փորձագետ՝ Արթուր Գրիգորյան

Գրախոսներ՝ Ջարություն Մովսիսյան
Ալեն Ամիրխանյան

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն
Երևան 0002, Մ.Սարյան 12, 5-րդ հարկ
Չեռ.՝ (374 10) 569589, 569689
Ֆաքս՝ (374 10) 569519
Էլ. փոստ՝ info@transparency.am
Կայքէջ՝ www.transparency.am

ԵՐԵՎԱՆ 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ.....	3
ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ	4
ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ «ԹՐԱՍՓԱՐԵՍԱԻ ԻՆԹԵՐՆԵՇՆԼ»-Ի ՕՐԱԿԱՐԳՈՒՄ	5
Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի «Հանքարդյունաբերություն հանուն կայուն զարգացման» ծրագիրը	5
Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն	5
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	6
Ռիսկի գնահատման նպատակը	6
Չեկույցի կառուցվածքը	7
Եզրույթների բառարան	8
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԿՅԱԼՆԵՐ	8
Ընդհանուր նկարագրություն	8
Քաղաքական և սոցիալական միջավայրը	11
Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացը	12
Մեթոդը	18
Տվյալների հավաքագրում և վերլուծություն	19
ԸՆԴԵՐՔՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ, ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԵՎ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	21
Հանքավայրի երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունքը	21
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ	27
Բացահայտված խոցելի կետեր	27
Բացահայտված կոռուպցիոն ռիսկեր	38
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՐԱԶԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	44
Հավելված Ա. Քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և տեխնոլոգիական գործոններ.....	46
Հավելված Բ. Հարցաշարեր ֆոկուսային խմբերի և հարցազրույցների համար	52
Հավելված Գ. Խոցելի կետերը և կոռուպցիոն ռիսկերը	54
Հավելված Դ. Ռիսկերի գնահատման թերթիկներ.....	58
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	73

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱԱԳ	Առողջության վրա ազդեցության գնահատում
ԱՃԹՆ	Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնություն
ԲՇԽ	Բազմաշահառու խումբ
ԹԻ	Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ
ԹԻՀԿ	Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՀ ԱԻՆ	ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարություն
ՀՀ ԲՆ	ՀՀ բնապահպանության նախարարություն
ՀՀ ԷԵԲՊՆ	ՀՀ Էներգետիկ Էնթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարություն
ՀՀԿԶ	Հանքարդյունաբերություն՝ հանուն կայուն զարգացման ծրագիր
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ՄԱԿ ԵՏՀ	ՄԱԿ-ի Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողով
ՄՖԿ	Միջազգային ֆինանսական կորպորացիա
ՇՄԱԳ	Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատական
ՇՄԱՓ	Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն
ՊՈԱԿ	Պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն
ՏԱՓ	Տեխնիկական անվտանգության փորձաքննություն
ՏԻՄ	Տեղական ինքնակառավարման մարմին
ՓԲԸ	Փակ բաժնետիրական ընկերություն
ԸՀԿ	Ըաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

«Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացում կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատում» հետազոտությունն իրականացվել է Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնի (ԹԻՀԿ) կողմից Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի (ԹԻ) «Հանքարդյունաբերություն՝ հանուն կայուն զարգացման» (ՀՀԿ2) գլոբալ ծրագրի շրջանակներում՝ ԹԻ Ավստրալիայի ղեկավարության ներքո՝ BHP Բիլլիտոն հիմնադրամի ֆինանսավորմամբ:

Հայաստանում իրականացված հետազոտության խնդիրն էր՝ բացահայտել և գնահատել մետաղական հանքավայրերի արդյունահանման նպատակով ուսումնասիրության և շահագործման համար ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացի խոցելի կետերը և գնահատել դրանցից բխող կոռուպցիոն ռիսկերը:

Հետազոտության մեթոդաբանության հիմքում ընկած է ԹԻ-ի կողմից մշակված՝ ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացում կոռուպցիոն ռիսկի գնահատման գործիքը: Հետազոտության առաջին փուլում իրականացվել է տվյալների հավաքագրում և վերլուծություն՝ ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման ընթացակարգերում, պրակտիկայում և համատեքստում առկա խոցելի կետերը վերհանելու նպատակով: Այնուհետև գնահատվել են բացահայտված խոցելի կետերից բխող կոռուպցիոն ռիսկերը, ինչպես նաև դրանց դրսևորման հավանականությունը և հնարավոր ազդեցությունները: Վերջում կատարվել է ռիսկերի առաջնայնության դասակարգում և մշակվել են դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկություններ:

Հետազոտության արդյունքում բացահայտված կոռուպցիոն ռիսկերի մեծ մասը վերաբերում է գործընթացի ընթացակարգերին, մի մասը՝ պրակտիկային և ավելի փոքրաթիվ խումբը՝ ընդհանուր համատեքստին: Բացահայտված հիմնական խնդիրներն են ընդերքաբանական փորձաքննության ընթացակարգերի անհստակությունը, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման փորձաքննության ընթացակարգերի անհստակությունը և որակը, հանքարդյունաբերող ընկերությունների կողմից շահագրգիռ կողմերի վրա ազդելու հնարավորությունը, ընդերքօգտագործման իրավունքի վերանայման գործընթացի և հանքավայրերի վերաբերյալ տվյալների ոչ լիարժեք թափանցիկությունը և պետական պաշտոնյաների ապօրինի տնտեսական գործունեությունը:

Վերհանված խոցելի կետերի և հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերի հիման վրա մշակված առանցքային առաջարկություններն են շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության ենթաօրենսդրական դաշտի ու ինստիտուցիոնալ հենքի զարգացումը և հանքարդյունաբերության բիզնեսի թափանցիկության և հաշվետվողականության ապահովումը, ներառյալ՝ ընդերքօգտագործող ընկերությունների իրական սեփականատերերի մասին տեղեկատվության հրապարակումը:

ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ «ԹՐԱՆՍՓԱՐԵՆՍԻ ԻՆՅԵՐՆԵՆԸ»-Ի ՕՐԱԿԱՐԳՈՒՄ

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի «Հանքարդյունաբերություն հանուն կայուն զարգացման» ծրագիրը

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հակակոռուպցիոն կենտրոնը (ԹԻՀԿ) Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի (ԹԻ) «Հանքարդյունաբերություն՝ հանուն կայուն զարգացման» (ՀՀԿԶ) գլոբալ ծրագրի մասնակից 20 երկրների ներկայացուցչություններից է: Ծրագիրը համակարգում է ԹԻ Ավստրալիայի կենտրոնը: ՀՀԿԶ ծրագիրը հանքարդյունաբերության ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության բարելավմանն ուղղված գործողությունների շարքից է: Այն կենտրոնանում է հատկապես ընդերքօգտագործման որոշումների գործընթացի մեկնարկային փուլի վրա, երբ պետությունները տրամադրում են օգտակար հանածոների արդյունահանման թույլտվություններ ու արտոնագրեր, բանակցում պայմանագրերի շուրջ և կնքում դրանք:

Ծրագրի առաջին փուլը (2016-2017թթ.) վերաբերում է օգտակար հանածոների հանքավայրերի շահագործման լիցենզիաների, թույլտվությունների և պայմանագրերի շնորհման՝ օրենքով ամրագրված ընթացակարգերում, ու գործնականում կոռուպցիոն ռիսկերի բացահայտման և գնահատման միջոցով հիմնախնդրի ընկալմանը: Կոռուպցիոն ռիսկերի բնույթը և պատճառներն ըմբռնելով՝ ծրագրի երկրորդ փուլում (2018-2020թթ.) ԹԻ ներկայացուցչությունները կմշակեն և կիրառործեն միջոցառումներ՝ նպաստելու կոռուպցիոն առաջնահերթ ռիսկերի հետ կապված խնդիրների լուծմանը: Համագործակցելով պետության, հանքարդյունաբերող ընկերությունների, քաղաքացիական հասարակության և ազդակիր համայնքների շահագրգիռ կողմերի հետ՝ ներկայացուցչությունները միջոցներ կծեռնարկեն օգտակար հանածոների արդյունահանման ծրագրերը հաստատելու մասին որոշումներում թափանցիկության, հաշվետվողականության և օրինավորության ապահովման ուղղությամբ:

ՀՀԿԶ ծրագիրն առաջին փուլում ֆինանսավորվել է BHP Բիլիտոն հիմնադրամի և Ավստրալիայի արտաքին գործերի և առևտրի դեպարտամենտի կողմից:

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հակակոռուպցիոն կենտրոն

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հակակոռուպցիոն կենտրոնը (ԹԻՀԿ) շահույթ չհետապնդող հասարակական կազմակերպություն է, որը հավատարմագրված է՝ պաշտոնապես ներկայացնելու ԹԻ միջազգային հակակոռուպցիոն շարժումը Հայաստանի Հանրապետությունում:

ԹԻՀԿ-ի առաքելությունը կոռուպցիայի նվազեցման և ժողովրդավարության ամրապնդման ճանապարհով կառավարման արդյունավետությանը նպաստելն է:

Կազմակերպության նպատակներն են՝ աջակցել արդյունավետ հակակոռուպցիոն քաղաքականությանը և թափանցիկ ու հաշվետու կառավարմանը, աջակցել ազատ, արդար ու թափանցիկ ընտրությունների անցկացմանը և ընտրական ինստիտուտի կայացմանը,

նպաստել հանրային ռեսուրսների, այդ թվում՝ պետական և համայնքային սեփականության ու ֆինանսական միջոցների ողջամիտ, թափանցիկ և հաշվետու կառավարմանը, և խթանել ժողովրդավարական գործընթացները, այդ թվում՝ մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ու հասարակության մասնակցությունը երկրի կառավարման գործընթացներում:

ԹԻՅԿ-ն 2007թ.-ից ի վեր աշխատանքներ է իրականացրել հանքավայրերի օրինավոր կառավարման հարցերի ուղղությամբ՝ անցկացնելով հետազոտություններ և մոնիտորինգ, մշակելով օրենսդրության կատարելագործման առաջարկություններ և ջատագովելով ոլորտի քաղաքականության բարեփոխումներ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ռիսկի գնահատման նպատակը

Կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատումն իրականացվել է ԹԻ ՅԿԶ ծրագրի շրջանակում: Յետազոտության նպատակն է՝ բացահայտել կոռուպցիայի տեսանկյունից համակարգային, կանոնակարգային և ինստիտուցիոնալ խոցելի կետերը հանքավայրերի շահագործման և հանքարդյունաբերությանն առնչվող արտոնագրերի և թույլտվությունների տրամադրման և ընդերքօգտագործման պայմանագրերի կնքման բնագավառում ու գնահատել այդ խոցելի կետերից բխող կոնկրետ կոռուպցիոն ռիսկերը:

Նկատի ունենալով, որ մետաղների հանքարդյունահանումը նշանակալի տեղ է զբաղեցնում երկրի տնտեսությունում՝ բնապահպանական և սոցիալական վնասակար հետևանքներով հանդերձ, ոլորտում կոռուպցիոն ռիսկերը գնահատելիս ԹԻՅԿ-ն կենտրոնացել է մետաղական հանքավայրերի ինչպես երկրաբանական ուսումնասիրությունների, այնպես էլ արդյունահանման իրավունքների և թույլտվությունների տրամադրման հարցերի վրա:

Սույն զեկույցում բացահայտվում և վերլուծվում են հանքարդյունաբերությունը կարգավորող օրենսդրական դաշտի այն հիմնական հարցերը, որոնք անհրաժեշտ են ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացը և դրանում կոռուպցիոն վարքագծի դրսևորման հնարավորություններ ստեղծող թույլ կողմերն ու բացթողումներն ըմբռնելու համար: Յետազոտության արդյունքների հիման վրա զեկույցում ներկայացված են ՅՅ կառավարությանն ուղղված մի շարք առաջարկություններ, որոնք թույլ կտան վերացնել կամ նվազեցնել ոլորտը կարգավորող իրավական համակարգում առկա ռիսկային գործոնները: Այդ առաջարկությունները կներկայացվեն նաև Յայաստանի Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱՃԹՆ) Բազմաշահառու խմբին (ԲՇԽ)՝ վերջինիս 2017-2018թթ. Աշխատանքային պլանում և առնչվող գործողություններում դրանց ընդգրկման հնարավորությունը քննարկելու համար¹:

¹ ԱՃԹՆ-ն բնական պաշարների բաց և հաշվետու կառավարումը խթանող համաշխարհային ստանդարտ է, որին անդամակցում են 50-ից ավել երկրներ (տես ավելին՝ <https://eiti.org> կայքում): ԱՃԹՆ ԲՇԽ-ն կառավարության, հանքարդյունահանող ընկերությունների և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներից կազմված կառույց է, որը վերահսկում է ԱՃԹՆ գործընթացը: Յայաստանի ԱՃԹՆ տեղեկատվությունը ներկայացվում է ՅՅ կառավարության <http://www.gov.am/am/eiti> կայքում:

Ընդհանուր առմամբ, սույն զեկույցի հիմքում ընկած են զանազան շահագրգիռ կողմերի հետ խոր և փաստարկված քննարկումները: Փաստաթղթում ներկայացված առաջարկությունները նպատակաուղղված են հիմնախնդիրների համակարգային լուծմանը՝ հաշվի առնելով առաջնահերթ թիրախները և խնդիրների լուծման գործնական հնարավորությունները: Կարծում ենք, որ ԱՃԹՆ-ին Հայաստանի անդամակցությունը և երկրում հանքարդյունաբերության քաղաքականության հանդեպ ուշադրության անհարմար պահ են ստեղծել այս ոլորտում կոռուպցիային առնչվող հարցերի, ինչպես նաև գործընթացների կատարելագործման ու պատասխանատու հանքարդյունաբերության զարգացման հրամայականի ու եղանակների քննարկման համար:

Չեկույցի կառուցվածքը

Սույն զեկույցը կազմված է հետևյալ բաժիններից.

Ընդհանուր տվյալներ, որտեղ ներկայացվում են հանքարդյունաբերության ոլորտի և ՀՀ-ում դրա կառավարման վերաբերյալ հիմնական տեղեկություններ, այդ թվում՝ նկարագրվում են օրենսդրական դաշտը և քաղաքականության շրջանակները, գլխավոր մասնակիցները, ներկայացվում է ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացը, դրան առնչվող կարգերը և հետազոտության շրջանակը:

Մեթոդաբանություն, որտեղ նկարագրվում են կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատման, տվյալների հավաքագրման և հետազոտության մեթոդները (այդ թվում՝ տվյալների աղբյուրների տեսակները, հարցազրույցների և ֆոկլուսային խմբերի քանակը և վայրը), հիմնավորվում է ռիսկերի գնահատման համար կիրառված միավորների համակարգը, ներկայացվում է ստացված արդյունքների հավաստիացման գործընթացը և բացատրվում են հետազոտության սահմանափակումները:

Գործընթացների նկարագրություն, որտեղ տրվում են հանքավայրերի երկրաբանական հետազոտության և արդյունահանման իրավունքների տրամադրման գործընթացների նկարագրությունն ու վերլուծությունը, համապատասխան օրենսդրական և իրավակարգավորող գործընթացների վերաբերյալ տեղեկություններն ու վերլուծությունը, ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման և դրա հետ կապված որոշումների կայացման պրակտիկան ու իրավիճակային գործոնները և բացահայտվում են գործընթացում առկա հիմնական խոցելի կետերն (vulnerability) ու կոռուպցիոն ռիսկերը:

Արդյունքներ, որտեղ շարադրվում են հետազոտության բացահայտումները, սահմանված սանդղակով գնահատվում են կոռուպցիոն ռիսկերը և վերլուծվում են ստացված արդյունքները (ռիսկերի աստիճանը, դրանց տեղը որոշումների կայացման գործընթացում և միտումները):

Եզրակացություններ և առաջարկություններ, որտեղ սահմանվում են ռիսկերի առաջնահերթությունները և խոցելի խնդիրները լուծելու նպատակով քաղաքականության փոփոխության վերաբերյալ առաջարկությունները:

Չեկույցում տեղ են գտել նաև մի շարք հավելվածներ, այդ թվում՝ կոռուպցիոն ռիսկերի հետազոտության ընթացքում օգտագործված հարցաշարերն ու աշխատանքային թերթիկները և օգտագործված գրականության ցանկը:

Եզրույթների բառարան

Հետազոտության մեջ կիրառված եզրույթների համար ստորև բերվում են սահմանումներ, որոնք ընդհանուր հարթակ կստեղծեն հետազոտության նպատակը, մեթոդաբանությունը և արդյունքներն ըմբռնելու համար:

Կոռուպցիան պաշտոնի բերումով ստանձնած լիազորությունների չարաշահումն է՝ անձնական օգուտ ստանալու նպատակով (ըստ ԹԻ սահմանման), որն ընդգրկում է ոչ միայն պետական կամ հանրային ծառայողների, այլև մասնավոր հատվածի և համայնքային կառավարման դերակատարների վարքը: Եթե անգամ այս կամ այն վարքագիծը տվյալ երկրի օրենսդրությամբ անօրինական չէ, ԹԻ սահմանմանը համապատասխանելու պարագայում սույն հետազոտության շրջանակում այն, մինևույն է, համարվում է կոռուպցիա:

խոցելի կետը համակարգային, կանոնակարգային, ինստիտուցիոնալ կամ այլ թույլ օղակն է, որն առաջացնում է կոռուպցիոն ռիսկ, այսինքն՝ կոռուպցիոն վարքագծի դրսևորման կամ դրա կոծկելուն նպաստող պայմաններ կամ հնարավորություններ, որոնք խաթարում են լիցենզիաների, թույլտվությունների և պայմանագրերի տրամադրման գործընթացի օրինականությունը, դրանց համապատասխանությունը կարգերին և էթիկայի կանոններին:

Կոռուպցիոն ռիսկը խոցելի խնդիրներով պայմանավորված կոռուպցիայի հավանականության և լրջության աստիճանի չափն է: Այն կարող է ներառել կոռուպցիայի հնարավորություններ և նախապայմաններ ստեղծող վարքագիծը կամ որոշումները կամ հենց բուն կոռուպցիոն վարքագծի դրսևորումը:

Հավանականությունը կոռուպցիոն կոնկրետ ռիսկի հնարավոր լինելու աստիճանն է:

Ազդեցությունը ռիսկն իրականության վերածվելու պարագայում այդ ռիսկի բացասական հետևանքներն են, այսինքն՝ «կոռուպցիայի գինը»:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՎՅԱԼՆԵՐ

Ընդհանուր նկարագրություն

Հայաստանը հարուստ է օգտակար հանածոների պաշարներով: Մասնավորապես, առկա են ոսկու, պղնձի, մոլիբդենի, ցինկի, կապարի, երկաթի, արծաթի, ինչպես նաև շինարարության մեջ օգտագործվող նյութերի հանքավայրեր²: Այդուհանդերձ, գլոբալ մակարդակով վերցված, այս հանքավայրերը համեմատաբար փոքր են: Հայաստանի պղնձամոլիբդենային

² ՀՀ ԷԵԲՊՆ պաշտոնական կայքէջ, <http://www.minenergy.am/page/472>:

ամենախոշոր հանքավայրը Քաջարանում իր մեծությամբ աշխարհում գրավում է մոտ 110-րդ տեղը, իսկ ոսկու ամենախոշոր հանքավայրը Սոթքում աշխարհի ոսկու 300 խոշորագույն հանքավայրերի ցանկից դուրս է³:

ՀՀ սահմանադրությունը⁴ և ոլորտը կարգավորող հիմնական օրենսդրական ակտը՝ ՀՀ «Ընդերքի մասին» օրենսգիրքը (այսուհետ՝ նաև Օրենսգիրք) սահմանում են, որ Հայաստանի Հանրապետության ընդերքը պետության բացառիկ սեփականությունն է: Այն կարող է տրամադրվել օգտագործման միայն երկրաբանական ուսումնասիրությունների և օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակներով: Ընդերքի տեղամասերը չեն կարող լինել առքուվաճառքի, գրավի առարկա կամ օտարվել այլ ձևով⁵:

Երկրի տնտեսական զարգացման գործում հանքարդյունաբերության դերը բավականին հակասական է: Ըստ Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱՃԹՆ) պաշտոնական տվյալների՝ հանքային և մետաղական խտանյութերի վաճառքը կազմում է ՀՀ-ից արտահանումների ծավալի ավելի քան կեսը: Հանքարդյունաբերությունը կազմում է երկրի ՀՆԱ-ի ոչ ավելի քան 5%-ը⁶, իսկ Համաշխարհային բանկի 2014թ. տվյալների համաձայն, վերջին 14 տարիներին հանքարդյունաբերության ոլորտը կազմել է ՀՆԱ-ի ընդամենը 2,2%-ը⁷: Նույն աղբյուրից տեղեկանում ենք, որ 2014թ.-ին մետաղների արդյունահանման ոլորտն ուներ 7057 աշխատող, ինչը կազմում էր տնտեսության արդյունաբերական ճյուղում զբաղվածների ընդհանուր թվի 10%-ը⁸:

ՀՀ-ում գործողության մեջ է ընդերքօգտագործման ավելի քան 400 թույլտվություն, որոնց մեծ մասը տրվել է շինանյութերի արդյունահանման համար⁹: Մետաղական հանքավայրերի համար ներկայումս ուժի մեջ է ընդերքօգտագործման 27 իրավունք, որոնցից 14-ը՝ արդյունահանման, իսկ 13-ը՝ երկրաբանահետախուզական աշխատանքների:

ՀՀ-ում չկան պետական ընդերքօգտագործող ընկերություններ, և արդյունաբերությունն ամբողջովին գտնվում է մասնավոր հատվածի տիրապետության տակ: Ռուսական ծագումով ընկերությունները շահագործում են հանքավայրերի զգալի մասը, այդ թվում՝ Կապանի ոսկու հանքավայրը (Polymetal International PLC), Սոթքի ոսկու և Ագարակի պղնձամոլիբդենային հանքավայրերը (Geopromining) և Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրը (Vallex Group): Կան նաև Գերմանիայի, Մեծ Բրիտանիայի, ԱՄՆ-ի և այլ երկրների հետ կապված ընկերություններ, սակայն դրանց իրական ծագումը բացահայտելը հիմնականում խնդրահարույց է: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մետաղական հանքավայրերը շահագործող ընկերությունների մեծ մասը գրանցված են օֆշորային

³ Համաշխարհային բանկ, *Armenia - Strategic mineral sector sustainability assessment* (Washington D.C.: The World Bank Group, 2016), էջ 23:

⁴ ՀՀ սահմանադրություն, հոդված 10:

⁵ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, հոդված 11, մաս 2:

⁶ <https://eiti.org/news/eiti-board-welcomes-armenia-to-eiti-family>:

⁷ Համաշխարհային բանկ, *Armenia - Strategic mineral sector sustainability assessment* (Washington D.C.: The World Bank Group, 2016), էջ VI:

⁸ Նույն տեղում, էջ VI:

⁹ Նույն տեղում, էջ 12, <http://www.minenergy.am>, <https://www.geofund.am/hy/%D5%B0%D5%A1%D5%B6%D6%84%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D6%87-%D5%B0%D5%A1%D5%B6%D6%84%D5%A5%D6%80%D6%87%D5%A1%D5%AF%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%A1%D5%B6%D5%B1%D5%B6%D5%A1%D5%A3%D6%80%D5%A5%D6%80>:

տարբեր գոտիներում կամ փոխկապակցված են դրանցում գրանցված ընկերությունների հետ¹⁰:

Մետաղական հանքարդյունաբերությունը հիմնականում կենտրոնացված է Հայաստանի հյուսիսային և հարավային տարածքներում, որոնք երբեմն գետերի ջրհավաք ավազաններում գտնվող գեղատեսիլ վայրեր են՝ հարուստ կենսաբազմազանությամբ, բերրի հողերով և խիտ բնակչությամբ: Այս տարածքներում հանքարդյունաբերության բնապահպանական և սոցիալական հետևանքները աղետալի են:

Հայաստանը դեռևս չունի հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարություն: 2017թ. օգոստոսի 24-ին ՀՀ կառավարության N36 արձանագրային որոշմամբ հավանության է արժանացել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման հայեցակարգը¹¹, որի համաձայն առաջիկայում նախատեսվում է մշակել և ներդնել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման քաղաքականություն և ռազմավարություն¹²:

Թեև հանքարդյունաբերության ոլորտը կարգավորող օրենսդրությունն ընկերություններից պահանջում է կիրառել առկա լավագույն տեխնոլոգիաները, այս պահանջը դեկլարատիվ բնույթ է կրում, քանի որ կիրարկումը երաշխավորող մեխանիզմները բացակայում են: Սա ոլորտի ամենալուրջ խնդիրներից է: Սահմանված չէ տեխնոլոգիական պայմանների այն մակարդակը, որը չապահովելու դեպքում ընդերքօգտագործման իրավունք չի կարող տրվել:

Ընդհանուր առմամբ, որոշումների կայացման գործընթացում չի իրականացվում հանքարդյունաբերական նախագծերի ծախսարդյունավետության գնահատում՝ պետության և հանրության շահերի տեսանկյունից, պատշաճ չեն հաշվառվում կենսամիջավայրի կամ հանրային առողջության վրա ազդեցությունները: Թեև օրենսդրությունը պահանջում է բազմաբովանդակ տվյալների հավաքագրում, ինչպես նաև բնապահպանական ու սոցիալական հետևանքների և տարածքների զարգացման այլընտրանքային տարբերակների վերլուծություն, չկա որևէ մեխանիզմ, որը թույլ կտար համադրել և վերլուծել հնարավոր օգուտներն ու վնասները՝ տնտեսապես կենսունակ որոշումների կայացման նպատակով:

Հարկ է նշել, որ 2017թ. մարտին Հայաստանի Հանրապետությունը ստացել է ԱՃԹՆ-ի թեկնածու երկրի կարգավիճակ, ինչը հիմքեր է ստեղծել ոլորտի թափանցիկության ու հաշվետվողականության, ինչպես նաև պատասխանատու հանքարդյունաբերության մշակույթի այլ բաղադրիչների հետագա բարելավման համար:

¹⁰ Արմինե Իշխանյան և այլոք, *Civil Society, Development and Environmental Activism in Armenia* (Yerevan, Armenia: City House Print, 2013), էջ 71-72,

http://eprints.lse.ac.uk/54755/1/Ishkanian_Civil_Society_Development_Enviromental_Activism_America_2013.pdf:

¹¹ ՀՀ կառավարության 2017թ. օգոստոսի 24-ի «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման հայեցակարգի հավանություն տալու մասին» N36 արձանագրային որոշում:

¹² Հարկ է նշել, որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն արձանագրային որոշումները իրավական որևէ կարգավիճակ չունեն:

Քաղաքական և սոցիալական միջավայրը

Տնտեսության այլ ճյուղերի համեմատ հանքարդյունաբերության ոլորտում տեղեկատվությունն ավելի թափանցիկ է: ԶԶ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարության (ԷԵԲՊՆ) www.minenergy.am կայքում կարելի է գտնել ընդերքօգտագործման իրավունքների, հանքավայրերի ու դրանք շահագործող ընկերությունների, թույլտվությունների ժամկետների մասին եռամսյա կտրվածքով թարմացվող տվյալներ, ինչպես նաև օգտակար հանածոների հանքավայրերի որոշ քարտեզներ: Սրան զուգահեռ, «Բաց կառավարության գործընկերություն» նախաձեռնության հայաստանյան գործողությունների երկրորդ ծրագրով (2014-2017թթ.) ԶԶ կառավարության ստանձնած պարտավորությունների համաձայն, ստեղծվել է «Հանրապետական երկրաբանական ֆոնդ» ՊՈԱԿ-ի www.geo-fund.am պորտալը, որի նպատակն է հասանելի դարձնել տրամադրված իրավունքների մասին տեղեկությունները, ինչպես նաև հանքերի ու հանքերնակումների անձնագրեր և օգտակար հանածոների ուսումնասիրություններ: ԶԶ բնապահպանության նախարարության (ԲՆ) www.mnp.am կայքում տեղադրվում են շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության ենթակա ընդերքօգտագործման նախագծերի շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) հաշվետվությունները և եզրակացությունները:

Հանքավայրերը շահագործող ընկերությունների սեփականատերերի մասին տեղեկությունները հիմնականում անհասանելի են այն պատճառով, որ շատ ընկերություններ գրանցված են օֆշորային գոտիներում, իսկ բաժնետիրական ընկերությունների մասին տվյալները պաշտպանվում են նաև ներպետական օրենսդրությամբ: Այնուամենայնիվ, հանքարդյունաբերական բիզնեսում բարձրաստիճան պաշտոնյաների անօրինական ներգրավման բացահայտումները¹³ որոշակի մտավախությունների տեղիք են տալիս հասարակությունում առ այն, որ օֆշորային գոտիներում գրանցված ընկերությունները կապված են բարձրաստիճան պաշտոնյաների հետ՝ առաջացնելով շահերի բախման և պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման հնարավոր ռիսկեր:

Հարկ է նշել, ազգային օրենսդրությունում շահերի բախումը պատշաճ սահմանված և կարգավորված չէ: Դրա կանխարգելումը, հայտարարագրումը, կառավարումը կամ վերահսկումը թույլ է իրականացվում: Ներկայումս ձեռնարկվում են քայլեր, որոնք ուղղված են հանրային ծառայության ոլորտում ազգային օրենսդրությունը բարելավելուն՝ պետական պաշտոնյաների վարքագծի սահմանափակումները համապատասխանեցնելով միջազգային լավագույն փորձին: Մասնավորապես, 2016թ. դեկտեմբերի 16-ին ընդունվել և 2017թ. հունիսի 1-ից ուժի մեջ են ապօրինի հարստացման քրեականացման դրույթները¹⁴: 2018թ.-ին ստեղծվելու է կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողով, որի լիազորությունների մեջ են մտնելու շահերի բախման իրավիճակների բացահայտումն ու կանխարգելումը, եկամուտների ու ունեցվածքի հայտարարագրերի քննումը և դրանց հետ կապված խախտումների առիթով ծառայողական քննությունների նախաձեռնումը¹⁵: Բացի այդ,

¹³ Էդիկ Բաղդասարյան, «Վարդան Այվազյանի բիզնես նախագիծը», *Հետք*, 26.03.2007թ., <http://hetq.am/arm/news/6389/vardan-ayvazians-business-project.html>; Էդիկ Բաղդասարյան, «Ինչու աննկատ մնացին չինական «ներդրումները»», *Հետք*, 07.02.2011թ., <http://hetq.am/arm/news/628/whos-minding-armenias-natural-resources.html>:

¹⁴ «ԶԶ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ԶԶ օրենք, 2016թ.:

¹⁵ «Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին» ԶԶ օրենք, 2017թ. և «Հանրային ծառայության մասին» ԶԶ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ԶԶ օրենք, 2017թ.:

2017թ. հունիսի 9-ին «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին»¹⁶ և «ՀՀ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին»¹⁷ ՀՀ օրենքներով նախատեսվել է վարչական և քրեական պատասխանատվություն սահմանված ժամկետներում գույքի և եկամուտների հայտարարագիր չներկայացնելու, անզգուշությամբ սխալ կամ ոչ ամբողջական տվյալ ներկայացնելու, հայտարարագիրը դիտավորությամբ չներկայացնելու, կեղծ տվյալներով ներկայացնելու կամ տվյալներ թաքցնելու համար:

Որոշ դեպքերում հանքարդյունաբերության ծրագրերը լայն աջակցություն են վայելում համայնքներում նոր աշխատատեղերի ստեղծման հնարավոր հեռանկարի և խոստումների շնորհիվ, սակայն համայնքների բնակիչներն, ընդհանուր առմամբ, անտեղյակ են հանքավայրերի շահագործման բացասական հետևանքներից: Ընդերքօգտագործման ծրագրերը հաճախ տեղիք են տալիս ներհամայնքային և միջհամայնքային հակամարտությունների: Զաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները (ԶՀԿ) սովորաբար բացասական դիրքորոշում են ընդունում հանքարդյունաբերության հանդեպ՝ դա պատճառաբանելով ոլորտում բնապահպանական և սոցիալական պատասխանատվության ցածր մակարդակով:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները (ՏԻՄ) որոշակի դերակատարում ունեն հանքարդյունաբերական գործունեության վերաբերյալ որոշումների ընդունման հարցում, սակայն անկախ և ակտիվ դիրք գրավելու համար չունեն բավականաչափ կարողություններ, ազդեցություն կամ կամքի դրսևորման ազատություն: ՏԻՄ պաշտոնյաները հաճախ գտնվում են մարզպետարանների ազդեցության տակ:

Հանքարդյունաբերության բացասական ազդեցությունը կրող անձանց փոխհատուցումը հիմնականում հաշվարկվում է գույքին պատճառված վնասի տեսակետից: Հաշվի չեն առնվում այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են՝ բնական ռեսուրսների, օրինակ՝ անտառային բարիքների հասանելիությունը, այլ գործունեության, օրինակ՝ գյուղատնտեսական աշխատանքների վրա ազդեցությունը: Ընդերքօգտագործման հետևանքով ծագող հնարավոր արտակարգ իրավիճակներից կամ պատահարներից բխող չափազանց մեծ ռիսկերի անմիջական ազդեցությանը ենթակա համայնքների համար չի գործում ապահովագրական որևէ համակարգ:

Հարկ է նշել, որ հանքարդյունաբերության ոլորտի որոշ խնդիրների անդրադարձ է կատարվել ԱՃԹՆ ԲՇԽ 2017-2018 աշխատանքային ծրագրում՝ ներառելով բարեփոխումներին միտված մի շարք գործողություններ¹⁸:

Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացը

Հանքարդյունաբերության ոլորտը հիմնականում կարգավորվում է ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքով (2011թ.) և դրանից բխող իրավական ակտերով: Գործում են նաև ոլորտին առնչվող այլ օրենսդրական ակտեր, մասնավորապես, «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» (2014թ.), «Բուսական աշխարհի

¹⁶ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, 2017թ.

¹⁷ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, 2017թ.

¹⁸ 2017-2018թթ. Հայաստանի Հանրապետության ԱՃԹՆ աշխատանքային ծրագիր, [http://www.gov.am/u_files/file/ardyunaberakan-cragir/EITI_Workplan_Armenia_arm\(1\).pdf](http://www.gov.am/u_files/file/ardyunaberakan-cragir/EITI_Workplan_Armenia_arm(1).pdf):

մասին» (1999թ.), «Կենդանական աշխարհի մասին» (2000թ.) ՀՀ օրենքները, «ՀՀ ջրային օրենսգիրքը» (2002թ.), «Թափոնների մասին» (2004թ.), «Տեխնիկական անվտանգության ապահովման պետական կարգավորման մասին» (2005թ.) ՀՀ օրենքները, ինչպես նաև այլ իրավական ակտեր:

Օգտակար հանածոների օգտագործման և կառավարման թույլտվությունը տրվում է երկրաբանական ուսումնասիրության կամ շահագործման համար «ընդերքօգտագործման իրավունքի» միջոցով: «Ընդերքօգտագործման իրավունքը» կիրառվում է որպես ընդհանրական հասկացություն:

Օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունքը ներառում է ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրության թույլտվությունը, երկրաբանական ուսումնասիրության պայմանագիրը և լիազոր մարմնի հետ համաձայնեցված աշխատանքային ծրագիրը¹⁹: Վերջինս «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն պետք է անցած լինի Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն (ՇՄԱՓ) և ստացած լինի դրական փորձաքննական եզրակացություն:

Օգտակար հանածոյի արդյունահանման իրավունքը ներառում է ընդերքօգտագործման թույլտվությունը, լեռնահատկացման ակտը, ընդերքօգտագործման պայմանագիրը և համապատասխան փորձաքննություններ, այսինքն՝ ՀՀ ԲՆ կողմից ՇՄԱՓ և ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության (ԱԻՆ) կողմից տեխնիկական անվտանգության փորձաքննություն (ՏԱՓ) անցած և դրական եզրակացություններ ստացած արդյունահանման նախագիծը²⁰:

Ընդերքօգտագործման թույլտվությունը և լեռնահատկացման ակտը վարչական ակտեր են, որոնք տրվում են ՀՀ ԷԵԲՊՆ կողմից: Ընդերքօգտագործման պայմանագիրը քաղաքացիական պայմանագրի տեսակ է, որը կնքվում է ՀՀ ԷԵԲՊՆ և ընդերքօգտագործող ընկերության միջև: Ի հակադրություն այս փաստաթղթերի, ՇՄԱՓ եզրակացությունը որևէ իրավական կարգավիճակ չունի և չի կարող վիճարկվել դատական կարգով:

Թե՛ հետազոտման, և թե՛ շահագործման նպատակներով պայմանագրերի կնքումը Ընդերքի մասին օրենսգրքով սահմանված պարտադիր պահանջ է: Ըստ օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի, օգտակար հանածոյի արդյունահանման պայմանագիրը պետք է ամրագրի այն օգտակար հանածոների տեսակները, որոնց արդյունահանումը թույլ է տրվում ընդերքօգտագործողին, լեռնահատկացման կողողինատները, պայմանագրի գործողության ժամկետը, ինչպես նաև դրույթներ՝ հանքավայրի հաստատված պաշարների, բնապահպանական կառավարման պլանի, հանքի փակման, համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ոլորտում ստանձնած պարտավորությունների մասին: Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում գրեթե նույն դրույթներն են նախատեսվում օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրության պայմանագրի համար: Մինևույն ժամանակ, ՀՀ կառավարության 2012թ. մարտի 22-ի «Ընդերքօգտագործման պայմանագրերի օրինակելի ձևերը հաստատելու մասին» N437-Ն որոշումը սահմանում է ինչպես օգտակար հանածոյի արդյունահանման, այնպես էլ այդ նպատակով երկրաբանական

¹⁹ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, հոդված 41, մաս 4:

²⁰ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, հոդված 54, մաս 3:

ուսումնասիրության պայմանագրերի բաժինները և ընդհանուր բովանդակությունը: Օգտակար հանաժողի արդյունահանման նպատակով ընդերքօգտագործման պայմանագրին կցվում է չորս հավելված՝ 1. «Ֆինանսական առաջարկները և ընդերքօգտագործման վճարները», 2. «Հանքի փակման ծրագրով նախատեսված պարտավորություններ», 3. «Համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ոլորտում ստանձնած պարտավորություններ» և 4. «Բնապահպանական կառավարման պլան»: Օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրության օրինակելի պայմանագիրն ունի միայն մեկ հավելված՝ «Երկրաբանական ուսումնասիրություններ կատարելու, ստացված տեղեկությունները պետական փորձաքննության ներկայացնելու ժամանակացույցը»:

Ընդերքի մասին օրենսգրքի համաձայն՝ ընկերությունները պետք է հրավիրվեն վավերացնելու ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրությունների և արդյունահանման վերաբերյալ պայմանագրերը, որոնք պատրաստվում են ՀՀ ԷԵԲՊՆ կողմից²¹: ՀՀ կառավարության 2012թ. մարտի 22-ի N437-Ն որոշմամբ նախատեսում է նաև առանձին հարցերի շուրջ բանակցելու հնարավորություն: Այսպես, բանակցության առարկա կարող են դառնալ պայմանագրերի օրինակելի ձևի դատարկ հատվածները, ինչպես օրինակ՝ հատկացված տեղամասի կոորդինատները, նախագծի տևողությունը, ներդրումները, հանքի փակման ծրագրով նախատեսված պարտավորությունները, համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ոլորտում ստանձնած պարտավորությունները և բնապահպանական կառավարման պլանը:

Ընդերքօգտագործման իրավունքն ընկերություններին շնորհվում է «փորձաքննական եզրակացությունների» հիման վրա, որոնք տրվում են երեք տեսակի պետական փորձաքննությունների իրականացումից հետո՝ ընդերքաբանական, տեխնիկական անվտանգության և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության: Մասնավորապես.

- **«Ընդերքաբանական փորձաքննությունը»** ուսումնասիրված պաշարների և ընդերքի մասին այլ տեղեկության արժանահավատության հաստատման գործընթաց է, որն իրականացնում է ՀՀ ԷԵԲՊՆ Ընդերքի գործակալությունը՝ ընդերքօգտագործող ընկերության կողմից անցկացված երկրաբանական ուսումնասիրությունների ավարտից հետո: Ընդերքաբանական փորձաքննությունը ներառում է արդյունաբերական նշանակության գնահատման բաղադրիչ, որում պետք է հաշվի առնվեն օգտակար հանածոյի շուկայական արժեքը, ընտրված տեխնոլոգիայով դրանց վերամշակման ծախսերը, ինչպես նաև բնապահպանական և սոցիալական հետևանքները:

Ընդերքաբանական փորձաքննությունը կարգավորվում է «Ընդերքի մասին» ՀՀ օրենսգրքով, ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 14-ի «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի պաշարների և կանխատեսումային պաշարների դասակարգումը հաստատելու մասին» N274-Ն որոշմամբ և ՀՀ օգտակար հանածոների պաշարների պետական հանձնաժողովի 2000թ. դեկտեմբերի 12-ի «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի արդյունաբերական գնահատման և կոնդիցիաների պարամետրերի հիմնավորման նյութերի բովանդակության,

²¹ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրք, հոդված 41, մաս 1 և հոդված 54, մաս 1:

ձևավորման և պետական փորձաքննության ներկայացման կարգի մասին հրահանգը հաստատելու մասին» N86 որոշմամբ²²:

- **«Տեխնիկական անվտանգության փորձաքննությունը»** հանքարդյունաբերական ենթակառուցվածքների անվտանգության գնահատման գործընթաց է, որին ենթակա են միայն օգտակար հանածոյի արդյունահանման նախագծերը: Փորձաքննությունն իրականացնում է ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության (ՀՀ ԱԻՆ) «Տեխնիկական անվտանգության ազգային կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը: Հանքավայրի շահագործման համար ընտրված տեխնոլոգիայի բնույթից կախված՝ տեխնիկական անվտանգության փորձաքննությունը կարող է ընդգրկել հանքավայրը, պոչամբարը, հանքանյութի հարստացման գործարանը և հանքանյութի վերամշակման գործընթացի այլ օբյեկտները:

Ընդերքօգտագործման թույլտվության շրջանակներում տեխնիկական անվտանգության փորձաքննության ենթակա են շինարարության, վերամշակման և հանքի փակման փուլերի աշխատանքները: Տեխնիկական անվտանգության փորձաքննության կատարման կարգը սահմանվում է «Տեխնիկական անվտանգության ապահովման պետական կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքով (2006թ.) և համապատասխան իրավական ակտերով, որոնց հիմքում հիմնականում ընկած են խորհրդային ժամանակաշրջանի շինարարական նորմերն ու կանոնները:

- **«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննությունը»** ներառում է հանքարդյունաբերական նախագծի և դրա հիման վրա կազմված շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) հաշվետվության վերանայման («ստուգման») և նախագծերի թույլատրելիության մասին որոշում ընդունելու գործընթացը: Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության ենթակա են ինչպես օգտակար հանածոյի արդյունահանման նախագծերը, այնպես էլ երկրաբանական ուսումնասիրության աշխատանքների ծրագրերը: Փորձաքննությունն իրականացնում է ՀՀ ԲՆ «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը: Վերջինս պետք է փորձաքննի ծրագրերի, ինչպես նաև դրանց այլընտրանքային տարբերակների, հնարավոր ներգործությունը շրջակա միջավայրի տարրերի, մարդու առողջության, ինչպես նաև պատմամշակութային հուշարձանների վրա և հնարավոր սոցիալական խնդիրները:

«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքով երկրաբանական ուսումնասիրությունները դասվում են նախատեսվող գործունեությունների «Գ» կատեգորիային, որոնց համար նախատեսվում է միայն շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության նախնական՝ ընդհանուր գնահատում: Այս կատեգորիայի գործունեության համար չի պահանջվում իրականացնել լիակատար ՇՄԱԳ գործընթաց և կազմել հաշվետվություն ընդերքօգտագործող ընկերության կողմից:

²² ՀՀ օգտակար հանածոների պաշարների պետական հանձնաժողովը ներկայումս միացվել է ՀՀ ԷԵԲՊՆ այլ մարմինների հետ՝ ՀՀ ԷԵԲՊՆ կառուցվածքում ձևավորելով «Ընդերքի գործակալություն»:

Օգտակար հանածոների արդյունահանման և որոշ երկրաբանական ուսումնասիրությունների (1000 գծամետրից ավելի ստորերկրյա լեռնային փորվածքներով կամ 1000 գծամետր խորությունը գերազանցող հորատանցքի հորատման դեպքում) նախագծերը դասվում են «Ա» կատեգորիային և ենթակա են լիարժեք բնապահպանական փորձաքննության, ներառյալ՝ նախնական և հիմնական փուլերը, որոնց արդյունքում պետք է կազմվի ՇՄԱԳ հաշվետվություն: «Ա» կատեգորիայի գործունեության բնապահպանական փորձաքննության գործընթացում 4 փուլով պետք է իրականացվեն հանրային քննարկումներ²³: ՇՄԱԳ-ը և ՇՄԱՓ-ը կարգավորվում են «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքով (2014թ.) և համապատասխան ենթաօրենսդրական ակտերով²⁴:

ՀՀ ԷԵԲՊՆ և ԲՆ միջև հարաբերությունները ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման հարցում չեն ենթադրում մեկը մյուսի հանդեպ ենթակայություն կամ որևէ մեկի լիազորությունների գերազանցում: Որպես բարեփոխված «մեկ պատուհանի» քաղաքականության արդյունք, ընդերքօգտագործող ընկերության և այլ ներգրավված կառույցների հետ առնչվող հիմնական մարմինը ՀՀ ԷԵԲՊՆ-ն է, որն ընդունում է դիմումն ու անհրաժեշտ այլ փաստաթղթերը և կապ է հաստատում առնչվող նախարարությունների/կառույցների հետ եզրակացություններ կամ կարծիքներ ստանալու նպատակով: Այդուհանդերձ, ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացում առանցքային մարմինը գործնականում ՀՀ ԲՆ-ն է: Այս գերատեսչության կողմից իրականացվող փորձաքննության շրջանակում ներառվել է ինչպես շրջակա միջավայրի, այնպես էլ՝ պատմամշակութային ժառանգության ու մարդու առողջության վրա ազդեցության ու հնարավոր սոցիալական խնդիրների գնահատման ողջ սպեկտրը, և դրանով, փաստորեն, հանքավայրերի ուսումնասիրման ու շահագործման օգուտների և վնասների գնահատման ու նպատակահարմարության որոշման ողջ պատասխանատվությունը: Ակնհայտ է, որ ԲՆ կարողությունները նման լայնածավալ փորձաքննության համար բավարար չեն, ինչը, որպես կանոն, կասկածի տակ է դնում ԲՆ կողմից տրամադրվող փորձաքննական եզրակացությունների որակը: Մյուս կողմից՝ կառավարությունն իր առաջնահերթությունն է համարում հանքարդյունաբերության բիզնեսի զարգացումը, ուստիև բավարար ուշադրություն չի դարձնում դրանից բխող շրջակա միջավայրի ու մարդու առողջության վրա ազդեցության և սոցիալական հետևանքների վրա:

Ինչպես հանքավայրերի շահագործման, այնպես էլ երկրաբանական ուսումնասիրությունների համար ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրքը պահանջում է հայտատուի ֆինանսական և տեխնիկական կարողությունների ու միջոցների մասին տեղեկությունների ներկայացում: Տրամադրված տեղեկությունները կամ ընկերության կարողություններին առնչվող՝ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները չբավարարելը կարող է հիմք հանդիսանալ ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրումը մերժելու համար: Օրենսգրքի համաձայն, կազմակերպության ֆինանսական և տեխնիկական կարողությունների ու միջոցների մասին տեղեկությանը ներկայացվող պահանջները

²³ «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 14:

²⁴ ՀՀ կառավարության 2005թ. հունվարի 25-ի «Մթնոլորտի վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N91-Ն, ՀՀ կառավարության 2005թ. հունվարի 25-ի «Հողային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N92-Ն և ՀՀ կառավարության 2003թ. օգոստոսի 14-ի «Զրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N1110-Ն որոշումները:

սահմանում է ՀՀ կառավարությունը: ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 28-ի «Ընդերքօգտագործման իրավունք հայցող կազմակերպության ֆինանսական և տեխնիկական կարողությունների ու միջոցների մասին տեղեկությանը ներկայացվող որակական չափանիշների գնահատման կարգը սահմանելու մասին» N368-Ն որոշման համաձայն, տեղեկությանը ներկայացվող չափանիշներից է ֆինանսական միջոցների առկայությունը, այդ թվում՝ ֆինանսական կազմակերպության (բանկի) հետ կնքված վարկային գծի տրամադրման կամ բանկային երաշխիքի կամ ներգրավված ֆինանսական միջոցների փոխառության մասին պայմանագիրը²⁵:

Գործընթացի մի շարք թերությունների բացահայտումներ

Թեև ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման համար օրենսդրական դաշտը կարելի է համարել փոքրիշատե ձևավորված, սակայն առկա են մի շարք խնդիրներ, որոնք գործնականում բացասաբար են անդրադառնում ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացի վրա: Այս խնդիրները մատնանշել են հանքարդյունաբերության ոլորտով հետաքրքրված միջազգային և տեղական կազմակերպություններ ու փորձագետներ:

Մասնավորապես, Համաշխարհային բանկի զեկույցում նշվում է. «Գնահատումների և փորձաքննությունների նախապատրաստման առանցքային սկզբունքները համապատասխանում են կայուն զարգացման հայեցակարգերին: Սակայն օրենքի կիրարկումն ապահովող ենթաօրենսդրական ակտերում և ուղեցույցներում բացակայում են մի շարք կարևոր բաղադրիչներ, օրինակ՝ մարդու առողջության և կենսաբազմազանության վրա ազդեցության գնահատման պատշաճ ուղեցույցները և մեթոդաբանությունները»: Այնուհետև նշվում է, որ «խորհուրդ է տրվում իրականացնել կարողականության կատարելագործում, հատկապես՝ ընդերքօգտագործման բնապահպանական և սոցիալական կառավարման ոլորտում: Խոսքը թե՛ տեխնիկական, թե՛ կադրային կարողությունների մասին է, ինչպես ազգային, այնպես էլ մարզային մակարդակներում»²⁶:

Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնը բացահայտել է. «Ընդհանրապես, զգացվում է «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքի կիրարկումն ապահովող ենթաօրենսդրական ակտերի և ուղեցույցների պակաս, ինչպիսիք են օրինակ՝ շրջակա միջավայրի որոշ բաղադրիչների վրա ազդեցության, սոցիալական և առողջապահական: Մանրակրկիտ ուղեցույցների բացակայության պայմաններում, ընդերքօգտագործման պայմանագրերը կարող են կարևոր դերակատարում ունենալ միջազգային բնապահպանական և սոցիալական լավագույն գործելակերպերի հետ համապատասխանություն ապահովելու գործում»: «Գործող օրենսդրությունը պահանջում է նաև ՇՄԱԳ գործընթացի շրջանակում իրականացնել առողջության վրա ազդեցության

²⁵ ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 28-ի «Ընդերքօգտագործման իրավունք հայցող կազմակերպության ֆինանսական և տեխնիկական կարողությունների ու միջոցների մասին տեղեկությանը ներկայացվող որակական չափանիշների գնահատման կարգը սահմանելու մասին» N368-Ն որոշում:

²⁶ Համաշխարհային բանկ, 2016, էջ 48:

գնահատում (ԱԱԳ): Սակայն հայտատուները ԱԱԳ չեն ձեռնարկում, քանի որ բացակայում են վերջինիս իրագործման ուղեցույցները»²⁷:

Գիտական հետազոտություններից բացի, իրավական որոշ բացեր են հայտնաբերվել նաև դատավարությունների շնորհիվ: Օրինակ, «Էկոլոգիական իրավունք» հասարակական կազմակերպության կողմից ՀՀ վարչական դատարան ներկայացված հայցը վիճարկում է Ամուլսարի ծրագրի՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննական եզրակացության օրինականությունը՝ հիմնվելով «Բնության համաշխարհային հիմնադրամի» հայաստանյան մասնաճյուղի ներկայացրած կենսաբազմազանության կորստի այլընտրանքային գնահատման վրա, ըստ Էոլթյան, հարցականի տակ ղնելով ընդերքօգտագործման թույլտվության տրամադրման մասին որոշումների կայացման հիմքում ընկած պետական ողջ փորձաքննության որակը: Գործի քննությունը դեռևս ընթացքի մեջ է ՀՀ վարչական դատարանում:

ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մեթոդը

Ուսումնասիրությունը հիմնված է «Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացում կոռուպցիոն ռիսկի գնահատման» գործիքի վրա (Nest 2016), որը մշակել է ԹԻ կողմից ներգրավված փորձագետը: Գործիքը հետևողական, հստակ և կայուն մեթոդաբանություն է տրամադրում ՀՀԿԶ ծրագրին մասնակցող 20 երկրներում կոռուպցիոն ռիսկերի բացահայտման և գնահատման համար:

Ռիսկի գնահատման առաջին փուլում իրականացվել է տվյալների հավաքագրում և վերլուծություն: Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրման գործընթացում կոռուպցիոն ռիսկի գնահատման գործիքի օգնությամբ ստեղծվել է ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացի գծապատկերը՝ հիմք ընդունելով գործող օրենսդրությունը, ուղեցույցները և քաղաքականությունը: Գործիքն օգտագործողները նաև տեղեկություններ են հավաքել իրականացման պրակտիկայի և համատեքստային գործոնների վերաբերյալ: Այնուհետև վերլուծության են ենթարկվել ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման երեք ասպեկտները՝ ընթացակարգերը, պրակտիկան և համատեքստը՝ կոռուպցիայի նկատմամբ խոցելի կետերը բացահայտելու նպատակով:

Գործիքի երկրորդ մասով բացահայտվել և գնահատվել են վերհանված խոցելի կետերից բխող կոռուպցիոն կոնկրետ ռիսկերը: Գործիքը պարունակում է 89 տարածված ռիսկերի նկարագրություն, որոնք դասակարգված են ռիսկային գործոնների 5 կատեգորիաներում: Այդ ռիսկերը պայմանավորված են 1. գործընթացի կառուցվածքով (PD), 2. գործընթացի պրակտիկայով (PP), 3. իրավիճակային/համատեքստային գործոններով (CF), 4. հաշվետվողականության մեխանիզմներով (RA), 5. կոռուպցիայի նկատմամբ իրավական և դատական հակազդեցություններով (RL): ԹԻ ներկայացուցչությունները հիմք են ընդունել գործիքով նախատեսված ռիսկերի նկարագրությունները կամ տեղական

²⁷ Վլադո Վիվոդա և Ջոնաթան Ֆայլեր, “Mine Waste Classification and Management”, *Series on International Best Practice, Mining Legislation Reform Initiative*, Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոն, (Երևան), Աշխատանքային թուղթ N3 (2017 փետրվար), <http://mlri.crm.aua.am>:

առանձնահատկություններից ելնելով մտցրել համապատասխան փոփոխություններ ձևակերպումներում կամ սահմանել նոր ռիսկեր: Նաև կոռուպցիոն ռիսկերից յուրաքանչյուրը գնահատվել է դրա դրսևորման հավանականության և հնարավոր ազդեցությունների վերլուծության միջոցով:

Վերջին փուլում կատարվել է ռիսկերի առաջնայնության դասակարգում: Առանձին երկրներում թի ներկայացուցչություններն ընտրել են տարբեր առաջնահերթություններ՝ հիմք ընդունելով ռիսկերը նվազեցնելու կամ կառավարելու ուղղությամբ իրենց ջանքերի արդյունավետությունը: Այս որոշման կայացման համար գլխավոր հիմքը ռիսկերի գնահատման արդյունքներն են, սակայն կարևոր դեր ունեն նաև որոշ այլ նկատառումներ, ինչպիսիք են՝ թի տեղական կառույցների կողմից գործողություն ձեռնարկելու կարողությունը, պահանջվող ռեսուրսները և շահագրգիռ կողմերի համագործակցության հնարավորությունը:

Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացում կոռուպցիոն ռիսկի գնահատման գործիքը մշակվել է՝ հիմք ընդունելով այլ ոլորտներում (օրինակ՝ ԹԻ Օրինավորության ազգային համակարգի ուսումնասիրությունում)²⁸ կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատման թի փորձառությունը, ինչպես նաև հանքարդյունաբերության ոլորտում կիրառվող տարբեր մեթոդները, համաթվերն ու ռեսուրսները: Գործիքի մշակման գործում իրենց արժեքավոր լուսն են ներդրել միջպետական կառույցների, միջազգային խոշոր հասարակական կազմակերպությունների և արդյունաբերող ընկերությունների մի շարք փորձագետներ:

Տվյալների հավաքագրում և վերլուծություն

ԹԻՅԿ-ն Յայաստանում մետաղական հանքավայրերի երկրաբանական ուսումնասիրության և օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակներով ընդերքօգտագործման թույլտվությունների²⁹ տրամադրման գործընթացի մասին տվյալների հավաքագրումն իրականացրել է մի շարք մեթոդների՝ փաստաթղթային հետազոտությունների, ֆոկլուսային խմբերի և խորացված հարցազրույցների օգնությամբ: Փաստաթղթային հետազոտությունը և վերլուծությունը կատարվել է հետազոտողի կողմից, իսկ ֆոկլուսային խմբերի և հարցազրույցների իրականացումը հետազոտողի և ծրագրի համակարգողի կողմից: Վերլուծությունը կատարվել է հետազոտողի կողմից, վերանայվել ԹԻՅԿ կողմից և վերջնական տեսքի բերվել հավաստիացման նպատակով անցկացված հանդիպման ընթացքում: Բացի այդ, հետազոտությունը ներկայացվել է գրախոսության գիտական ոլորտի փորձագետներին:

Փաստաթղթային հետազոտություն. Հետազոտության են ենթարկվել հանքարդյունաբերության ոլորտը կարգավորող իրավական փաստաթղթերը, այդ թվում՝ օրենքները, կառավարության որոշումները, վարչական ակտերը և այլն: 2016թ. նոյեմբերից 2017թ. հունվարն ընկած ժամանակահատվածում հետազոտվել է կարգավորող դաշտը և կազմվել է երկրաբանական ուսումնասիրությունների և օգտակար հանածոների

²⁸ Օրինավորության ազգային համակարգի ուսումնասիրություններ, <https://www.transparency.org/whatwedo/nis>:

²⁹ Հարկ է նշել, որ 2011թ. ընդունված «Ընդերքի մասին» ՀՀ օրենսգիրքը որոշ փոփոխություններ մտցրեց նախկինում օգտագործվող եզրույթաբանության և հասկացությունների մեջ, մասնավորապես՝ «ընդերքօգտագործման լիցենզիա» եզրույթը փոխարինելով «ընդերքօգտագործման թույլտվություն» եզրույթով:

արդյունահանման նպատակով տրված ընդերքօգտագործման իրավունքների քարտեզը: Ընդհանուր իրավիճակի և կոռուպցիոն ռիսկերին առնչվող թերությունների բացահայտման նպատակով դիտարկվել են նաև միջազգային կազմակերպությունների հաշվետվություններ և գիտական աշխատություններ: Ուսումնասիրվել են հետաքննող լրագրողների հրապարակած հոդվածները, որոնք լուսաբանում են ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման իրական պրակտիկան, ինչպես նաև շահերի բախման ու լիազորությունների չարաշահման դեպքերը: Խոցելի կետերի և կոռուպցիոն հնարավոր ռիսկերի վերաբերյալ լրացուցիչ տեղեկությունները ձեռք են բերվել ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման և համապատասխան այլ ակտերի օրինականությունը վիճարկող հայցերով դատական գործերի ուսումնասիրության միջոցով:

Ֆոկուսային խմբերի քննարկումներ և հարցազրույցներ. Հետազոտության սկզբնական փուլում ուրվագծվել է հանքարդյունաբերության ոլորտի շահագրգիռ կողմերի շրջանակը, որն ընդգրկում է կառավարությունը, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և տեղական համայնքների բնակիչները: 2017թ. փետրվար ամսին կազմակերպվել է ֆոկուսային խմբի 4 քննարկում՝ 12 հոգու մասնակցությամբ, որին մասնակցել են 6 ներկայացուցիչներ կառավարությունից, 2-ը՝ ԶՀ-ներից, 3-ը՝ գիտական հանրույթից և 1-ը՝ միջազգային կազմակերպությունից: Քննարկումներին հաջորդել են 2017թ. մայիս ամսին կառավարության մեկ ներկայացուցչի և ընդերքօգտագործող երկու ընկերությունների երեք ներկայացուցիչների հետ խորացված հարցազրույցները:

Ֆոկուսային խմբերի քննարկումները և խորացված հարցազրույցները թույլ տվեցին ավելի լավ ըմբռնել մետաղական հանքավայրերի ընդերքօգտագործման իրավունքների տրման գործընթացը, պրակտիկան և համատեքստը, ինչպես նաև բացահայտել համակարգի որոշ խոցելի կետեր և հաստատել փաստաթղթային հետազոտության օգնությամբ վերհանված մի քանի այլ խոցելի կետերի առկայությունը:

Հարկ է նշել, որ հետազոտության մասնակիցների շրջանակը եղել է սահմանափակ: Մասնավորապես, հարցազրույցներ չեն կազմակերպվել տեղական ինքնակառավարման մարմինների և համայնքների ներկայացուցիչների հետ: Ֆոկուս-խմբային քննարկումներին չեն մասնակցել որոշ շահագրգիռ գերատեսչությունների, մասնավորապես՝ ՀՀ տնտեսական զարգացման և ներդրումների ու ՀՀ Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարությունների ներկայացուցիչներ: Հրավիրված 6 ընդերքօգտագործող ընկերություններից 4-ի ներկայացուցիչները խուսափել են մասնակցել հարցազրույցներին:

Կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատում. Տվյալների հավաքագրումից հետո փորձագետը բացահայտել է վերհանված խոցելի կետերի հետ կապված կոռուպցիոն ռիսկերը և, մեթոդաբանությանը հետևելով, գնահատել կոռուպցիոն հնարավոր ռիսկերի հավանականությունը և ազդեցությունը: 2017թ. հունիսին քննարկում է անցկացվել շահագրգիռ կողմերի յոթ ներկայացուցիչների հետ (չորսը՝ կառավարությունից, երեքը՝ հանքարդյունաբերական ընկերություններից)՝ նպատակ հետապնդելով հավաստիանալու հետազոտության որոշ արդյունքների, մասնավորապես՝ երկրաբանական ուսումնասիրության և օգտակար հանածոների արդյունահանման գործընթացների

առումով, ինչպես նաև քննարկելու խոցելի կետերը, դրանցից բխող ռիսկերը, դրանց հավանականությունն ու ազդեցությունները:

Կոռուպցիոն ռիսկերի առաջնայնության սահմանում և առաջարկությունների մշակում.

Ռիսկերի բացահայտումից հետո ԹԻՅԿ-ն սահմանել է իր տեսանկյունից առաջնահերթ ռիսկերն ու մշակել առաջարկություններ՝ նախատեսելով ինչպե՛ս իրականացնել կոնկրետ գործողություններ այդ ռիսկերին արձագանքելու ուղղությամբ, այնպե՛ս էլ հանքարդյունաբերության ոլորտի առաջիկա բարեփոխումների ընթացքում իր ուշադրության կիզակետում պահել դրանց ուղղությամբ կատարվող միջոցառումները:

ԸՆԴԵՐՔՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԳՈՐԾՆԵԹԱՅԻ, ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԵՎ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանքավայրի երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունքը

Օգտակար հանածոյի արդյունահանման նպատակով երկրաբանական ուսումնասիրության թույլտվության գործընթացը ընդհանուր գծերով ներկայացվում է պատկեր 1-ում:

Գործընթացը սկսվում է հանքարդյունաբերական ընկերության կողմից ՀՀ ԷԵԲՊՆ Ընդերքի գործակալությանը հանքավայրի երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունք հայցելու դիմումի ներկայացմամբ: Ընդերքի գործակալությունը մերժում է ընդերքի տվյալ տեղամասի օգտագործումը, եթե հայցվող տեղամասի վրա գտնվող հողամասում կան գերեզմաններ, բնության, պատմության և մշակույթի հուշարձաններ, ՀՀ կարմիր գրքում գրանցված բույսեր կամ կենդանիների բնակատեղիներ, ինչպես նաև, եթե տվյալ տարածքով անցնում են կենդանիների միգրացիոն ուղիներ³⁰: Օրենսգրքի հոդված 40-ը նախատեսում է նաև դիմումի մերժման այլ հիմքեր, մասնավորապես՝ եթե ներկայացված փաստաթղթերը կամ դրանցում բերված տեղեկությունները կեղծ են, հայտատուի ֆինանսական և տեխնիկական կարողությունների ու միջոցների մասին տեղեկությունները չեն բավարարում օրենսդրությամբ սահմանված պահանջներին և այլն: Մնացած դեպքերում «մեկ պատուհան» համակարգի ներքո ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացի վարչարարությունը մասնակիորեն փոխանցվում է ՀՀ ԲՆ՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում իրականացնելու համար: ԲՆ՝ Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի և այլ մարմինների հետագա գործողությունները կարող են ընթանալ մի քանի ճանապարհով.

- Եթե փաստաթղթերի փաթեթը թերի է, ապա Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը վերադարձնում է հայտը՝ այն լրամշակելու և կրկին ներկայացնելու համար:
- Եթե երկրաբանական ուսումնասիրությունների նախագիծն անընդունելի կամ անթույլատրելի է ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված բնապահպանական սահմանափակումների բերումով, ապա Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը կարող է տալ բացասական եզրակացություն: Վերջինիս

³⁰ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, հոդված 26:

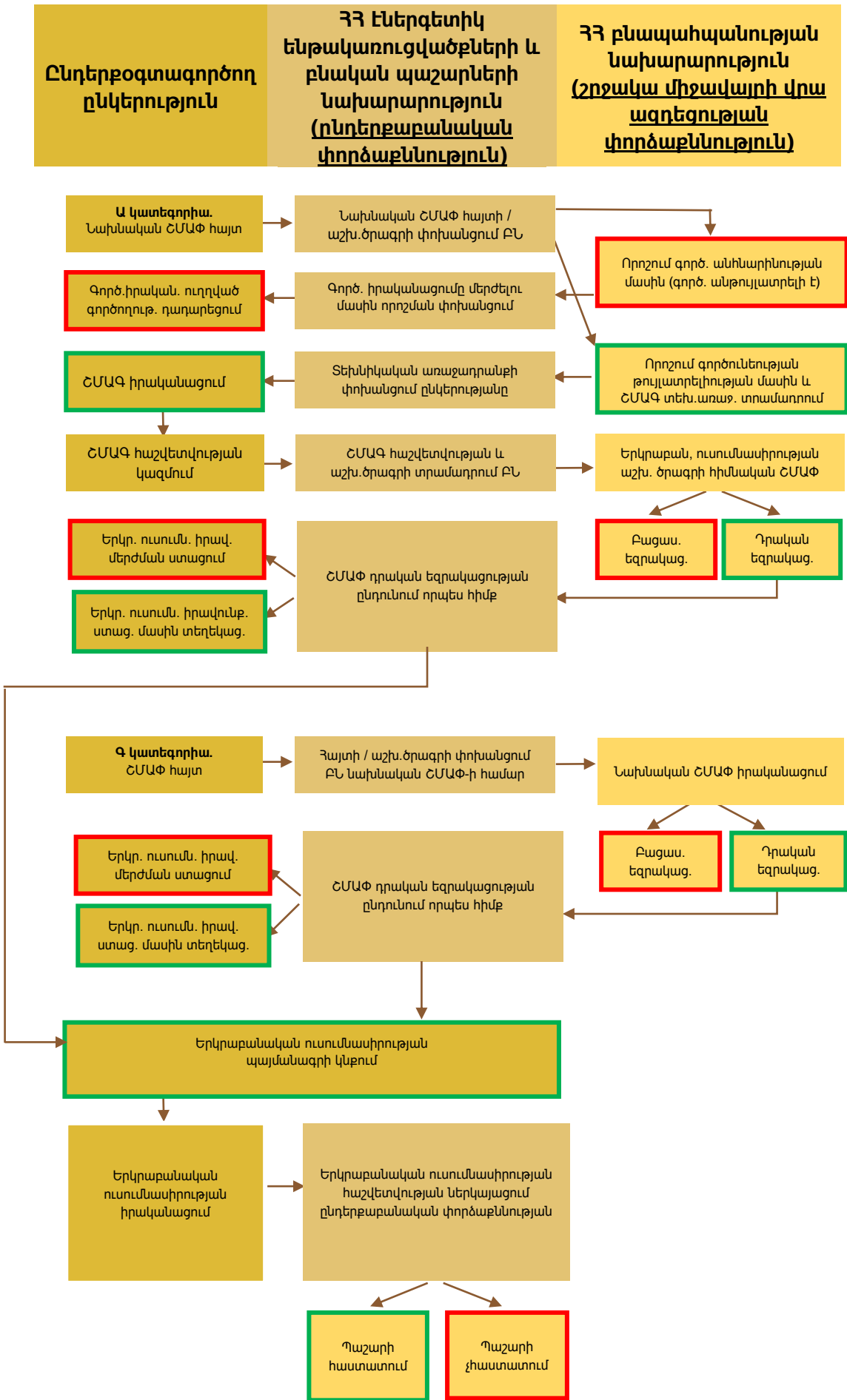
հիման վրա Ընդերքի գործակալությունը պետք է մերժի երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունքը հայցելու դիմումը:

- Եթե երկրաբանական ուսումնասիրությունը փոքրամասշտաբ է և դասվում է «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված գործունեության «Գ» կատեգորիային, ապա երկրաբանահետախուզական աշխատանքների նախագծի հիման վրա ՀՀ ԲՆ Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնն իրականացնում է ՇՄԱՓ և տալիս է եզրակացություն: Դրական եզրակացության դեպքում Ընդերքի գործակալությունը երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունք է տալիս ընկերությանը և կնքում համապատասխան պայմանագիր: Այս գործընթացում նախատեսվում են հանրային երկփուլ քննարկումներ:
- Եթե երկրաբանական ուսումնասիրությունն ավելի լայնամասշտաբ է և դասվում է «Ա» կատեգորիային (1000 գծամետրից ավելի ստորերկրյա լեռնային փորվածքներով կամ 1000 գծամետր խորությունը գերազանցող հորատանցքի հորատման դեպքում), ապա Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնն իրականացնում է շրջակա միջավայրի վրա և սոցիալական ազդեցությունների նախնական փորձաքննություն՝ օգտագործելով սույն՝ նախնական փուլում ներկայացված ամփոփ տեղեկությունները, և տեխնիկական առաջադրանք մշակում հանքարդյունաբերական ընկերության համար՝ լիակատար ՇՄԱԳ անցկացնելու և հաշվետվության պատրաստելու նպատակով: Հարկ է նշել, որ թեև Ընդերքի մասին օրենսգրքով նախատեսվում է երկրաբանական ուսումնասիրությունների աշխատանքային պլանի ներկայացում հենց սկզբում, սակայն ընդերքօգտագործումը և ՇՄԱԳ գործընթացը կարգավորող օրենսդրական պահանջների միջև առկա հակասությունների պատճառով պրակտիկական հարմարեցվում է վերջինիս, և «Ա» կատեգորիայի նախագծերի համար նախնական փուլում երկրաբանական ուսումնասիրությունների աշխատանքային ողջ պլանի ներկայացում չի պահանջվում: Տեխնիկական առաջադրանքի հիման վրա հանքարդյունաբերական ընկերությունը ընդերքօգտագործման նախագծի մշակման հետ միասին իրականացնում է ՇՄԱԳ, պատրաստում է ՇՄԱԳ հաշվետվություն և ներկայացնում այն Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոն շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության հիմնական փուլն իրականացնելու համար: Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության դրական եզրակացություն ստանալու դեպքում Ընդերքի գործակալությունը երկրաբանական ուսումնասիրությունների իրավունք է տալիս ընկերությանը՝ կնքելով համապատասխան պայմանագիր: «Ա» կատեգորիայի համար սահմանված գործընթացում նախատեսվում են հանրային քառափուլ քննարկումներ:

Երկրաբանական ուսումնասիրությունների ավարտից հետո, օգտակար հանածոների պաշարներ հայտնաբերելու պարագայում, հանքարդյունաբերական ընկերությունը դիմում է Ընդերքի գործակալությանը՝ պետական ընդերքաբանական փորձաքննության համար:

Հարկ է նշել, որ ընդերքաբանական փորձաքննության մասին որոշ դրույթները հստակ չեն և չեն կարող պատշաճ իրականացվել: Ընդերքի մասին օրենսգրքի համաձայն, ընդերքաբանական փորձաքննությունը պետք է միայն հաստատի օգտակար հանածոյի պաշարների կազմը, ծավալը և տեղադիրքը: Ընդերքաբանական փորձաքննությունն իրականացվում է ՀՀ կառավարության 2004թ. դեկտեմբերի 9-ի «Ջետախուզված պաշարների և ընդերքի մասին այլ տեղեկատվության պետական ընդերքաբանական փորձաքննության կարգը հաստատելու մասին» N1784-Ն և ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 14-ի «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի

Պատկեր 1. Արդյունահանման նպատակով երկրաբանական ուսումնասիրության թույլտվության տրամադրման գործընթացը

պաշարների և կանխատեսումային պաշարների դասակարգումը հաստատելու մասին» N274-Ն որոշումներով ընդերքաբանական փորձաքննությունը պետք է նաև ընդգրկի հետևյալ հարցերը. 1. օգտակար հանածոների որակը և քանակը, 2. հանքային հումքի արդյունահանման և վերամշակման ծախսերը, 3. շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության արժեքը և 4. ընտրված տեխնոլոգիայի արդյունավետությունը տվյալ հանքավայրի համար: Այն պետք է նաև հաշվի առնի հաստատված պաշարների շուկայական արժեքը, ընտրված տեխնոլոգիայով դրանց վերամշակման ծախսերը, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր հետևանքները և արդյունահանման տեխնոլոգիաները: ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 21-ի N243-Ն որոշմամբ հաստատված օգտակար հանածոների հանքավայրերի երկրաբանատնտեսագիտական գնահատման կարգի համաձայն հանքավայրի գնահատումը կատարվում է ընդերքօգտագործողի կողմից դրա շահագործման առավել արդյունավետ եղանակների, տեխնոլոգիաների ու տեխնիկական միջոցների ընտրության, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության նվազեցման, կապիտալ ներդրումների, շահագործման ծախսերի, եկամուտների, շահույթի և այլ հիմնական տեխնիկատնտեսական ցուցանիշների կանխատեսման միջոցով: Այդուհանդերձ, չնայած ՀՀ կառավարության որոշմամբ սահմանված հարցերի լայն ընդգրկմանը, ակնհայտ է, որ ընդերքաբանական փորձաքննության փուլում ՀՀ ԷԵԲՊՆ-ն դեռևս չի կարող տիրապետել բավարար տեղեկությունների՝ առնվազն շրջակա միջավայրի և մարդու առողջության վրա կամ սոցիալական հնարավոր ազդեցությունների ու վնասների առումով, ուստիև չի կարող իրականացնել լիարժեք տնտեսագիտական վերլուծություն:

Ընդերքօգտագործման իրավունքը ստանալուց հետո հանքարդյունաբերողը կնքում է հողօգտագործման պայմանագիր համապատասխան համայնքի ղեկավարի հետ՝ համայնքի ավագանու որոշմամբ: Ընդերքի օգտագործման իրավունք ստացած անձը չի կարող սկսել հանքարդյունահանման աշխատանքներն առանց տվյալ տարածքի համապատասխան սեփականատիրոջ համաձայնության կամ հողատարածքի օգտագործման պայմանագրի³¹:

Օգտակար հանածոյի արդյունահանման իրավունքը

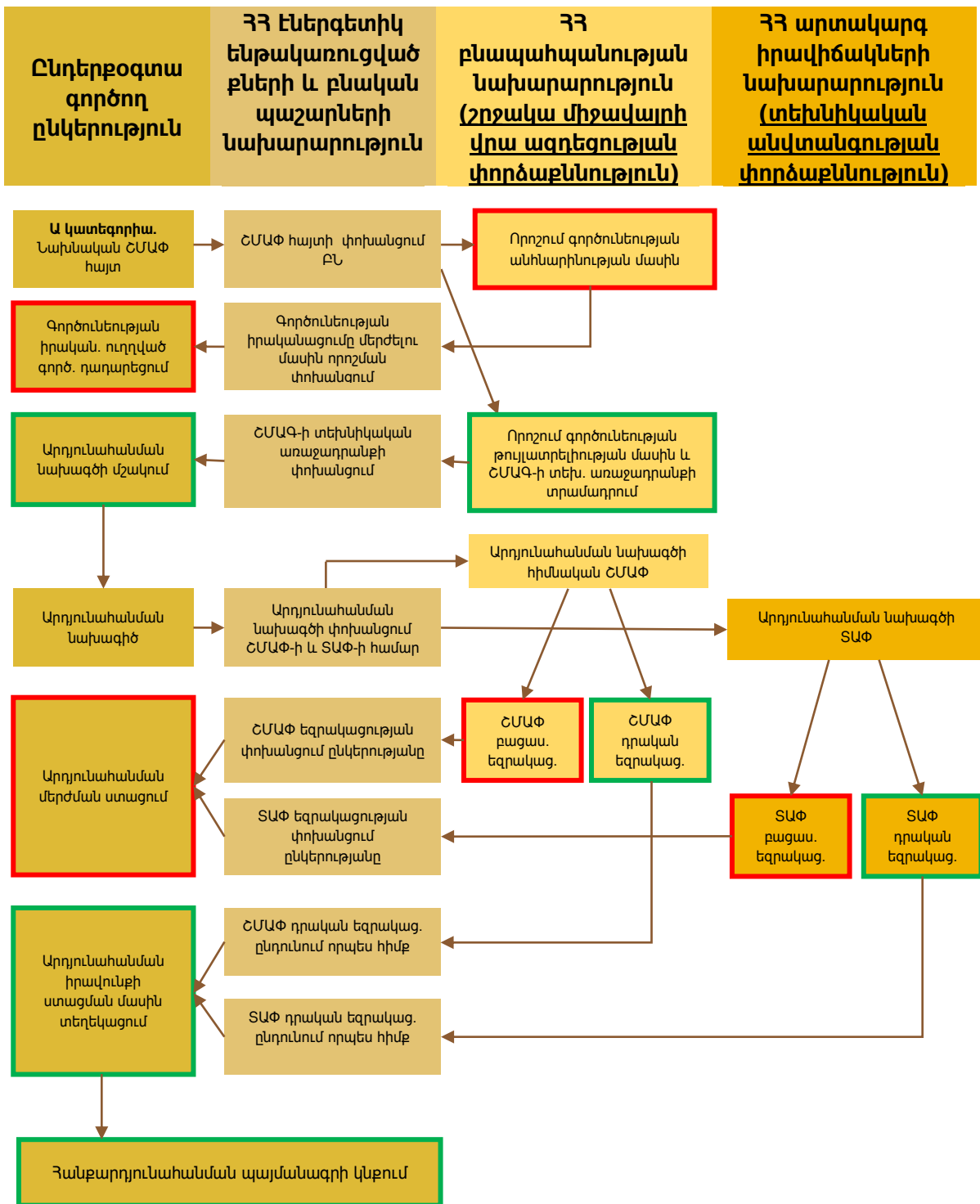
Օգտակար հանածոյի արդյունահանման իրավունքի տրամադրման գործընթացն ընդհանուր գծերով ներկայացվում է պատկեր 2-ում:

Հանքավայրի շահագործման նախագծերը դասվում են տնտեսական գործունեության «Ա» կատեգորիային: Իրավունքի ստացման գործընթացը սկսվում է «մեկ պատուհան» համակարգի ներքո՝ հանքարդյունաբերողի կողմից ՀՀ ԷԵԲՊՆ ընդերքի գործակալությանը ընդերքօգտագործման իրավունքի վերաբերյալ դիմումը ներկայացնելով, որն այն փոխանցում է ՀՀ ԲՆ: Վերջինիս գործողությունները կարող են ընթանալ մի քանի ճանապարհով.

- Եթե փաստաթղթերի փաթեթը թերի է, ապա հայտը վերադարձվում է՝ այն լրամշակելու և կրկին ներկայացնելու համար:
- Եթե հանքավայրի շահագործման նախագիծը անընդունելի կամ անթույլատրելի է ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված բնապահպանական սահմանափակումների բերումով, ապա Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը կարող է տալ բացասական եզրակացություն: Վերջինիս հիման վրա Ընդերքի գործակալությունը պետք է մերժի արդյունահանման իրավունքի հայտը:

³¹ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, հոդված 17:

Պատկեր 2. Հանքավայրի շահագործման նպատակով ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացը

- Եթե ներկայացված փաթեթը լիարժեք է, Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնն իրականացնում է շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության նախնական փորձաքննություն և տեխնիկական առաջադրանք մշակում հանքարդյունաբերական ընկերության համար՝ վերջինիս կողմից լիակատար ՇՄՎ իրականացնելու և համապատասխան հաշվետվության

պատրաստելու նպատակով: Կրկին, ընդերքի և ՇՄԱԳ օրենսդրությունների պահանջների միջև առկա հակասությունների պատճառով պրակտիկան հարմարեցվում է վերջինիս և հանքավայրի շահագործման նախագծերի համար նախնական փուլում աշխատանքային ամբողջ պլանի ներկայացում չի պահանջվում: Տեխնիկական առաջադրանքի հիման վրա հանքարդյունաբերական ընկերությունը ընդերքօգտագործման նախագծի մշակմանը զուգահեռ իրականացնում է ՇՄԱԳ, պատրաստում ՇՄԱԳ հաշվետվություն և այն նախագծի հետ միասին ներկայացնում Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոն ՇՄԱԳ հիմնական փուլն իրականացնելու համար:

- Հատուկ դեպքերում, եթե արդյունահանման նախագիծը բերում է այնպիսի հետևանքների, որոնք կարող են տարածվել ՀՀ պետական սահմաններից դուրս, Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը պետք է այդ մասին տեղեկացնի ՀՀ կառավարությանը՝ հարևան երկրների շահագրգիռ կողմերի հետ համատեղ հատուկ ընթացակարգերով գործողությունների ձեռնարկման համար՝ հաշվի առնելով այն, որ Հայաստանը ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Անդրսահմանային համատեքստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին» Էսպոյի կոնվենցիայի մասնակից պետություն է:

Հանքավայրի շահագործման նախագծերի ՇՄԱԳ-ը նախատեսում է 4 փուլով հանրային քննարկումների անցկացում, մասնավորապես, նախնական փուլում, հանքարդյունաբերական ընկերության կողմից ՇՄԱԳ իրականացման ժամանակ, ՇՄԱԳ հաշվետվությունը Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոն ներկայացնելուց հետո և փորձաքննական եզրակացության փուլում:

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության համար փաստաթղթերի ներկայացմանը զուգահեռ Ընդերքի գործակալությունը ներկայացված դիմումը փոխանցում է ՀՀ ԱԻՆ Տեխնիկական անվտանգության ազգային կենտրոն՝ տեխնիկական անվտանգության փորձաքննության համար: Կենտրոնը դրական կամ բացասական եզրակացություն է տալիս՝ ելնելով շինարարական և անվտանգության այլ նորմերից ու կանոններից, որոնց մի մասը գործում են դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանից:

Եթե համապատասխան փորձաքննական կենտրոնների տնօրենների կողմից ստորագրված տեխնիկական անվտանգության և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննությունների եզրակացությունները դրական են, ապա Ընդերքի գործակալությունը տրամադրում է ընդերքօգտագործման իրավունքը, որը ներառում է ընդերքօգտագործման թույլտվությունը, լեռնահատկացման ակտը և գործակալության ու հանքարդյունաբերական ընկերության միջև կնքված ընդերքօգտագործման պայմանագիրը: Ընդերքի մասին օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի համաձայն, օգտակար հանածոյի արդյունահանման թույլտվությունը, օգտակար հանածոյի արդյունահանման պայմանագիրը, լեռնահատկացման ակտը և համապատասխան փորձաքննություններ անցած նախագիծը միասին հանքարդյունահանման իրավունքը հավաստող փաստաթղթեր են:

ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և տեխնոլոգիական միջավայրերի ուսումնասիրությունը, այլ կազմակերպությունների կատարած հետազոտությունների վերանայումը, օրենսդրական համակարգի վերլուծությունը, երկրաբանական ուսումնասիրությունների ու օգտակար հանածոների արդյունահանման իրավունքի տրամադրման գործընթացների հստակեցումը, հետաքննող լրագրողների հողվածների և դատավարությունների դիտարկումը, ինչպես նաև ֆոկուս-խմբային քննարկումներն ու հարցազրույցները օգնեցին վերհանել որոշ խոցելի կետեր, որոնք կարող են ստեղծել կոռուպցիոն ռիսկեր ընդերքօգտագործման իրավունքի տրման գործընթացներում:

Բացահայտված խոցելի կետեր

Բացահայտված խոցելի կետերի, այսինքն՝ կոռուպցիոն ռիսկեր առաջացնող համակարգային, կանոնակարգային, ինստիտուցիոնալ կամ այլ թերությունների ամփոփումը բերվում է ստորև:

խոցելի կետ 1. Ընդերքաբանական փորձաքննության իրականացման ընթացակարգը հստակ չէ

Ընդերքաբանական փորձաքննության, այն է՝ երկրաբանական ուսումնասիրություն իրականացնող ընկերության կողմից հանքավայրի վերաբերյալ բացահայտված և վերլուծված տեղեկությունների պետական փորձաքննության իրականացման չափանիշները հանրայնորեն հասանելի չեն: Ինչպես նշվեց, փորձաքննությունն իրականացնում է ՀՀ ԷԵԲՊՆ Ընդերքի գործակալությունը՝ ուսումնասիրված պաշարների և ընդերքի մասին այլ տեղեկատվության արժանահավատությունը գնահատելու, օգտակար հանածոների հանքավայրերի կոնդիցիաներն ու պաշարները հաստատելու նպատակով: Սակայն հանրայնորեն հասանելի չեն ընդերքաբանական փորձաքննության, օգտակար հանածոների պաշարների հաստատման, հանքավայրի արդյունաբերական նշանակության գնահատման վերաբերյալ ընթացակարգերը և չափանիշները, որոնք ենթադրաբար պետք է հաշվի առնեին հաստատված պաշարների շուկայական արժեքը, ընտրված տեխնոլոգիայով դրանց վերամշակման ծախսերը, ինչպես նաև բնապահպանական և սոցիալական հետևանքները:

Ուսումնասիրված պաշարների մասին տվյալները փոփոխության են ենթարկվում, երբեմն՝ շեշտակիորեն և հաճախակիորեն: Օրինակ՝ Ամուլսարի ոսկու հանքի պարագայում պաշարների քանակի մասին տվյալները ընդամենը մի քանի տարվա ընթացքում փոփոխվել են չորս անգամ³²: Նկատի ունենալով ընդերքաբանական փորձաքննության ոչ թափանցիկ և ոչ հստակ ընթացակարգերը՝ նման փոփոխությունները որոշակի կասկածներ են առաջացնում հանրության շրջանում, մասնավորապես առ այն, որ հանքաքարի պաշարները կարող են արհեստականորեն ուռճացվել՝ ընկերության ակտիվների արժեքը բարձրացնելու

³² ՀՀ ԲՆ-ի 09.12.2009թ. ԲՓ-127 փորձաքննական եզրակացությունում նշվում է, որ Ամուլսարի ոսկու հանքում հանքաքարի հաստատված պաշարները կազմում են 18 մլն տ: ՀՀ ԷԲՊՆ ՕՀՊԳ-ի 16.09.2011թ. N 309 որոշման համաձայն հանքաքարի հաստատված պաշարները կազմում են 56 մլն տոննա: «Լիդիան Արմենիա» ՓԲԸ-ին 26.09.2012թ. տրամադրված ՇԱԹՎ-29/245 ընդերքօգտագործման թույլտվությունում նշված է 56 մլն տ հաստատված պաշարներ: 2014թ. օգոստոսի 29-ի ռեսուրսային ներուժի գնահատման տվյալների հիման վրա AMC Consultants ընկերության կողմից կատարված հանքավայրի անկախ գնահատման տվյալներով հանքաքարի պաշարները կազմում են 72.9 մլն տ, <http://www.geoteam.am/news/view/updated-feasibility-study-for-the-amulsar-gold-project.html>:

և հնարավոր ներդրողների համար նախագիծն ավելի գրավիչ դարձնելու նպատակով³³: Ճիշտ է, ընկերությունները հիմնավորում են հանքաքարի պաշարների նման շեշտակի փոփոխությունները ավելի խոր հետազոտությունների իրականացմամբ և ավելի ճշգրիտ մեթոդների ու տեխնոլոգիաների կիրառությամբ, սակայն ընթացակարգերի ու չափանիշների թափանցիկության և հստակության բացակայության պայմաններում այդ բացատրությունները լիովին չեն փարատում եղած մտահոգությունները և չեն բարձրացնում գործընթացի հանդեպ վստահությունը:

Ընդերքօգտագործման թափոնների վերամշակումը ևս հանդիսանում է ընդերքօգտագործում³⁴, ուստի դրանք ևս ենթակա են ընդերքաբանական փորձաքննության: Սակայն, հարկ է նշել, որ, մասնավորապես, մետաղական հանքավայրերի պղծամբարներում առկա հնարավոր ռեսուրսների հաստատումը խնդրահարույց է: Վերամշակման նպատակով թափոնների արդյունաբերական նշանակությունը դասակարգելու և գնահատելու համար հատուկ կարգավորումները բացակայում են: Ենթադրվում է, որ այդ պաշարների գնահատումը պետք է իրականացվի Ընդերքի մասին օրենսգրքով սահմանված կարգով, ինչպես սովորական հանքավայրերի դեպքում: Այդուհանդերձ, մինչ օրս Հայաստանում չեն հաշվարկվել, գնահատվել և հաստատվել որևէ պղծամբարում առկա օգտակար հանածոների պաշարներ:

Առանց պղծամբարներում առկա հանածոների պաշարների մասին տեղեկատվության, ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է Արծվանիկի, Փխրուտի և Ողջիի պղծամբարների մշակման «ներդրումային ծրագիր» իրականացնելու վերաբերյալ օրենք³⁵: Հետաքրքրական է, այս ներդրումային ծրագրի իրականացման պատասխանատվությունը ստանձնած և օրենքով սահմանված ընկերությունը օրենքի ընդունումից հետո կարճ ժամանակ անց մնանկ է հայտարարվել³⁶, ինչի ենթադրյալ պատճառներից մեկը ընդերքօգտագործման թափոնների պաշարների վերաբերյալ հուսալի տվյալների բացակայությունն է:

Հարցազրույցների ընթացքում պարզ դարձավ, որ Ընդերքի գործակալությունը լրացնում է ընթացակարգերի պակասը՝ որպես գործելակերպ որդեգրելով հանքարդյունաբերական ընկերությունների զեկույցի և «պաշտպանության» կազմակերպումը: Վերջինիս ընթացքում գործակալության աշխատակիցներին և հրավիրյալ անկախ մասնագետների խմբին ներկայացվում են երկրաբանական բացահայտված տվյալներն ու հանքավայրի պաշարների արդյունաբերական նշանակությունը, և ներկայացումն ուղեկցվում է ակտիվ հարցուպատասխանով ու փորձագիտական քննարկումներով³⁷: Այնուամենայնիվ, ընդերքաբանական փորձաքննության համար անհրաժեշտ այս տեղեկությունները և հիմնավորումները մնում են փակ դռների ետևում, ինչն առաջացնում է կոռուպցիոն գործարքների վերաբերյալ մտավախություններ:

³³ Ֆոկուսային խմբի 15.02.2017թ. քննարկման տղագրություն:

³⁴ «Ընդերքի մասին» ՀՀ օրենսգիրք, հոդված 3:

³⁵ «Ողջիի, Փխրուտի, Արծվանիկի պղծամբարներում կուտակված և կուտակվող, ինչպես նաև «Չանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատ» ՓԲԸ գործունեության արդյունքում գոյացած և գոյացող արտադրական լցակույտերի մշակման ներդրումային ծրագրի մասին» ՀՀ օրենք, 2015թ.:

³⁶ «Արդյոք սևա՛նկ է ճանաչվել այն «Այյոտիգ» ՍՊԸ-ն, որը պետությունից պատվեր է ստացել վերամշակելու պղծամբարները», *ԷկոԼուր*, 16.08.2016թ., <http://ecolur.org/hy/news/waste/whether-alyotig-llc-having-state-order-to-process-tailing-dumps-recognizer-bankrupt/8477/>:

³⁷ Ընդերքօգտագործող ընկերության ներկայացուցչի հետ 2017թ. մայիսի 31-ին անցկացված հարցազրույց:

հոցելի կետ 2. ՇՄԱԳ փորձաքննության իրականացման ընթացակարգը հստակ չէ

ՇՄԱԳ հաշվետվություններ քննելու, դրանց ճշգրտությունն ու արժանահավաստությունը գնահատելու նպատակով բնապահպանական փորձաքննություն իրականացնելու պատշաճ կարգավորումներ ու հանրայնորեն հայտնի չափանիշներ առկա չեն:

Տեխնիկական առաջադրանքով ընդերթօգտագործող ընկերություններին հանձնարարվում է լայն աշխատանքային շրջանակով համապարփակ ՇՄԱԳ իրականացնել, որում պետք է ներառվեն նախագծի և դրա այլընտրանքների (այդ թվում՝ գործունեության բացակայության տարբերակի) առանձին և գումարային ազդեցություններն օդի, ջրի, հողի, լանդշաֆտի, կենդանական և բուսական աշխարհի, այդ թվում՝ անտառների, պատմամշակութային հուշարձանների, թափոնների, ֆիզիկական ազդեցությունների, առողջապահական և սոցիալական գործոնների վրա, ինչպես նաև արտակարգ իրավիճակների հավանականությունը: Օգուտների և վնասների վերլուծություն իրականացնող որևէ պաշտոնական հաստատության բացակայության պարագայում, հիմնական դերակատարումն այս գործում, փաստորեն, վերապահվում է ՀՀ ԲՆ-ին: Սակայն վերջինս ուղեցույցներ և ընթացակարգեր չունի հավանական որոշ ազդեցությունների (օրինակ՝ էկոհամակարգեր, մարդու առողջություն) գնահատման համար:

Հանքարդյունաբերության ոլորտում շրջակա միջավայրի վրա և սոցիալական ազդեցության պետական փորձաքննությունները կարգավորվում են «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքով և Ընդերթի մասին օրենսգրքով: Սակայն զգացվում է օրենսդրության կիրարկումն ապահովող ենթաօրենսդրական ակտերի և ուղեցույցների պակաս, որոնք հասանելի կլինեին հանրությանը՝ գնահատելու դրանց կիրարկման պատշաճությունն ու օրինականությունը: ՇՄԱԳ պաշտոնական եզրակացությունների անկախ փորձաքննության իրավական բացերը, ինչպես նաև ՇՄԱԳ-երի համար հանրայնորեն հասանելի մեթոդներ ու չափանիշներ սահմանող իրավական և կարգավորող այլ մեխանիզմների (ուղեցույցներ, մեթոդաբանություններ) պակասն առաջացնում է Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննությանը մասնակցող փորձագետների կողմից ըստ սեփական հայեցողության վարվելու նշանակալի հավանականություն³⁸:

Թեև մթնոլորտային օդի³⁹, ջրային⁴⁰ և հողային⁴¹ ռեսուրսների վրա ազդեցությունների հաշվարկումը կարգավորող փաստաթղթերն ընդունված են, սակայն կենսաբազմազանության, կայուն ակտիվների (օրինակ՝ մեղվաբուծության) կամ հանրային առողջապահության վրա ազդեցությունների գնահատման մեթոդաբանությունների համար դրանք բացակայում են: Այս բացը բերում է բնապահպանական և սոցիալական ծախսերի

³⁸ ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր «ՀՀ բնապահպանությանն առնչվող օրենսդրության ուսումնասիրություն և թերությունների վերլուծություն. Գնահատում, արժևորում և տնտեսական գործիքներ»:

³⁹ ՀՀ կառավարության 2005թ. հունվարի 25-ի «Մթնոլորտի վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N91-Ն որոշում:

⁴⁰ ՀՀ կառավարության 2003թ. սեպտեմբերի 14-ի «Ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N1110-Ն որոշում:

⁴¹ ՀՀ կառավարության 2005թ. հունվարի 25-ի «Հողային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N92-Ն որոշում:

թերհաշվարկի՝ տնտեսապես արդյունավետ դարձնելով հանքարդյունաբերական ցանկացած նախագիծ:

ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 29-ի N29 արձանագրային որոշմամբ հաստատվել է «Օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով երկրաբանական ուսումնասիրության և արդյունահանման իրավունքներ հայցելու համար ներկայացվող շրջակա միջավայրի վրա գումարային ազդեցության գնահատման հաշվետվության կազմման» ուղեցույցը, որում սահմանված են նաև սոցիալական և գումարային ազդեցության գնահատումները: Սակայն, հարկ է նշել, որ ՀՀ կառավարության արձանագրային այս որոշումները ներքին օգտագործման փաստաթղթեր են և ՀՀ «իրավական ակտերի մասին օրենքի» համաձայն չեն համարվում իրավական ակտ: Դրանք իմպերատիվ ուժ չունեն, դրանց չպահպանումը չի առաջացնում իրավական հետևանքներ և դրանք ենթակա չեն դատական կարգով վիճարկման:

Շահագրգիռ կողմերը հետևողականորեն բարձրացնում են ՇՄԱԳ չափանիշների և մեթոդաբանության մշակման անհրաժեշտության հարցը, սակայն գործնական կանոնակարգեր և ուղեցույցներ դեռևս չեն ընդունվել: Համաշխարհային բանկը նախաձեռնել է ՇՄԱԳ ենթաօրենսդրական դաշտի զարգացման գործընթաց, քանի որ հանրայնորեն հասանելի կարգավորող փաստաթղթերի հարցը շարունակում է մնալ կարգավորող դաշտի ամենախոշոր բացերից մեկը: Նախաձեռնության շրջանակում ենթադրվում է ընդգրկել շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության որոշման և հասցվող վնասների տնտեսական գնահատման մեթոդաբանության կատարելագործումներ⁴²:

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման պետական փորձաքննության հանրայնորեն հասանելի կարգերի և չափանիշների առումով ենթաօրենսդրական դաշտի բացը սեփական հայեցողությամբ վարվելու լայն հնարավորություն է ընձեռում փորձաքննությունն իրականացնող լիազոր մարմինների համար: Այս բացը բացասաբար է անդրադառնում ոչ միայն արտաքին ազդեցությունների և հանրային շահի հաշվառման, այլև հենց ընկերությունների վրա, քանի որ փորձագիտական մարմինը կամայական որոշումներ կայացնելու ազատության մեծ աստիճան ունի: Քանի որ ՇՄԱԳ փորձագիտական եզրակացությունը հանքարդյունաբերության նախագծի շրջակա միջավայրի և սոցիալական վիճակի վրա հնարավոր բացասական ազդեցության, այսինքն, ըստ ելույթի, վնասների գնահատման հիմնական փաստաթուղթն է և կարող է կասկածի տակ դնել նախագծի նպատակահարմարությունը, ապա փորձաքննության պատասխանատու կառույցի՝ ԲՆ գործունեությունը կարող է ենթարկվել կոռուպցիոն բարձր ռիսկի: Հետևապես, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննության իրականացման վերաբերյալ կարգավորող ակտերի պակասը խոչընդոտներ է առաջացնում որոշումների կայացման օրինավորության պահպանման առումով:

խոցելի կետ 3. ՇՄԱԳ փորձաքննության որակը անբավարար է

Հանքարդյունաբերական նախագծերի ՇՄԱԳ փորձաքննության ընթացակարգը չի երաշխավորում բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների լիակատար և

⁴² Համաշխարհային բանկ, *Enhancing Environmental and Social Sustainability of Mining in Armenia* (Washington D.C.: The World Bank, 2014), էջ 4:

պրոֆեսիոնալ վերլուծության իրականացումը: Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի սեփական և արտաքին փորձագետներից հիմնականում մեկերկուսն են զբաղվում հանքարդյունաբերական նախագծերի ՇՄԱԳ հաշվետվություններով: Չնայած որ կենտրոնում հիմնականում աշխատում են բարձր որակավորում և փորձառություն ունեցող մասնագետներ, բնականաբար, նրանք չեն կարող տիրապետել հանքարդյունաբերության բոլոր ասպեկտների վերաբերյալ համապարփակ գիտելիքների կամ բնապահպանական ու սոցիալական ազդեցությունների, այդ թվում՝ մարդու առողջության, աշխատատեղերի, պատմամշակութային հուշարձանների վրա ազդեցության և արտակարգ իրավիճակների հավանականության գնահատման պրոֆեսիոնալ հմտությունների: Ֆինանսական միջոցների սղության պատճառով Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնն ի վիճակի չէ լրացուցիչ կամ ավելի բանիմաց փորձագետների ներգրավել և փոխարենը փորձում է մասնագետների պակասը լրացնել՝ դիմելով ԲՆ այլ համապատասխան վարչություններին, ինչպես նաև ՀՀ առողջապահության նախարարությանը: Գործընթացին հաճախ անվճար հիմունքներով ներգրավվում են նաև Գիտությունների ազգային ակադեմիայի համապատասխան կառույցները, ՀՀ ԳԱԱ Սևանա լճի պահպանության փորձագիտական հանձնաժողովը և այլ կազմակերպություններ: Այդուհանդերձ, ներգրավվող այս կառույցները պատասխանատվություն չեն կրում փորձաքննության արդյունքների համար, նրանց տեսակետը զուտ խորհրդատվական է: Մեկ այլ հարց է, թե որքանով են այդ փորձագիտական կարծիքները հաշվի առնվում Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի կողմից: Մասնավորապես, Ամուլսարի հանքավայրի շահագործման դեպքում հաշվի չի առնվել Սևանա լճի պահպանության փորձագիտական հանձնաժողովի ներկայացրած սկզբնական կարծիքը⁴³:

Այս գործելակերպը չի կարող ապահովել փորձաքննության բարձր որակ և, փաստորեն, եզրակացությունը կարող է կայացվել սահմանափակ շրջանակի կողմից՝ անտեսելով պրոֆեսիոնալ տեսակետները: Բացի այդ, ֆոկուսային խմբի քննարկումների ընթացքում պարզ դարձավ, որ արտաքին փորձագետների ընտրությունը հիմնված չէ հանրայնորեն հասանելի չափանիշների վրա:

Այսպիսով, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննության իրականացումը կարգավորող դաշտի բացերի համատեքստում ՇՄԱԳ հաշվետվությունների քննման և արժանահավատության ստուգման համար անհրաժեշտ փորձառության պակասը հայեցողականության է՛լ ավելի մեծ աստիճան է գոյացնում կամայական եզրակացությունների համար և ստեղծում է ընդերքօգտագործման իրավունքի շնորհումը բանակցության առարկա դարձնելու հնարավորություններ: Ինչպես նշում է Համաշխարհային բանկը. «Կառավարությանը անհապաղ անհրաժեշտ են կարողությունների զարգացում և վերապատրաստման դասընթացներ, որոնք հարկավոր է կապակցել թույլտվությունների տրման բնագավառում կարգավորող դաշտի բացը լրացնելու գործողություններին»⁴⁴:

⁴³ <http://ecolor.org/hy/news/mining/scientificexpert-committee-on-sevan-negative-opinion-to-amoulsar-project-ministry-v-approved-project/4080>:

⁴⁴ Համաշխարհային բանկ, *Armenia - Sustainable and Strategic Decision Making in Mining*, (Washington D.C.: The World Bank, 2014), էջ 10; Համաշխարհային բանկ, *Enhancing Environmental and Social Sustainability of Mining in Armenia*, (Washington D.C.: The World Bank, 2014), էջ 100:

Պետական փորձագետների պրոֆեսիոնալ հմտությունների ոչ պատշաճ մակարդակը ԶՅԿ-ների և բնակչության շրջանում առաջացնում է ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման համակարգի և, հատկապես, շրջակա միջավայրի պահպանության համար պատասխանատու պետական հիմնական մարմնի՝ ՀՀ ԲՆ-ի հանդեպ անվստահություն: Որպես հետևանք, տեղի է ունենում հանքարդյունաբերական որոշ նախագծերի տեխնիկական, բնապահպանական և այլ ազդեցությունների վերաբերյալ փորձագետների տեսակետների բևեռացում և հասարակության ներսում հակասությունների սրացում, որին հետևում է «Բնության համաշխարհային հիմնադրամի» հայաստանյան մասնաճյուղը այլընտրանքային փորձաքննություն է անցկացրել Ամուլսարի ոսկու հանքի նախագծի համար և հայտարարել, որ նախագծի իրականացումը չի համապատասխանում կենսաբազմազանության պահպանման օրենսդրության դրույթներին: Սա նշանակում է, որ հարցականի տակ է դրվում ՇՄԱԳ-ի, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննության որակը:

Դատավարական որոշ գործընթացների արդյունքը կարող է ազդել ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման ամբողջ համակարգի վրա: Չնայած, ներկայումս ՀՀ վարչական դատարանը անկախ փորձագետներին և մասնագետներին թույլ է տալիս դատական կարգով ներկայացնել պետական փորձաքննական եզրակացությունը վիճարկող մասնագիտական կարծիքներ, սակայն պետական փորձաքննական եզրակացությունը չի համարվում վարչական ակտ և, հետևաբար, դրա վիճարկումը չի կարող իրավական հետևանքներ առաջացնել: Հարկ է նշել, որ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության եզրակացությունների շուրջ այս հակասությունը ներկայումս քննարկվում է ՄԱԿ-ի եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի «Շրջակա միջավայրի հարցերով տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների ընդունման գործընթացում հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիայի (Օրիուսի կոնվենցիա) համապատասխանության կոմիտեում: Եթե վերջինս եզրակացնի, որ առկա է կոնվենցիայի պայմաններին անհամապատասխանություն, ապա ՀՀ կառավարությունը ստիպված է լինելու վերանայել փորձաքննության համակարգը՝ իր ստանձնած միջազգային պարտավորություններին համապատասխանեցնելու համար:

Խոցելի կետ 4. Համայնքի ղեկավարների վրա ներգործելու հնարավորությունը

Նախքան ընդերքօգտագործման իրավունք ստանալն ընկերությունները կարող են ազատորեն գումարներ վճարել համայնքների զարգացման հիմնադրամներին կամ այլ հաստատությունների: Իրականում, բացահայտված դեպքերի մեծ մասում դրամական նվիրատվություններ են կատարվել այն հիմնադրամներին, որոնք վերահսկվում են համայնքների ղեկավարների, պետական պաշտոնյաների կամ նրանց հետ փոխկապակցված անձանց կողմից: Կա հավանականություն, որ այս «բարեգործական» վճարներն անմիջականորեն ազդում են հիմնական դերակատարների դիրքորոշումների և որոշումների վրա:

Մասնավորապես, հանքարդյունաբերական «Լիդիան Արմենիա» ՓԲԸ-ն մոտ 120 հազ. ԱՄՆ դոլար է հատկացրել Ջերմուկ քաղաքի զարգացման հիմնադրամին, որը ղեկավարում է Ջերմուկի քաղաքապետի որդին: Այս հատկացումից հետո հիմնական ազդակիր համայնք

հանդիսացող Ջերմուկի քաղաքապետը փոխել է իր նախկին բացասական դիրքորոշումն Ամուլսարի հանքարդյունահանման համալիրի նախագծի հանդեպ⁴⁵:

Ըստ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասությունների մեջ մտնում է համայնքի ղեկավարի կողմից, համայնքի ավագանու որոշմամբ, ընդերքօգտագործման իրավունք ունեցող անձանց հետ հողօգտագործման պայմանագրի կնքումը: Բացի այդ, համայնքի ղեկավարը պետք է համաձայնություն տա ընդերքօգտագործման իրավունք ունեցող անձի կողմից ընդերքօգտագործման հետևանքով խախտված հողերի վերականգնմանն ուղղված ռեկուլտիվացիոն միջոցառումների ծրագրին:

«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի համաձայն, ազդակիր համայնքի տարածքային կառավարման մարմինները և համայնքի ղեկավարը պետք է իրականացնեն հանրության ծանուցում նախատեսվող գործունեության վերաբերյալ: Սովորաբար սա այն պահն է, երբ համայնքն առաջին անգամ տեղեկանում է հանքարդյունաբերական նախագծի բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների մասին և այս փուլում միայն կարող է իմանալ հանքարդյունաբերական գործունեության հավանական հետևանքների մասին: Օրենքի 17-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ ՇՄԱԳ գործընթացում ձեռնարկողը կարող է խորհրդակցել նաև ազդակիր համայնքի ղեկավարների հետ:

Չնայած ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացում ունեցած համեստ դերակատարմանը՝ համայնքի ղեկավարները մեծ ազդեցություն ունեն և կարող են ներգործել համայնքի մյուս անդամների դիրքորոշման վրա: Հետևաբար, համայնքների ղեկավարներին խաղի մեջ մտցնելով, հանքարդյունաբերական ընկերություններն իրականում կարող են իրենց համար բարենպաստ միջավայր ձևավորել համայնքներում: Մյուս կողմից, համայնքների ղեկավարները կարող են գործարքի գնալ և այլևս չարտահայտել համայնքի շահերը⁴⁶:

Հարկ է նշել, որ համայնքային պաշտոնյաներին տրված ապօրինի և մասնավոր վճարումները չհաշված, համայնքային և այլ հիմնադրամներին կատարվող նվիրատվությունները, ընդհանուր առմամբ, բավականին թափանցիկ են, քանի որ «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքին համաձայն, այդ հիմնադրամները տարեկան հաշվետվություններ են հրապարակում իրենց գործունեության և գործարքների մասին:

հոդվածի կետ 5. Օրենսդրական և կարգավորող ակտերի վրա ներգործելու հնարավորությունը

Կան դեպքեր, երբ պետական կարգավորող փաստաթղթերն ընդունվել կամ փոփոխվել են մասնավոր բիզնեսի, և ոչ թե հանրային շահի օգտին: Քանի որ ընկերությունները դրամական նվիրատվություններ են կատարում բարձրաստիճան պաշտոնյաների ղեկավարած հիմնադրամներին, հիմնավոր մտավախություններ են առաջանում, որ դրանք

⁴⁵ «Ջերմուկի քաղաքապետ. «վշխարհում ցույց տվեք նմանատիպ դեպք, երբ առողջարանային քաղաքի կողքը լինի հանք» *Հետք*, 17.03.2012թ., <http://hetq.am/arm/news/11953/mayor-of-jermuk-says-no-to-amulsar-gold-mine.html>; Ամուլսարի հանքարդյունահանման համալիրի նախագծի և ՇՄԱԳ հաշվետվության վերաբերյալ 25.08.2014թ. հանրային քննարկումների արձանագրություն (Ջերմուկի քաղաքապետի դրական կարծիքով):

⁴⁶ «Ի՞նչ պայմանավորվածություն է ձեռք բերել Գնդեվազի գյուղապետը վարչապետ Յուրիկ Աբրահամյանի հետ Ամուլսարի նախագծի վերաբերյալ», *ԷկոԼոյր*, 28.08.2017թ.:

ծառայում են հանքարդյունաբերական բիզնեսի համար նպաստավոր օրենսդրական դաշտ ստեղծելուն ուղղված գործողություններ պատվիրելու կամ դրանց դիմաց երախտագիտություն արտահայտելու նպատակին:

Օրինակ, 2014թ.-ին «Լիդիան Արմենիա» ՍՊԸ-ն գրեթե 250 հազ. ԱՄՆ դոլարի նվիրատվություն է կատարել «Լույս» հիմնադրամին՝ կրթական ծրագրերի աջակցման նպատակով⁴⁷: Հիմնադրամի գործադիր խորհրդի անդամներից են ՀՀ նախագահը և նախկին վարչապետը: Անկախ այն բանից, թե այս «բարեգործությունը» անմիջականորեն նպատակաուղղված էր օրենսդրական փոփոխությունների խթանմանը, քիչ հավանական է, որ շահառու հիմնադրամի ընտրությունը պատահական լիներ և, հետևապես, մտավախություն կա, որ դրա դիմաց կառավարությունից ակնկալվել է որոշակի «փոխհատուցում»:

Ամուլսարը մի քանի անգամ բարենպաստ պայմաններ է ստացել իրավական ակտերի միջոցով: Նախ, Ամուլսարի հանքարդյունահանման համալիրի նախագծի վերաբերյալ Գնդեվազ համայնքում 2014թ. օգոստոսի 25-ին տեղի ունեցած հանրային քննարկումներից շուրջ մեկ ամիս առաջ, 2014թ. հուլիսի 31-ին ՀՀ կառավարությունն ընդունեց որոշում, որը թույլ է տալիս հազվագյուտ և անհետացման եզրին գտնվող բույսերի առանձնյակների տեղափոխումն այլ տարածքներ⁴⁸ ապօրինաբար շրջանցելով ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի և բնապահպանությանը վերաբերող այլ օրենքների դրույթները, որոնցով արգելվում է ընդերքի տեղամասերի շահագործումը նման բուսատեսակների աճելավայրերում: Այս ենթաօրենսդրական ակտը աներկբայորեն վերացրեց Ամուլսարի հանքարդյունահանման նախագծի առջև ծառայած խոչընդոտները: Առանց այս քայլի նախագիծը պարզապես անհնար կլիներ կյանքի կոչել:

Մեկ այլ դեպքում, ՀՀ կառավարության 2015թ. մարտի 10-ի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2010թ. հունվարի 21-ի N51-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին» N244-Ն որոշմամբ, ընդամենը փոփոխելով ծովի մակերևույթից 1000 մետր բարձրության վրա գտնվող լեռնային տեղանքում գտնվող ճանապարհների երկայնական թեքության տեխնիկական պարամետրերը, «Լիդիան Արմենիա» ՓԲԸ-ին հնարավորություն է տրվել անելու ավելի քան 100մլն ԱՄՆ դոլարի խնայողություն:

Իրավական ակտերը հեշտությամբ փոփոխելու պրակտիկան առաջացնում է մտավախություն, որ ընդերքօգտագործող ընկերությունները կարող են գործարքի մեջ մտնել պետական մարմինների պաշտոնական անձանց հետ՝ վերջիններից ստանալով իրենց մասնավոր շահերից բխող փոփոխությունները:

խոցելի կետ 6. Ընդերքօգտագործման իրավունքի վերանայման գործընթացի անթափանցիկությունը

Ընկերությունների ընդերքօգտագործման իրավունքների փոփոխությունը հաճախ հանրությունից թաքցվում է: Չնայած Ընդերքի մասին օրենսգրքի 44-րդ, 56-րդ և 57-րդ

⁴⁷ Հաշվետվություն «Լույս» մշակութային, գիտական, կրթական հիմնադրամի 2014 թ. գործունեության մասին՝ հաստատված հոգաբարձուների խորհրդի 2015թ. հունվարի 20-ի որոշմամբ, <https://www.azdarar.am/announcements/org/45/00077886> և «Լույս» մշակութային, գիտական, կրթական հիմնադրամի 2016 թ. գործունեության մասին հաշվետվություն՝ հաստատված 2016թ. նոյեմբերի 1-ի որոշմամբ, <https://www.azdarar.am/announcements/cat/133/00257041>:

⁴⁸ ՀՀ կառավարության 2014թ. հուլիսի 31-ի «Հայաստանի հանրապետության բուսական աշխարհի օբյեկտների պահպանության և բնական պայմաններում վերարտադրության նպատակով դրանց օգտագործման կարգը սահմանելու մասին» N 781-Ն որոշում:

հողվածների, ինչպես նաև «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ և 21-րդ հոդվածների համաձայն՝ հանքարդյունաբերական ծրագրերի փոփոխությունները պետք է իրականացվեն ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման ընդհանուր պահանջներին համապատասխան, այսինքն՝ նույն ընթացակարգով և հրապարակայնության պահպանմամբ, առկա են փաստեր, երբ իրավասու մարմիններն էական փոփոխություններ են կատարում ընդերքօգտագործման փաստաթղթերում (պայմանագրերում, լեռնահատկացման ակտերում և այլն)՝ անտեսելով ՇՄԱԳ/ՇՄԱՓ և հասարակական քննարկումներ կազմակերպելու վերաբերյալ օրենսդրական պահանջները:

Մասնավորապես, Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրի շահագործման «Թեղուտ» ՓԲԸ-ի հետ 08.10.2007թ. կնքած պայմանագիրը 2013թ. փետրվարի 20-ին վերանայվել է՝ դրանում կատարելով էական փոփոխություններ: Նմանապես, 2016թ. փետրվարի 10-ին փոփոխվել է «Թաթսթոուն» ՍՊԸ-ին 11.02.2013թ. տրամադրված «Արևիկ» ազգային պարկի հարևանությամբ Լիճքի հանքավայրի շահագործման թույլտվություն և լեռնահատկացման ակտը՝ ՇՄԱԳ հասարակական քննարկումներից և վերջնական թույլտվություններից հետո ավելի քան կրկնակի չափով ընդլայնելով շահագործման սկզբնապես նախատեսված տարածքը:

Փակ դռների ետևում ընդերքօգտագործման պայմանների և պայմանագրերի փոփոխությունը կասկածներ է առաջացնում որոշումների կայացման գործընթացների օրինավորության վերաբերյալ և կրճատում հանրային վերահսկողության կամ հաշվետվողականության մեխանիզմների մասին քաղաքացիների իրազեկության հնարավորությունները: Նման գործելակերպը դատական կարգով վիճարկելը դժվարանում է տեղեկությունների սղության պատճառով: Միևնույն ժամանակ, այսպիսի վարչարարությունը կարող է բացասաբար անդրադառնալ ոչ միայն համայնքների կամ ԶԶԿ-ների, այլև հանքարդյունաբերական ընկերությունների վրա՝ վարկաբեկելով ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման ողջ գործընթացը՝ իրավական առումով խոցելի և դատական բողոքարկման ենթակա դարձնելով առնչվող փաստաթղթերը:

խոցելի կետ 7. Պետական պաշտոնյաների ապօրինի տնտեսական գործունեությունը

Ընդերքօգտագործող ընկերությունների իրական սեփականատերերը հայտնի չեն: Փաստ է, որ Հայաստանի մետաղական հանքավայրերի արդյունահանման ոլորտում գործող բոլոր ընկերությունները գրանցված են օֆշորային գոտիներում կամ կապեր ունեն նման տարածքներում գրանցված ընկերությունների հետ⁴⁹, ինչի պատճառով իրական սեփականատերերի մասին տեղեկություններն անհասանելի են: Ընկերություններից շատերը փակ բաժնետիրական են, և, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն, նման ընկերությունների մասին տեղեկատվությունը հրապարակման ենթակա չէ: Իրական սեփականատերերի ոչ թափանցիկ լինելը մտահոգություն է առաջացնում հանքարդյունաբերական բիզնեսում բարձրաստիճան պաշտոնյաների հնարավոր ներգրավման կամ շահերի բախման պայմաններում կայացվող որոշումների առումով:

⁴⁹ Արմինե Իշխանյան և այլք, *Civil Society, Development and Environmental Activism in Armenia* (Yerevan, Armenia: City House Print, 2013), էջ 71-72, http://eprints.lse.ac.uk/54755/1/Ishkanian_Civil_Society_Development_Environmental_Activism_America_2013.pdf:

Նման մտահոգությունները նաև հիմնավորված են ապացույցներով: Իր պաշտոնավարման տարիներին ՀՀ բնապահպանության նախարար Վարդան Այվազյանը Հայաստանի տարածքով մեկ ավելի քան 20 հանքավայրի ուսումնասիրման և շահագործման լիցենզիաներ է տրամադրել իր ազգականներին: Հետագայում նա դարձել է ԱԺ պատգամավոր և ստանձնել տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահի պաշտոնը՝ ձեռք բերելով հանքարդյունաբերությանն առնչվող օրենսդրության վրա ներգործելու անմիջական լծակներ⁵⁰: Հանքի շահագործման լիցենզիա ուներ ԱԺ մեկ այլ նախկին պատգամավոր Տիգրան Արզաբանյանը⁵¹: Հանքարդյունաբերական բիզնեսում ներգրավված էր նաև Սյունիքի նախկին մարզպետ Սուրիկ Խաչատրյանը, որն ուներ իր կողմից կառավարվող տարածքի հանքավայրերի երկրաբանական ուսումնասիրության և արդյունահանման իրավունքներ⁵²: Հարկ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրությունը նման պաշտոններ զբաղեցնող անձանց արգելում է իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն: Այդուհանդերձ, որևէ հետաքննություն կամ հետամուտ լինելու այլ գործողություններ այս առթիվ չեն ձեռնարկվել: Բարձրաստիճան պաշտոնյաների գույքի և եկամուտի հայտարարագրերում նման ակտիվները չեն երևացել, քանի որ ընկերությունները մեծամասամբ գրանցված են այլ անձանց անուններով:

Պարզ է, որ օֆշորային գոտիների հետ կապված ընկերությունները հատկապես ռիսկային են դրանց իրական սեփականատերերի մասին տեղեկատվության անհասանելի լինելու պատճառով: Շատ հավանական է, որ պաշտոնյաները թաքնվեն փոխկապակցված տարբեր կազմակերպությունների «ցանցի» ետևում: Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրը շահագործող «Թեղուտ» ՓԲԸ-ն նման երևույթի օրինակ է՝ հանդիսանալով «Վալլեթս գրուպ» ՓԲԸ կազմում գտնվող ընկերությունների ցանցի մի մաս՝ համաձայն «Հետաքննող լրագրողներ» ՀԿ ուսումնասիրությունների⁵³:

Որոշ առանձին հանքավայրերի և պաշտոնյաների միջև կապակցվածության վերաբերյալ մտահոգությունները խորանում են նաև այն փաստով, որ կառավարությունն անթաքույց կերպով դրանց արտոնություններ է շնորհում դրանց: Օրինակ՝ ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի «Ստուգումների կազմակերպման և անցկացման ու Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009 թվականի մայիսի 29-ի N594-Ա որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N839-Ա որոշմամբ կառավարությունը կասեցրեց դատարանի որոշման արդյունքում ձեռնարկված բնապահպանական ստուգումները Թեղուտի հանքավայրում⁵⁴:

⁵⁰ Էդիկ Բաղդասարյան, «Վարդան Այվազյանի բիզնես նախագիծը», *Հետք*, 26.03.2007թ., <http://hetq.am/arm/news/6389/vardan-ayvazans-business-project.html>:

⁵¹ Էդիկ Բաղդասարյան, «Ինչու աննկատ մնացին չինական «ներդրումները»», *Հետք*, 07.02.2011թ., <http://hetq.am/arm/news/628/whos-minding-armenias-natural-resources.html>:

⁵² Զրիստինե Աղալարյան, «Սուրիկ Խաչատրյանը շարունակում է ոսկի որոնել», *Հետք*, 07.01.2016թ., <http://hetq.am/arm/news/64880/surik-khachatryany-sharunakum-e-oski-oronel.html>:

⁵³ Զրիստինե Աղալարյան, Էդիկ Բաղդասարյան, «Թեղուտի օֆշորային թնջուկը և Վալերի Մեյլումյանի բիզնես-կայսրությունը», *Հետք*, 29.04.2014թ., <http://hetq.am/arm/news/54322/teghouts-offshore-labyrinth-and-valeri-mejlumyans-business-empire.html>:

⁵⁴ ՀՀ կառավարության 2016թ. հունվարի 14-ի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015 թվականի հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին» N43-Ա որոշում:

խոցելի կետ 8. Հանքավայրերի տվյալների մասին տեղեկության տրամադրման մերժումը

Հետաքրքրական է, որ տնտեսության այլ ճյուղերի համեմատ հանքարդյունաբերության ոլորտում տեղեկատվությունն ավելի թափանցիկ է: ՀՀ ԷԵԲՊՆ www.minenergy.am կայքում կարելի է գտնել բազմաթիվ տեղեկություններ ընդերքօգտագործման իրավունքների տրման, հանքավայրերի ու դրանք շահագործող ընկերությունների, թույլտվությունների ժամկետների, ընդերքաբանական փորձաքննությունների մասին, ինչպես նաև օգտակար հանածոների հանքավայրերի քարտեզներ: Ստեղծվել է նաև www.geo-fund.am պորտալը, որտեղ հրապարակվում են շնորհված թույլտվությունների մասին տեղեկություններ, ինչպես նաև հանքավայրերի քարտեզներ, օգտակար հանածոների ծավալների գնահատականներ (խորհրդային ժամանակաշրջանից) և մի քանի նոր հանքավայրերի «անձնագրեր»: ՇՄԱԳ փորձաքննության ներկայացված նախագծերը և դրանց համապատասխան եզրակացությունները հրապարակվում են ՀՀ ԲՆ պաշտոնական կայքում www.mnp.am հասցեով:

Այսպիսի թափանցիկության հետ մեկտեղ գոյություն ունի նաև դրան զուգահեռ և հակադիր մեկ այլ իրողություն: Ընդերքի մասին օրենսգրքի համաձայն ընդերքօգտագործման իրավունքի սահմաններում ընդերքօգտագործողի ստացած երկրաբանական տեղեկությունը չի կարող բացահայտվել առանց ընդերքօգտագործողի համաձայնության: Ընդերքի գործակալությունը պարտավոր է ապահովել երրորդ անձանցից երկրաբանական տեղեկության գաղտնիությունը դրա կուտակման, արձանագրման, պահպանության, փոխանցման և օգտագործման ընթացքում⁵⁵: Երկրաբանական տեղեկությունը սահմանված է որպես «ընդերքի տեղամասի կառուցվածքի, կազմի, դրանում օգտակար հանածոների առկայության, քանակի և այլ հատկությունների, ինչպես նաև ընդերքօգտագործման տեխնիկատնտեսական ցուցանիշների մասին տվյալներ»: Սակայն «երկրաբանական տեղեկություն» եզրույթը հաճախ ենթարկվում է հայեցողական կիրառության և պրակտիկայում մեկնաբանվում որպես «առևտրային գաղտնիք»:

Առկա են դեպքեր, երբ մի քանի ընկերությունների վերաբերյալ որոշակի տվյալներ (օրինակ՝ որոշ հանքավայրերի աշխարհագրական կոորդինատները) հրապարակվում են⁵⁶, իսկ մյուսներին տրամադրման մասին ԶՀԿ-ների խնդրանքը մերժվում է⁵⁷:

Տեղեկություն տրամադրելու անհիմն մերժումն ակնհայտորեն ոչ հաշվետու կառավարման նշան է, ինչը տպավորություն է ստեղծում, որ ընդերքօգտագործման իրավունքների տրամադրման համակարգում առկա է անօրինական պրակտիկա:

⁵⁵ Ընդերքի մասին օրենսգրք, հոդված 13 մաս:

⁵⁶ Հանքերի և հանքերակույմների անձնագրեր, <https://www.geo-fund.am/hy/hwլքերի-և-հանքերու-ակույմների-անձնագրեր>:

⁵⁷ Նախարարի 27.05.2016թ. N 05/20.1/3419-16 գրություն՝ ի պատասխան «Էկոլոգիական իրավունք» ՀԿ-ի 20.05.2016թ. հարցմանը:

Այլ խոցելի կետեր

Հարկ է նշել, որ ֆոկուս-խմբային և հավաստիության ստուգման քննարկումների ընթացքում բացահայտվել են նաև մի շարք այլ խոցելի կետեր: Թեև դրանք հիմնավոր ապացույցների անբավարար լինելու պատճառով չեն ներառվել վերը նշված թերությունների շարքում, սակայն թվարկվում են ստորև՝ դրանց հանդեպ ուշադրություն հրավիրելու և քննության անհրաժեշտությունն ընդգծելու նպատակով:

Շահագրգիռ կողմերի կողմից բարձրաձայնված խնդիրները հետևյալն են.

- Կան դեպքեր, երբ համայնքների ղեկավարները չարաշահում են Հողային օրենսգրքով իրենց տրված լիազորությունը և անհարկի հետաձգումներ են հարուցում համայնքի սեփականություն հանդիսացող հողերի հատկացման հայտերին ընթացք տալու հարցում, որն անհարմարություններ է առաջացնում ընկերությունների համար և կարող է տեղիք տալ կոռուպցիոն ռիսկերի:
- Երկրաբանական ուսումնասիրությունների համար ընկերություններին հատկացվում են խոշոր տարածքներ, իսկ ավելի ուշ դրանց մի մասը հայեցողաբար ետ է վերցվում ստեղծելով տարածքները բանակցության առարկա դարձնելու հնարավորություն կամ հարուցելով ռիսկ առ այն, որ օգտակար հանածոներով հարուստ ետ վերցված տեղամասերը կարող են հատկացվել այլ ընկերությունների կամ անձանց: Այս հանգամանքը մեկնաբանվում է որպես Ընդերքի մասին օրենսգրքում գոյություն ունեցող բացթողում կամ 42-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սխալ մեկնաբանում: Թեև ՀՀ ԷԵԲՊՆ պնդմամբ Ընդերքի գործակալությունը որևէ միջամտություն չի ցուցաբերում տարածքների վերադարձման գործընթացում, այս խնդիրը կարիք ունի լրացուցիչ ուսումնասիրության⁵⁸:

Առանձին խնդիր է ՇՄԱԳ և ՇՄԱՓ գործընթացներում հանրային մասնակցության հարցը, մասնավորապես քննարկումների վերաբերյալ ծանուցման, նյութերի հասանելիության, ժամկետների, քննարկումների անցկացման, կարծիքները պատշաճ կերպով հաշվի առնելու, որոշումները և մերժումները պատշաճ հիմնավորելու և սրանց առնչվող այլ հարցեր: Այս խնդիրն արդիական է, և չնայած իրավակարգավորումների առկայությանը, դրանք պատշաճ չեն իրականացվում և փաստացի հնարավորություն չեն տալիս հանրությանը լիարժեք և բովանդակային մասնակցություն ունենալ որոշումների ընդունման գործընթացին: Սույն հետազոտությունն այս խնդիրն ևս հատուկ անդրադարձ չի կատարել՝ հաշվի առնելով թեմայի տարողունակ լինելը և ինքնին առանձին հետազոտության առարկա լինելու հանգամանքը:

Բացահայտված կոռուպցիոն ռիսկեր

խոցելի կետերի բացահայտումից և համապատասխան ապացույցներով դրանք հիմնավորելուց հետո վերջիններս համադրվել են նախապես սահմանված ռիսկերի շրջանակի հետ, որոնք օգտագործվել են իրենց նախնական ձևակերպումներով կամ

⁵⁸ Ըստ ՀՀ ԷԵԲՊՆ մեկնաբանության՝ երկրաբանական ուսումնասիրություն իրականացնող անձն ինքն է ընտրում ուսումնասիրության տարածքը՝ ելնելով վերջինիս երկրաբանական կառուցվածքի առանձնահատկություններից, լեռնաերկրաբանական բարդության աստիճանից, օգտակար հանածոյի հնարավոր կուտակումների նախադրյալներից և այլն: Մասշտաբային և դիագնոստիկ սկզբունքներով ուսումնասիրության արդյունքում ընդերքօգտագործողի կողմից ընտրվում է իր համար հետաքրքրություն ներկայացնող տեղամասը, իսկ հատկացված տարածքի մնացած մասը վերադարձվում է: Ոչ հեռանկարային տարածքների վերադարձնելու գործընթացում լիազոր մարմինը որևէ միջամտություն չի ցուցաբերում:

անհրաժեշտության դեպքում փոփոխվել՝ հարմարեցնելով ազգային առանձնահատկություններին: Այն դեպքերում, երբ սահմանված ցանկում որևիցե ռիսկ ներառված չի եղել, ձևակերպվել է լրացուցիչ ռիսկ: Մասնավորապես, մեկ նոր ռիսկ է ավելացվել ազդակիր համայնքների ղեկավարների և այլ պաշտոնատար անձանց դիրքորոշման և որոշումների վրա ազդելու միտումով նրանց տրվող «բարեգործական» վճարների առնչությամբ (CF1, խոցելի կետ 4):

խոցելի կետերի և ռիսկերի բացահայտումից հետո, ապացույցները ենթարկվել են վերլուծության և գնահատվել «հավանականության» 1-5 միավոր սանդղակով (որտեղ 1-ը նշանակում է «զրեթե անհնարին», իսկ 5-ը՝ «զրեթե հաստատապես»), իսկ «ազդեցությունը» (որտեղ 1-ը նշանակում է «աննշան», իսկ 5-ը՝ «աղետալի»): Հիմնվելով ընդհանուր գնահատականի (հավանականություն x ազդեցություն) վրա, խոցելի կետերը դասակարգվել են ռիսկի 5 մակարդակի («շատ ցածր», «փոքր», «չափավոր», «զգալի» և «շատ բարձր»):

Աղյուսակ 1-ում ամփոփ ձևով տրված են խոցելի կետերը, համապատասխան կոռուպցիոն ռիսկերը, դրանց հավանականությունը, ազդեցությունը և ռիսկի մակարդակները:

Մանրամասները ներկայացված են Հավելված C-ում և D-ում:

Աղյուսակ 1.

խոցելի կետեր	Որպես արդյունքի հայտ եկող կոռուպցիոն ռիսկեր	Հավանականությունը	Ազդեցությունը	Ռիսկի մակարդակը
<p>խոցելի կետ 1. Ընդերքաբանական փորձաքննության իրականացման ընթացակարգը հստակ չէ</p> <p>Չկան ընդերքաբանական փորձաքննության՝ հանրայնորեն հասանելի չափանիշներ: Օգտակար հանածոների կազմը պետք է հաստատվի հանքավայրի ուսումնասիրության ավարտից հետո՝ պետական հանքաբանական փորձաքննության գործընթացի միջոցով, որն իրականացնում է ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարության ընդերքի վարչությունը: Սակայն բացակայում են ընդերքաբանական փորձաքննության հանրայնորեն հասանելի ընթացակարգեր կամ չափանիշներ, որոնք թույլ կտային եզրակացություններ անել օգտակար հանածոների պաշարների վավերացման և դրանց արդյունաբերական նշանակության հաստատման մասին՝ հաշվի առնելով պաշարների շուկայական արժեքը, առաջարկվող տեխնոլոգիայով դրանց վերամշակման ծախսերը, ինչպես նաև</p>	<p>1. PD4.1 Ո՞րն է ռիսկը, որ թույլտվություն տալու չափանիշները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p>	<p>3</p>	<p>4</p>	<p>Զգալի</p>

<p>հանքարդյունաբերական նախագծի սոցիալական ազդեցությունները: Նման խզումը կարող է հանգեցնել ընկերությունների և պետական կառույցների միջև կամայական թվեր ձևակերպելու վերաբերյալ գործարքների կնքման ռիսկին, որի նպատակն է հիմքեր ստեղծել հանքավայրի շահագործման և/կամ ներդրողների ներգրավման համար:</p>				
<p>Խոցելի կետ 2. Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության ընթացակարգը հստակ չէ Չկան պատշաճ կանոնակարգեր և հանրայնորեն հասանելի չափանիշներ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն իրականացնելու համար, որի նպատակը ՇՄԱԳ զեկույցների ստուգումն ու դրանց ճշգրտությունն ու արժանահավատությունը գնահատելն է: Բնապահպանության նախարարության Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը չունի այդպիսի ստուգում անցկացնելու համար պատշաճ և բավարար հրահանգներ և համապատասխան ընթացակարգեր, որը հանգեցնում է անորոշության որոշակի մակարդակի և նշված կենտրոնի կողմից երկակի չափանիշներ օգտագործելու լայն հայեցողությանը: Բացի այդ, այն բավարար հիմքեր չի ապահովվում ԲՆ Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի տված եզրակացությունների օրինականության հանրային վերահսկողության համար:</p>	<p>2. PD4.2 Ո՞րն է ռիսկը, որ ընդերքօգտագործման իրավունք ստանադրելու չափանիշները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p> <p>3. PP9.1 Ո՞րն է ռիսկը, որ ՇՄԱԳ զեկույցների ճշգրտության և արժանահավատության ստուգում չի կատարվի:</p>	5	5	Շատ բարձր
<p>Խոցելի կետ 3. Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման փորձաքննության որակը անբավարար է Հանքարդյունաբերական նախագծերի շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության ընթացակարգերը չի երաշխավորում բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների ամբողջական և պրոֆեսիոնալ վերլուծություն: Հանքարդյունահանման նախագծերի ՇՄԱԳ զեկույցների ստուգման գործում ներգրավվում են միայն մեկից երկու փորձագետներ (ներքին և արտաքին), ընդ որում վերջիններս չեն տիրապետում հանքարդյունահանման ոլորտի համակողմանի գիտելիքների: Փորձը ցույց է տալիս, որ բնապահպանության նախարարության համապատասխան վարչությունների ներգրավումը չի</p>	<p>4. PP2. Ո՞րն է ռիսկը, որ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի աշխատակազմը բավարար մասնագիտական կարողականություն և մասնագետներ չի ունենա՝ իր աշխատանքային</p>	5	5	Շատ բարձր

<p>երաշխավորում ստուգման բարձր որակ: Արտաքին փորձագետների ընտրության համար հիմք չեն ընդունվում հանրայնորեն հասանելի չափանիշները: Հավանականությունը մեծ է, որ ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման համար վճռորոշ նշանակություն ունեցող փորձագիտական եզրակացությունները չունենան ՇՄԱԳ զեկույցների ստուգման համար անհրաժեշտ կոմպետենտություն և լինեն կամայական՝ դրանով իսկ տալով լրացուցիչ հնարավորություն բանակցելու ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրմանն առնչվող պայմանների շուրջ:</p>	<p>պարտականությունները պատշաճ կերպով կատարելու համար:</p> <p>5. PP9.2 Ո՞րն է ռիսկը, որ ՇՄԱԳ զեկույցների ճշգրտության և արժանահավատության ստուգում չի կատարվի:</p>			
<p>խոցելի կետ 4. Համայնքների ղեկավարների դիրքորոշումների վրա ազդելու հնարավորություն Ընկերությունները կարող են ազատորեն դրամ վճարել համայնքային զարգացման ֆոնդերին կամ այլ հաստատությունների՝ նախքան ընդերքօգտագործման իրավունք ստանալը: Բացահայտված դեպքերի մեծամասնությունում վճարումներ են կատարվել համայնքների ղեկավարների կամ պետական պաշտոնյաների կամ նրանց փոխկապակցված անձանց կողմից վերահսկվող հիմնադրամներին: Ըստ եռլայան, այդ «բարեգործական» վճարներն ուղղակիորեն ազդում են առանցքային դերակատարների դիրքորոշման և որոշումների վրա, ուստիև կարող են համարվել կաշառք:</p>	<p>6. PP7 Ո՞րն է ռիսկը, որ համայնքների ղեկավարները հանքարդյունաբերող ընկերության հետ բանակցելիս չեն ներկայացնի համայնքի անդամների շահերը:</p> <p>7. CF-N1 Ո՞րն է ռիսկը, որ «բարեգործական» վճարները ուղղակիորեն կազդեն ազդակիր համայնքների ղեկավարների և այլ պատասխանատու պաշտոնյաների դիրքորոշման և որոշումների վրա:</p>	4	3	Չգալի

<p>խոցելի կետ 5. Օրենքների և կանոնակարգերի վրա ազդելու հնարավորություն</p> <p>Արձանագրվել են մի շարք դեպքեր, երբ կառավարության որոշումները ընդունվել կամ փոփոխությունների են ենթարկվել ոչ թե հանրային, այլ մասնավոր գործարար շահերին սպասարկելու նպատակով: Քանի որ ընկերություններն այսպես թե այնպես վճարումներ կատարում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից ղեկավարվող հիմնադրամներին, լուրջ մտավախություն կա, որ դրանք ծառայում են հանքարդյունաբերական բարգավաճող բիզնեսի համար բարենպաստ իրավական դաշտ ապահովելու համար անհրաժեշտ միջոցներ պատվիրելու կամ գնահատելու նպատակին:</p>	<p>8. CF1 Ո՞րն է ռիսկը, որ օրենքներն ու կանոնակարգերը կգրվեն կամ կփոփոխվեն՝ ելնելով առաջին հերթին մասնավոր շահերից, հանրային շահին երկրորդական դեր վերապահելով:</p>	3	5	Շատ բարձր
<p>խոցելի կետ 6. Ընդերքօգտագործման իրավունքների վերանայման գործընթացի թափանցիկության բացակայությունը</p> <p>Վարչական մարմինները ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման պայմանները փոփոխում են՝ անտեսելով ՇՄԱԳ-ի վերաբերյալ օրենքի պահանջները և համապատասխան հանրային ծանուցումները: Ընդերքօգտագործման նախագծերում կատարվող փոփոխությունների բնապահպանական և սոցիալական գնահատումը պարտադիր պահանջ է, սակայն ընկերությունները և/կամ համապատասխան հաստատությունները այն պատշաճ կերպով չեն պահպանում: Սա հանգեցնում է այն բանին, որ ընդերքօգտագործման պայմաններն ու պայմանագրերը փոփոխության են ենթարկվում փակ դռների ետևում՝ դրանով իսկ նվազեցնելով անօրինական որոշումները բողոքարկելու միջոցով պատասխանատվության կանչելու հնարավորությունները: Նման գործելակերպն ընկալվում է որպես կոռուպցիոն գործարքների արդյունք և ընդերքօգտագործման նախագծերի մանրամասները թաքցնելու մտածվածություն:</p>	<p>9. PD40 Ո՞րն է ռիսկը, որ թուլյտվությունը կամ պայմանագիրը կվերանայվի առանց որևիցե հանրային բացատրություն և կամ հիմնավորում տալու:</p>	4	5	Շատ բարձր
<p>խոցելի կետ 7. Պետական պաշտոնյաների անօրինական բիզնես գործունեությունը</p> <p>Հանքարդյունաբերական ընկերությունների իրական սեփականատերերի մասին տեղեկատվություն հայտնի չէ: Ըստ էության, լեռնահանքային արդյունաբերության ոլորտում</p>	<p>10. CF10 Ո՞րն է ռիսկը, որ բարձրաստիճան պետական պաշտոնյաները կամ</p>	4	4	Շատ բարձր

<p>գործող բոլոր ընկերությունները գրանցված են օֆշորային գոտիներում և/կամ կապված են համանման տարածքներում գտնվող փոխկապակցված ընկերությունների ցանցերի հետ: Դրանցից շատերն ունեն փակ բաժնետիրական ընկերությունների կարգավիճակ, որոնց տեղեկատվությունը, ըստ ազգային օրենսդրության, ենթակա չէ հրապարակման: Սեփականության ոչ թափանցիկությունը մտահոգություն է առաջացնում բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ ընդերքօգտագործման բիզնեսում անօրինական ներգրավվածության կամ շահերի բախման իրավիճակում գտնվելու վերաբերյալ: Նման մտահոգությունների մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ բարձրաստիճան պաշտոնյաները ներգրավվում են ընդերքօգտագործման բիզնեսում՝ հաճախ այն գրանցելով իրենց ազգականների անվան տակ:</p>	<p>քաղաքական գործիչները չեն հայտարարագրի ընդերքօգտագործմանն առնչվող ակտիվների, մասնաբաժինները կամ եկամուտները:</p> <p>11. PD9 Ո՞րն է ռիսկը, որ թույլտվությունների և այլ փաստաթղթերի համար դիմողները կվերահսկվեն չհայտարարված իրական սեփականատերերի կողմից:</p>			
<p>հոցելի կետ 8. Հանքերի վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիության մերժում Ընդերքաբանական տվյալների վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու համար արվող հարցումները հաճախ անօրինական կերպով մերժվում են: Թեպետ օրենքը լիազոր պետական մարմիններին ուղղակիորեն չի արգելում համապատասխան հարցումների դեպքում ընդերքաբանական տեղեկություններ հաղորդել այս կամ այն օգտակար հանածոյի վերաբերյալ, այն ներկայացնում են որպես «առևտրային գաղտնիք»: Հետևաբար, վտանգ կա, որ արդյունահանման իրավունքի շնորհումը կարող է լինել ոչ թափանցիկ և/կամ տնտեսապես չարդարացված:</p>	<p>12. PD11 Ո՞րն է ռիսկը, որ կոնկրետ թույլտվության փաստաթղթեր պահանջող տարածքների և հանքավայրերի վերաբերյալ հանքաբանական տվյալները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p> <p>13. PD36 Ո՞րն է ռիսկը, որ տրամադրված թույլտվությունների մանրամասները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p>	3	4	Չգալի

ԵՃՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Չնայած այն հանգամանքին, որ ընդերքօգտագործման իրավունքի շնորհման գործընթացի առումով ընդերքօգտագործման վերաբերյալ օրենսդրությունը բավականին մշակված է, անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել սույն հետազոտության միջոցով բացահայտված իրավական և ընթացակարգային խոցելի կետերը: Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ բացահայտված խոցելի կետերին համապատասխանող կոռուպցիոն ռիսկերի մեծ մասը վերաբերում է գործընթացի ընթացակարգերին, մի քանիսն առնչվում են գործելակերպին, իսկ էլ ավելի քիչ թվով ռիսկեր պայմանավորված են ընդհանուր համատեքստի գործոններով: Ակնհայտ է, որ համարժեք գործընթացների բացակայությունը, զուգորդվելով մեթոդաբանության, կարողությունների, թափանցիկության և հաշվետվողականության բացակայության հետ, բավականին լուրջ մտահոգություններ են առաջացնում գործընթացների օրինավորության վերաբերյալ: Նշված թերությունները ակնհայտորեն վսասում են հանքարդյունաբերության հեղինակությունը և բացասաբար ազդում ընկերությունների և իրենց գործունեության վրա: Ուստի, գործընթացների և պրակտիկայի բարելավման և պատասխանատու հանքարդյունաբերության խթանման առումով վճռորոշ է խոցելի կետերին շուտափույթ անդրադարձ կատարելը:

Հիմք ընդունելով վերհանված խոցելի կետերն ու առնչվող կոռուպցիոն ռիսկերը առաջարկում ենք առաջնային կարգով դիտարկել հետևյալ առաջարկությունները:

Առաջարկություն 1. Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական գործընթացների կատարելագործում

Հարկավոր է շարունակել ՇՄԱԳ և ՇՄԱՓ համակարգերի կատարելագործումը: Պետք է զարգանա ենթաօրենսդրական դաշտը՝ մշակելով և ընդունելով առնվազն կենսաբազմազանության, հանրային առողջության և այլ տնտեսական գործունեության, օրինակ՝ գյուղատնտեսության, մեղվաբուծության, տուրիզմի, վրա հանքարդյունաբերության ազդեցության գնահատելու մեթոդաբանություն: Գնահատումները և որոշումները պետք է հիմնված լինեն պետության տեսանկյունից ծախսերի և օգուտների վերլուծության վրա և ոչ թե կենտրոնական միայն ընկերությունների ֆինանսական օգուտների վրա: Հարկավոր է դիտարկել առանձին և կառավարությանը կից փորձաքննական կենտրոն ունենալու հնարավորությունը, որը կկարողանա առավել լիարժեք իրականացնել գնահատումները՝ ներառելով բոլոր առնչվող գերատեսչությունների կարծիքները:

Առաջարկություն 2. Հանքարդյունաբերության քիզնեսի թափանցիկության և հաշվետվողականության ապահովում

Պետք է ապահովվի ընդերքի ուսումնասիրության և շահագործման մեջ ներգրավված բոլոր ընկերությունների գործունեության և, մասնավորապես, իրական սեփականատերերի մասին տեղեկատվության թափանցիկությունը: Երկրի քաղաքացիներին պետք է հասանելի լինեն իրենց պատկանող հիմնական ռեսուրսը շահագործողների մասին տվյալները և պետք է բացառվի հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձանց ներգրավումը հանքարդյունաբերության

բիզնեսում: Թեև այս առաջարկության իրականացումն արդեն իսկ որոշ չափով նախատեսված է ԱՃԹՆ աշխատանքային պլանով, հանքարդյունաբերող ընկերությունների մասին հրապարակային տեղեկատվության շրջանակը հարկավոր է ընդլայնել՝ ներառելով բոլոր հանքարդյունաբերողներին՝ օրենսդրորեն ամրագրելով տեղեկատվության հավաքագրման և հրապարակման համապատասխան կարգեր: Ընդ որում, հաշվի առնելով իրական սեփականատերերի բացահայտման ուղղությամբ տեղի ունեցող գլոբալ գործընթացները օրենսդրական կամ ենթաօրենսդրական լուծումները հարկավոր է տալ հաշվի առնելով նաև այլ ոլորտներում տնտեսական գործունեություն ծավալող ընկերությունների մասին տվյալների հրապարակման հնարավորությունը:

Զաղաքական գործոններ

1. ՀԱՐՑ. Զաղաքական գործիչներն ու պաշտոնյաներն ունե՞ն, արդյո՞ք, մասնավոր շահեր հանքարդյունաբերության ոլորտում:

Պատասխան. Բացահայտվել են դեպքեր, երբ պետական բարձրաստիճան պաշտոնյաները ներգրավված են եղել հանքարդյունաբերության ոլորտում և էական ազդեցություն ունեցել ոլորտի իրավակարգավորման և ղեկավարման վրա:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- *Բնապահպանության նախկին նախարարը (այնուհետև՝ 2007-2017թթ.-ին, ՀՀ Ազգային ժողովի տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ) ավելի քան 20 հանքավայրերի սեփականատեր է Հայաստանի ամբողջ տարածքում, «Չորրորդ իշխանություն» թերթ, թիվ 649, 05.10. 2014:*
- *Հետաքննող լրագրողներ, Փոխկապակցված ընկերություններ աշխարհի տարբեր օֆշորային գոտիներում, որոնց հայտարարված սեփականատերերն անհայտ մարդիկ են, 29.04.2014, <http://hetq.am/arm/news/54322/teghouts-offshore-labyrinth-and-valeri-mejlumyans-business-empire.html>.*
- *Համաշխարհային բանկի 2016թ. զեկույց, «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ.:*
- *«Եվրոպական Միության գործողություն Եկոլոգիական հանցավորությունը հաղթահարելու ուղղությամբ» (EFFECE), Հայաստանում ընդերքօգտագործման վերաբերյալ ուսումնասիրություն, 2015թ. հունվար:*

2. ՀԱՐՑ. Գոյություն ունի՞ արդյո՞ք ընդերքօգտագործման վերաբերյալ կառավարական աղբյուրներից տեղեկատվության մատչելիություն:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Ընդերքօգտագործման թույլտվությունների մանրամասները թարմացվում են երեք ամիսը մեկ և հրապարակվում ԷԵԲՊՆ կայքում: Ընդերքօգտագործման նոր թույլտվություններն ու շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության զեկույցների վերաբերյալ պետական փորձաքննական եզրակացությունները նույնպես տարածվում են ԲՆ կայքի միջոցով: Երկրաբանական տվյալների մասին տեղեկությունները տեղադրվում են www.geo-fund.am նոր պորտալում: Սակայն, նման թափանցիկության հետ մեկտեղ, գոյություն ունի քաղաքացիներին տեղեկատվություն տրամադրելը մերժելու գործելակերպ:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- *Միավորված ազգերի կազմակերպություն, Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողով Հայաստանի ազգային զեկույց, https://www.unece.org/env/pp/reports_trc_implementation_2014.html:*
- *Պաշտոնական կայք, ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարություն, <http://minenergy.am/page/422>:*
- *Պաշտոնական կայք, ՀՀ բնապահպանության նախարարություն, <http://www.mnp.am/?p=315>, <http://www.mnp.am/?p=341>:*
- *Պաշտոնական կայք, Հանրապետական երկրաբանական ֆոնդ, <https://www.geo-fund.am/hy/Տրամադրված-իրավունքներ>:*
- *Պետական պաշտոնյաները չեն տրամադրում ընդերքօգտագործման նախագծային փաստաթղթերը Հանրային բնարկումներ Չանգեզուրի հանքավայրի ընդլայնման վերաբերյալ, 09.07.2016թ., <http://kapan.am/Pages/Home/newsdetails.aspx?nID=833>:*

3. ՀԱՐՑ. Գոյություն ունի՞ արդյոք ընդերքօգտագործման վերաբերյալ քաղաքականության ազգային ռազմավարություն:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Չնայած այն հանգամանքին, որ ընդերքօգտագործման ոլորտում աշխատող միջազգային կազմակերպությունները վաղուց են շեշտադրում ոլորտում համակողմանի ռազմավարության կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը, ՀՀ կառավարությունը միայն նոր է սկսել ընդերքօգտագործման ազգային ռազմավարության մշակումը:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- *Չարգացման ազգային ծրագիր, Հայաստանի բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտի կայունության գնահատում:*
- *Համաշխարհային բանկ, Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում 2016:*
- *2017-2018թթ. Հայաստանի ԱՃԹՆ Աշխատանքային ծրագիր, Նպատակ 4 «Միջազգային լավագույն պրակտիկայի ուսումնասիրություն և ԱՃԹՆ-ի և ընդերքօգտագործման պատասխանատու հանքարդյունաբերության լավագույն միջազգային փորձին համապատասխանեցման ճանապարհային քարտեզի մշակում»:*
- *Ռազմավարական զարգացման փաստաթուղթ, Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարություն, Նախագիծ, 2017:*

4. ՀԱՐՑ. Գոյություն ունի՞ արդյոք քաղաքականություն մշակելու ռազմավարական միտում հանքարդյունաբերության ոլորտում:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. 2017թ. մարտին Հայաստանը դարձավ ԱՃԹՆ-ի թեկնածու երկիր: ԱՃԹՆ Հայաստանի բազմաշահառու խմբի աշխատանքային ծրագիրը ներառում է մի շարք քաղաքականություններ, որոնց իրականացումը խթանվելու է զալիք տարվա ընթացքում: Ոլորտի ընդհանուր ռազմավարություն գոյություն չունի, բայց այն ներկայումս գտնվում է նախագծման փուլում:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- *ԱՃԹՆ-ին միանալու հայտ, Հայաստանի Հանրապետության ԱՃԹՆ-ի թեկնածության հայտը, https://eiti.org/sites/default/files/documents/armenia_candidature_application_december_2016.pdf.*
- *Հայաստանը դառնում է ԱՃԹՆ իրականացնող 52-րդ երկիրը Հայաստանի ազգային ԱՃԹՆ-ի կայք, <http://www.gov.am/am/eiti>:*
- *Հայաստանի Հանրապետության ԱՃԹՆ թեկնածության հայտ, Հայաստանի ազգային կայք, <https://eiti.org/Armenia>:*
- *ԱՃԹՆ բազմաշահառու խմբի ձևավորման ընթացակարգը, Հայաստանի ԱՃԹՆ-ԲՇԽ, <http://gov.am/am/eitimsq>:*
- *Տեղեկատվություն քաղաքացիական հասարակության ներգրավման գործընթացի մասին, ԸՀԿ գործունեությունը Հայաստանի ԱՃԹՆ-ի ոլորտում, <http://crm.ava.am/eiti>:*

Տնտեսական գործոններ

1. ՀԱՐՑ. Որքանո՞վ է էական հանքարդյունաբերության մասնաբաժինը երկրի տնտեսության մեջ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Երկրի ՀՆԱ-ում հանքարդյունաբերության տեսակարար կշռի գնահատականները տարբեր են: Համաձայն ԱՃԹՆ ազգային կայքում ներկայացված տեղեկությունների, ՀՆԱ-ում հանքարդյունաբերության տեսակարար կշիռը կազմում է 4,7%: Մինևույն ժամանակ, Համաշխարհային բանկի՝ Հայաստանի ռազմավարական հանքային ռեսուրսների հարակայունության վերջին գնահատման համաձայն, վերջին 14 տարիների ընթացքում լեռնահանքային ոլորտը կազմել է ընդհանուր ՀՆԱ-ի միայն 2,2%-ը, իսկ հանքաքարի խտանյութը և մետաղական արտադրատեսակները կազմում են ընդհանուր արտահանումների ավելի քան կեսը: Սակայն կենսաբազմազանության վրա տնտեսական ազդեցության գնահատում չի անցկացվել, ինչպես նաև հաշվի չի

առնվել պատճառված վնասների հաշվարկման անհրաժեշտությունը: Հետևաբար, հաշվի առնելով համապատասխան ծախսերի ոչ համարժեք հաշվարկը, կարելի է ասել, որ հայտարարված օգուտներն ու ներդրումները գերազնահատված են:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- Պաշտոնական տեղեկատվություն, ԱՃԹՆ հայաստանյան կայք, <https://eiti.org/armenia>;
- Հայաստանի Հանրապետություն, Շրջակա միջավայրի պահպանության երկրորդ ազգային ռազմավարական ծրագիր, Երևան-2008, էջ 26:
- Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ., Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում, էջ 6:

ոնո2. **ՀԱՐՑ. Գոյություն ունի՞ արդյոք ընդերքօգտագործման ոլորտի ծախսերի և օգուտների գնահատման համակարգ՝ երկրի համար ոլորտի կարևորությունը հաշվարկելու համար:**

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Կա հանքային օգտակար հանածոների արդյունաբերական գնահատում անցկացնելու օրենսդրական պահանջ: Գործնականում այն անցկացվում է միայն որպես ընկերությունների ծախսարդյունավետության գնահատում, բայց հաշվի չի առնում արտաքին ազդեցությունները կամ առանձին տարածաշրջանների համար այլընտրանքային զարգացման սցենարները:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

ՀՀ կառավարության 2013 թ. մարտի 14-ի «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի պաշարների և կանխատեսումային պաշարների դասակարգումը հաստատելու մասին» N274-Ն որոշում:

- 2017թ. փետրվարի 14-16-ի ֆոկուսային խմբերի քննարկումների արձանագրություններ:
- Հայաստան, Համաշխարհային բանկի զեկույց, «Բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», 2016թ., էջ 9-10:
- Համաշխարհային բանկի Երևանի գրասենյակ, Առաջին թեմատիկ զեկույց, 2014թ.: Հանքարդյունաբերության ոլորտում կայուն և ռազմավարական որոշումների կայացում:

3. **ՀԱՐՑ. Որքանով են իրավասու թույլտվություններ տրամադրելու համար պատասխանատու պաշտոնյաները:**

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Թույլտվությունների տրամադրման համակարգը հիմնվում է ընդերքօգտագործման նախագծային փաստաթղթերի պետական փորձաքննության վրա (ընդերքաբանական փորձաքննություն, տեխնիկական անվտանգության փորձաքննություն և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն): Սակայն շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն իրականացնող փորձագետները, ինչպես երևում է, չունեն համարժեք և համակողմանի մասնագիտական գիտելիքներ ու կարողություններ, ընդ որում, նրանց ընտրությունը հիմնված չէ հանրայնորեն հայտնի չափանիշների վրա:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- Միավորված ազգերի կազմակերպության Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողով, Հայաստանի համապատասխանության վերաբերյալ ACCC/C/2011/62 հաղորդակցության առնչությամբ որոշում և առաջարկություններ, <http://www.unece.org/env/pp/compliance/compliancecommittee/62tablearm.html>:
- Վայրի բնության համաշխարհային հիմնադրամ, Մասնագիտական կարծիք Ամուլսարի ոսկու հանքավայրի՝ կենսաբազմազանության վրա ազդեցության վերաբերյալ:
- ՀՀ կառավարության 2004թ. դեկտեմբերի 9-ի «Հետախուզված պաշարների և ընդերքի մասին այլ տեղեկատվության պետական ընդերքաբանական

փորձաքննության կարգը հաստատելու մասին» N 1784-Ն որոշում
ընդերքաբանական փորձաքննություն անցկացնելու մասին:

- Կառավարության ներկայացուցիչների հետ 16.02.2017թ. անցկացված ֆոկուս
խմբի քննարկման արձանագրություն և հանքարդյունաբերական
ընկերություններից մեկի հետ 25.05.2017թ. անցկացված հարցազրույց:

Սոցիալական գործոններ

1. **ՀԱՐՑ. Ազդակիր համայնքները որքանով են կազմակերպված ընդերքօգտագործման հարցերի առումով:**

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Թեպետ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրավունք ունեն մասնակցելու որոշումների ընդունման գործընթացին, փորձը ցույց է տվել, որ ՏԻՄ-երը բավականաչափ կարողունակ և ուժեղ չեն և նույնիսկ խոցելի են մարզպետարանների ազդեցության առումով: Սակայն եղել է մի քանի դեպք, երբ համայնքների ղեկավարները, բնապահպանական ՀԿ-ների աջակցությամբ, կարողացել են դիմադրություն կազմակերպել հանքարդյունաբերական որոշ նախագծերի իրականացման դեմ՝ Թեղուտի, Լիճքի, Քաջարանի և Ամուլսարի հանքավայրերում, այդ թվում՝ դատական գործընթացների միջոցով:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի, Կովկասի բնապահպանական ՀԿ-ների ցանցի (CENN) և Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնի համատեղ զեկույց, 2015թ., «Բնապահպանական և սոցիալական հաշվետվողականության խթանումը Կովկասում», Հայաստանի հանքարդյունաբերական ոլորտի շահառուների վերլուծություն, էջ 7 և 26;
- Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ. «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», էջ 19:
- Հրապարակում «Էկոլուր» մեդիա-հարթակում 18.04.2017թ., Լիճքի հանքավայրի գործով դատական նիստը կրկին հետաձգվեց, <https://ecolur.org/hy/news/mining/court-case-on-litchq-mine-again-postponed/9077>;
- Հրապարակում «Էկոլուր» մեդիա-հարթակում, 18.04.2017թ., «Ամուլսարի և Լիճքի ծրագրերի վերաբերյալ դատական նիստերը հետաձգվեցին», <http://ecolur.org/hy/news/mining/court-hearings-on-amulsar-and-litchq-mines-postponed/8907>

2. **ՀԱՐՑ. Որքանով են էական տուժած համայնքների՝ հանքարդյունաբերությունից ստացած օգուտները:**

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Հանքարդյունաբերական ծրագրերից տուժած մարդկանց փոխհատուցման բաղաբանությունը ներառում է հիմնականում կորցրած ակտիվների վճարումը: Հաշվի չի առնվում այդ մարդկանց համար բնական ռեսուրսների, օր.՝ անտառանյութի հասանելիությունը, ազդեցությունը գործունեության այլ տեսակների, օր.՝ գյուղատնտեսության, վրա և այլն: Գոյություն չունի հանքարդյունաբերությունից անմիջականորեն տուժած համայնքների՝ դժբախտ պատահարների ի հայտ գալուն առնչվող չափազանց մեծ ռիսկերի ապահովագրության համակարգ:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ., Հանքարդյունաբերության ոլորտում կայուն և ռազմավարական որոշումների կայացում և հանքարդյունաբերության բնապահպանական և սոցիալական կայունության բարձրացում, էջ 12-13:
- Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոն, Հանքարդյունաբերական համայնքների շրջակա միջավայրի մշտադիտարկում, <http://crm.aua.am/hy/independentmonitoring>:

3. ՀԱՐՑ. Որքանո՞վ են համայնքները և ԶՀԿ-ներն աջակցում հանքարդյունաբերությանը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Որոշ համայնքներում բավականին ուժեղ գործառնական աջակցություն է ցուցաբերվում հաշվի առնելով նոր աշխատատեղերի ստեղծման և եկամուտներ ստանալու հեռանկարը: Սակայն հանքարդյունաբերության ոլորտում առկա բնապահպանական և սոցիալական մշակույթի ցածր մակարդակը խթանում է սոցիալական անհամաձայնությունը և հաճախ հանգեցնում ներհամայնքային և միջհամայնքային հակամարտությունների՝ տվյալ տարածքում հանքարդյունաբերական գործունեություն ծավալելուն կողմ և դեմ անձանց միջև: ԶՀԿ-ները սովորաբար դեմ են լինում հանքարդյունաբերության տարածմանը, մասնավորապես՝ հաշվի առնելով բնապահպանական և սոցիալական պատասխանատվության՝ ոլորտում առկա ցածր մակարդակը:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- *Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի Հռչակագիր N 503 – doc 12847 «Հայաստանի Թեղուտի հանքավայրում մարդածին Էկոլոգիական աղետի դատապարտման վերաբերյալ»,*
<http://www.minesandcommunities.org/article.php?a=11490>:
- *Մամուլի հրապարակում, «Հետք»-ի (Հետաքննող լրագրողներ) կայքում, 28.04.2017 «Հայ բնապահպանները ՄՖԿ-ից պահանջում են դուրս գալ Ամուլսարի ոսկու հանքավայրի շահագործման նախագծից»,*
<http://hetq.am/eng/news/78249/armenian-environmentalists-urge-ifc-to-pull-out-of-amulsar-gold-mining-project.html>.
- *Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ. «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», էջ 12:*
- *Մամուլի հրապարակում «Էկոլոգ» ՀԿ կայքում, 02.05.2012թ. «Զերմուկցի երիտասարդները չեն պատրաստվում հանձնվել»,*
<http://ecolur.org/hy/news/mining/the-jermuk-wont-become-a-mine-youth-initiative-continues-the-fight-against-the-exploitation-of-the-gold-mine-in-amulsar/3803/>.

Տեխնոլոգիական գործոններ

1. ՀԱՐՑ. Ընկերությունները որքանո՞վ են օգտագործում առաջավոր տեխնոլոգիաներ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Համաձայն Համաշխարհային բանկի թեմատիկ հետազոտության, հանքարդյունաբերության ոլորտում խիստ կարևորվում է բնապահպանական կառավարումը: Հայաստանում հանքերին վերաբերող ծրագրերի շուրջ եղած ընդհանուր հակասականության զգալի մասի պատճառը ընկալման և տվյալների բացակայությունն է, ինչպես նաև լավագույն փորձի և տեխնոլոգիաների մասին գիտելիքների բացակայությունը:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- *Համաշխարհային բանկի Երևանի գրասենյակ, 2014թ. Առաջին թեմատիկ զեկույց. Հանքարդյունաբերության ոլորտում կայուն և ռազմավարական որոշումների կայացում:*
- *Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ. Հայաստան, բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում, էջ 104.*

2. ՀԱՐՑ. Գոյություն ունի՞ արդյոք ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման ժամանակ առաջավոր տեխնոլոգիաներ օգտագործելու իրավական պահանջ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Չնայած այն հանգամանքին, որ օրենսդրությունը պահանջում է օգտագործել գոյություն ունեցող լավագույն տեխնոլոգիաները, այս խնդիրը շարունակում է մնալ հանքարդյունաբերության ոլորտի առավել լայնորեն տարածված թերություններից մեկը: Տեխնոլոգիական պայմանների որոշակի մակարդակը չբավարարելու դեպքում որևիցե սահմանափակում նախատեսված չէ ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործում:

Պատասխանը հիմնավորող ապացույցներ.

- ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, հոդվածներ 3, 15, 17 և այլն:
- ՀՀ կառավարության 14.03.2013թ. N 274-Ն որոշում «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի պաշարների և կանխատեսումային պաշարների դասակարգումը հաստատելու մասին»:
- Ֆոկուսային խմբերի քննարկումների արձանագրություններ:

Յավելված Բ. Հարցաշարեր ֆոկլուսային խմբերի և հարցազրույցների համար

ՖՈԿԼՈՒՍԱՅԻՆ ԽՄԲԵՐ

1. **Համատեքստային խնդիրներ.** Ինչպե՞ս են օրենքները/կառավարության որոշումները/կարգերն ընդունվում՝ հաշվի առնելով բոլոր շահագրգիռ կողմերի՝ պետական մարմինների/ընկերությունների/հասարակության/ փորձագետների, կարծիքները: Կա՞ն ռիսկեր, որ դրանք ընդունվում են՝ սպասարկելու համար որոշակի մասնավոր/բաղաբական շահերը: Որքանո՞վ են որոշումների վրա ազդում արտաքին գործոնները, օրինակ՝ միջազգային ֆինանսական հաստատությունները/ ընկերությունները/ օֆշորային տերերը, այլ:
2. **Գործընթացի կանոնակարգում.** Ո՞ր օրենքներն ու կարգերն են եղել, որ տարընթացումների տեղիք են տվել:
3. **Գործընթացի իրականացման պրակտիկան.** Ի՞նչ դեպքեր կհիշեք, երբ իրավական պրակտիկան չի համապատասխանել իրավակարգավորումներին, կամ խնդիրներ են եղել, որոնք դուք հաղթահարել եք: Ինչպիսի՞ շեղումներ կան, ի՞նչը չի գործում և ինչո՞վ է դա պայմանավորված: Գործընթացի ո՞ր հատվածներում են խնդիրները լուծվում բանակցությունների/անօրինական վճարների միջոցով՝ ներառելով ինչպես պետական մարմինները, այնպես էլ ազդակիր համայնքները:
4. **Հաշվետվողականություն.** Որքանո՞վ է գործընթացի վերաբերյալ տեղեկատվությունը հրապարակային, որ պահից: Ընդերքաբանական փորձաքննությունն ի՞նչ արդյունք է ունենում: Որքանո՞վ է հրապարակվող տեղեկատվությունը/տվյալները, հաշվետվությունները հավաստի: Որո՞նք են թափանցիկության կամ ոչ թափանցիկության հետ կապված ռիսկերը:
5. **Իրավական մեխանիզմներ.** Ինչպիսի՞ բողոքարկման մեխանիզմներ են սահմանված, որքանո՞վ են դրանք գործում պետական մարմինների, ազդակիր համայնքի, ընկերությունների համար (հատկապես, եթե ունեն արտասահմանյան գրանցում): Ինչպիսի՞ պատասխանատվություն է սահմանված օրենքի չկատարման համար:

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐ

1. Ի՞նչ ընթացակարգով է ընկերությունը դիմում ներկայացնում պետական լիազոր մարմին իր կատարած երկրաբանական ուսումնասիրությունների արդյունքները երկրաբանական փորձաքննության ենթարկելու համար (դիմումի ձև, բովանդակություն և այլն):
2. Ի՞նչ իրավական ընթացակարգով է իրականացվում երկրաբանական փորձաքննությունը, կա՞ն արդյոք օրենսդրությամբ ամ մեթոդաբանական ձեռնարկներով հավաստվող չափանիշներ, որոնք թույլ են տալիս վերահսկելի դարձնել երկրաբանական փորձաքննության ընթացքն ու արդյունքները: Մատչելի՞ է արդյոք փորձաքննության գործընթացը հանրության համար, որո՞նք են այդ գործընթացում առևտրային գաղտնիք հանդիսացող բաղադրիչները:
3. Ի՞նչ չափանիշներով է գնահատվում պաշարների արդյունաբերական արժեքը՝ որպես հիմք դրական կամ բացասական եզրակացություն տալու համար: Ինչպե՞ս են

Էկոլոգիական և սոցիալական ազդեցության գործոնները հաշվարկվում պաշարի արժեքը գնահատելիս:

4. Որքանով է «լավագույն հասանելի» տեխնոլոգիաների կիրառման օրենսդրական պահանջը պրակտիկորեն դիտարկվում որպես ընդերքօգտագործման թույլտվության տրամադրման հիմք:
5. Ի՞նչ մեթոդաբանական չափանիշներով են իրականացվում տեխնիկական անվտանգության և ՇՄԱԳ փորձաքննությունները և ի՞նչ բացասական ազդեցություն կարող է ունենալ տեխնիկական/մեթոդաբանական չափանիշների թերի լինելը ընկերությունների գործունեության համար:
6. Արդյո՞ք Հայաստանում կիրառվող փորձաքննությունների մոդելը (երկրաբանական, տեխնիկական անվտանգության և ՇՄԱԳ) հանդիսանում է ընդերքօգտագործման թույլտվության լավ մոդել: Արդյո՞ք փորձաքննական մարմինների տեխնիկական հագեցվածությունը և մասնագիտական որակավորումը բավարարում է լիարժեք փորձաքննություն իրականացնելու և ընկերության ներկայացրած նախագիծը լիարժեք գնահատելու համար:
7. Ի՞նչ եղանակով է իրականացվում ընդերքօգտագործման թույլտվությունների փոփոխությունը. արդյո՞ք պահանջվում է փոփոխության դեպքում կրկին իրականացնել թույլտվությունների ստացման լիարժեք գործընթաց: Ո՞ր փուլում է հատկացվում/փոփոխվում լեռնահատկացման ակտը՝ հանրային քննարկումներից առաջ, թե՞ հետո:
8. Ո՞ր դեպքերում է երկրաբանական ուսումնասիրության համար պահանջվում իրականացնել լիարժեք ՇՄԱԳ գործընթաց: Արդյո՞ք ուսումնասիրության հայտ ներկայացնելիս հաշվի են առնվում տվյալ տարածքի սահմանափակումները (կարմիրգրքային կենսաբազմազանություն, հատուկ պահպանվող տարածք և այլն):
9. Որո՞նք են օՖշորային գոտիներում գրանցվելու բիզնես առավելությունները ընկերությունների համար:
10. Արդյո՞ք օՖշորում գրանցված լինելու հանգամանքը կարող է պատճառ հանդիսանալ ընկերության իրական սեփականատերերի բացահայտումը բարդացնելու համար:

Հավելված Գ. Խոցելի կետերը և կոռուպցիոն ռիսկերը

Խոցելի կետեր	Որպես արդյունք ի հայտ եկած կոռուպցիոն ռիսկերը
<p>Խոցելի կետ 1. Ընդերքաբանական փորձաքննության իրականացման ընթացակարգը հստակ չէ</p> <p>Չկան ընդերքաբանական փորձաքննության՝ հանրայնորեն հասանելի չափանիշներ: Օգտակար հանածոների կազմը պետք է հաստատվի հանքավայրի ուսումնասիրության ավարտից հետո՝ պետական հանքաբանական փորձաքննության գործընթացի միջոցով, որն իրականացնում է ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարության ընդերքի վարչությունը: Սակայն բացակայում են ընդերքաբանական փորձաքննության հանրայնորեն հասանելի ընթացակարգեր կամ չափանիշներ, որոնք թույլ կտային եզրակացություններ անել օգտակար հանածոների պաշարների վավերացման և դրանց արդյունաբերական նշանակության հաստատման մասին՝ հաշվի առնելով պաշարների շուկայական արժեքը, առաջարկվող տեխնոլոգիայով դրանց վերամշակման ծախսերը, ինչպես նաև հանքարդյունաբերական նախագծի սոցիալական ազդեցությունները: Նման խզումը կարող է հանգեցնել ընկերությունների և պետական կառույցների միջև կամայական թվեր ձևակերպելու վերաբերյալ գործարքների կնքման ռիսկին, որի նպատակն է հիմքեր ստեղծել հանքավայրի շահագործման և/կամ ներդրողների ներգրավման համար:</p>	<p>14. PD4.1 Ո՞րն է ռիսկը, որ թույլտվություն տալու չափանիշները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p>
<p>Խոցելի կետ 2. Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության ընթացակարգը հստակ չէ</p> <p>Չկան պատշաճ կանոնակարգեր և հանրայնորեն հասանելի չափանիշներ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն իրականացնելու համար, որի նպատակը ՇՄԱԳ գեկույցների ստուգումն ու դրանց ճշգրտությունն ու արժանահավատությունը գնահատելն է: Բնապահպանության նախարարության Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը չունի այդպիսի ստուգում անցկացնելու համար պատշաճ և բավարար հրահանգներ և համապատասխան ընթացակարգեր, որը հանգեցնում է անորոշության որոշակի մակարդակի և նշված կենտրոնի կողմից երկակի չափանիշներ օգտագործելու լայն հայեցողությանը: Բացի այդ, այն բավարար հիմքեր չի ապահովվում ԲՆ Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի տված եզրակացությունների օրինականության հանրային վերահսկողության համար:</p>	<p>15. PD4.2 Ո՞րն է ռիսկը, որ ընդերքօգտագործման իրավունք տրամադրելու չափանիշները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p> <p>16. PP9.1 Ո՞րն է ռիսկը, որ ՇՄԱԳ գեկույցների ճշգրտության և արժանահավատության ստուգում չի կատարվի:</p>

<p>խոցելի կետ 3. Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման փորձաքննության որակը անբավարար է</p> <p>Հանքարդյունաբերական նախագծերի շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության ընթացակարգերը չի երաշխավորում բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների ամբողջական և պրոֆեսիոնալ վերլուծություն: Հանքարդյունահանման նախագծերի ՇՄԱԳ գեկույցների ստուգման գործում ներգրավվում են միայն մեկից երկու փորձագետներ (ներքին և արտաքին), ընդ որում վերջիններս չեն տիրապետում հանքարդյունահանման ոլորտի համակողմանի գիտելիքների: Փորձը ցույց է տալիս, որ բնապահպանության նախարարության համապատասխան վարչությունների ներգրավումը չի երաշխավորում ստուգման բարձր որակ: Արտաքին փորձագետների ընտրության համար հիմք չեն ընդունվում հանրայնորեն հասանելի չափանիշները, բացի այդ, հնարավոր է շահերի բախում կապված այն փորձագետների ներգրավման հետ, ովքեր մասնակցել են նաև ՇՄԱԳ գեկույցների մշակմանը: Յետևաբար, միանգամայն հավանական է, որ տրված փորձագիտական եզրակացությունները, որոնք որոշիչ նշանակություն ունեն ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման համար, չեն ունենա ՇՄԱԳ գեկույցների վերստուգման անհրաժեշտ իրավասություն և կլինեն կամայական, դրանով իսկ ընձեռնելով ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման շուրջ բանակցություններ վարելու լրացուցիչ հնարավորություն:</p>	<p>17. PP2. Ո՞րն է ռիսկը, որ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի աշխատակազմը բավարար մասնագիտական կարողականություն և մասնագետներ չի ունենա՝ իր աշխատանքային պարտականությունները պատշաճ կերպով կատարելու համար:</p> <p>18. PP9.2 Ո՞րն է ռիսկը, որ ՇՄԱԳ գեկույցների ճշգրտության և արժանահավատության ստուգում չի կատարվի:</p>
<p>խոցելի կետ 4. Համայնքների ղեկավարների դիրքորոշումների վրա ազդելու հնարավորություն</p> <p>Ընկերությունները կարող են ազատորեն դրամ վճարել համայնքային զարգացման ֆոնդերին կամ այլ հաստատությունների՝ նախքան ընդերքօգտագործման իրավունք ստանալը: Բացահայտված դեպքերի մեծամասնությունում վճարումներ են կատարվել համայնքների ղեկավարների կամ պետական պաշտոնյաների կամ նրանց փոխկապակցված անձանց կողմից վերահսկվող հիմնադրամներին: Ըստ էության, այդ «բարեգործական» վճարներն ուղղակիորեն ազդում են առանցքային դերակատարների դիրքորոշման և որոշումների վրա, ուստիև կարող են համարվել կաշառք:</p>	<p>19. PP7 Ո՞րն է ռիսկը, որ համայնքների ղեկավարները հանքարդյունաբերող ընկերության հետ բանակցելիս չեն ներկայացնի համայնքի անդամների շահերը:</p> <p>20. CF-N1 Ո՞րն է ռիսկը, որ «բարեգործական» վճարները ուղղակիորեն կազդեն ազդակիր համայնքների ղեկավարների և այլ պատասխանատու պաշտոնյաների դիրքորոշման և որոշումների վրա:</p>

<p>խոցելի կետ 5. Օրենքների և կանոնակարգերի վրա ազդելու հնարավորություն</p> <p>Արձանագրվել են մի շարք դեպքեր, երբ կառավարության որոշումները ընդունվել կամ փոփոխությունների են ենթարկվել ոչ թե հանրային, այլ մասնավոր գործարար շահերին սպասարկելու նպատակով: Զանի որ ընկերություններն այսպես թե այնպես վճարումներ կատարում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից ղեկավարվող հիմնադրամներին, լուրջ մտավախություն կա, որ դրանք ծառայում են հանքարդյունաբերական բարգավաճող բիզնեսի համար բարենպաստ իրավական դաշտ ապահովելու համար անհրաժեշտ միջոցներ պատվիրելու կամ գնահատելու նպատակին:</p>	<p>21. CF1 Ո՞րն է ռիսկը, որ օրենքներն ու կանոնակարգերը կգրվեն կամ կփոփոխվեն՝ ելնելով առաջին հերթին մասնավոր շահերից, հանրային շահին երկրորդական դեր վերապահելով:</p>
<p>խոցելի կետ 6. Ընդերքօգտագործման իրավունքների վերանայման գործընթացի թափանցիկության բացակայությունը</p> <p>Վարչական մարմինները ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման պայմանները փոփոխում են՝ անտեսելով ՇՄԱԳ-ի վերաբերյալ օրենքի պահանջները և համապատասխան հանրային ծանուցումները: Ընդերքօգտագործման նախագծերում կատարվող փոփոխությունների բնապահպանական և սոցիալական գնահատումը պարտադիր պահանջ է, սակայն ընկերությունները և/կամ համապատասխան հաստատությունները այն պատշաճ կերպով չեն պահպանում: Սա հանգեցնում է այն բանին, որ ընդերքօգտագործման պայմաններն ու պայմանագրերը փոփոխության են ենթարկվում փակ դռների ետևում՝ դրանով իսկ նվազեցնելով անօրինական որոշումները բողոքարկելու միջոցով պատասխանատվության կանչելու հնարավորությունները: Նման գործելակերպն ընկալվում է որպես կոռուպցիոն գործարքների արդյունք և ընդերքօգտագործման նախագծերի մանրամասները թաքցնելու մտածվածություն:</p>	<p>22. PD40 Ո՞րն է ռիսկը, որ թուլյալությունը կամ պայմանագիրը կվերանայվի առանց որևիցե հանրային բացատրություն կամ հիմնավորում տալու:</p>
<p>խոցելի կետ 7. Պետական պաշտոնյաների անօրինական բիզնես գործունեությունը</p> <p>Հանքարդյունաբերական ընկերությունների իրական սեփականատերերի մասին տեղեկատվություն հայտնի չէ: Ըստ եուության, լեռնահանքային արդյունաբերության ոլորտում գործող բոլոր ընկերությունները գրանցված են օֆշորային գոտիներում և/կամ կապված են համանման տարածքներում գտնվող փոխկապակցված ընկերությունների ցանցերի հետ: Դրանցից շատերն ունեն փակ բաժնետիրական ընկերությունների կարգավիճակ, որոնց տեղեկատվությունը, ըստ ազգային օրենսդրության, ենթակա չէ հրապարակման: Սեփականության ոչ թափանցիկությունը մտահոգություն է առաջացնում բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ ընդերքօգտագործման բիզնեսում անօրինական ներգրավվածության կամ շահերի բախման իրավիճակում գտնվելու վերաբերյալ: Նման մտահոգությունների մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ բարձրաստիճան պաշտոնյաները ներգրավվում են ընդերքօգտագործման բիզնեսում՝ հաճախ այն գրանցելով իրենց ազգականների անվան տակ:</p>	<p>23. CF10 Ո՞րն է ռիսկը, որ բարձրաստիճան պետական պաշտոնյաները կամ քաղաքական գործիչները չեն հայտարարագրի ընդերքօգտագործման նև առնչվող ակտիվների, մասնաբաժինները կամ եկամուտները:</p> <p>24. PD9 Ո՞րն է ռիսկը, որ թուլյալությունների և այլ փաստաթղթերի համար դիմողները կվերահսկվեն չհայտարարված իրական</p>

	սեփականատերերի կողմից:
<p>Խոցելի կետ 8. Հանքերի վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիության մերժում</p> <p>Ընդերքաբանական տվյալների վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու համար արվող հարցումները հաճախ անօրինական կերպով մերժվում են: Թեպետ օրենքը լիազոր պետական մարմիններին ուղղակիորեն չի արգելում համապատասխան հարցումների դեպքում ընդերքաբանական տեղեկություններ հաղորդել այս կամ այն օգտակար հանածոյի վերաբերյալ, այն ներկայացնում են որպես «ամևտրային գաղտնիք»: Հետևաբար, վտանգ կա, որ արդյունահանման իրավունքի շնորհումը կարող է լինել ոչ թափանցիկ և/կամ տնտեսապես չարդարացված:</p>	<p>25. PD11 Ո՞րն է ռիսկը, որ կոնկրետ թույլտվության փաստաթղթեր պահանջող տարածքների և հանքավայրերի վերաբերյալ հանքաբանական տվյալները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p> <p>26. PD36 Ո՞րն է ռիսկը, որ տրամադրված թույլտվությունների մանրամասները հանրայնորեն հասանելի չեն լինի:</p>

Հավելված Դ. Ռիսկերի գնահատման թերթիկներ

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 1

<p>Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա թույլտվություն տրամադրելու չափանիշների՝ հանրայնորեն հասանելի չլինելը:</p> <p>Ընդերքաբանական փորձաքննություն իրականացնելու համար գոյություն չունեն հանրայնորեն հասանելի չափանիշներ: Օգտակար հանածոների կազմը պետք է հաստատվի հանքավայրի երկրաբանական ուսումնասիրությունն ավարտելուց հետո, պետական հանքաբանական փորձաքննության գործընթացի միջոցով, որն իրականացնում է ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարության ընդերքի վարչությունը: Սակայն բացակայում են ընդերքաբանական փորձաքննության հանրայնորեն հասանելի ընթացակարգեր կամ չափանիշներ, որոնք թույլ կտային եզրակացություններ անել օգտակար հանածոների պաշարների վավերացման և դրանց արդյունաբերական նշանակության հաստատման մասին՝ հաշվի առնելով պաշարների շուկայական արժեքը, առաջարկվող տեխնոլոգիայով դրանց վերամշակման ծախսերը, ինչպես նաև հանքարդյունաբերական նախագծի սոցիալական ազդեցությունները: Նման խզումը կարող է հանգեցնել ընկերությունների և պետական կառույցների միջև կամայական թվեր ձևակերպելու ուղղությամբ գործարքների կնքման ռիսկին, որի նպատակն է հիմքեր ստեղծել հանքավայրի շահագործման և/կամ ներդրողների ներգրավման համար:</p>	<p>Ծածկ ազիր</p> <p><i>PD4.1</i></p>
<p>Հավանակա նություն <i>Միավոր</i> <i>3 / 5</i></p>	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p><i>1. Հայաստանում կարծես ընդհանուր պրակտիկա է դարձել, երբ որևիցե օգտակար հանածոյի «վերազնահատումից» հետո պարզվում է, որ տվյալ հանածոյի պաշարներն արագ աճ են արձանագրել: Եվ հանրության համար պարզ չի լինում, թե ինչպես է տեղի ունենում վերազնահատումը և ինչ հիմքեր են առկա նման փոփոխությունների համար:</i></p> <p>Աղբյուրը՝</p> <p>ա) Օգտակար հանածոների պաշարների հաստատումը «Մեզո Գոլդ» ՍՊԸ-ի կողմից շահագործվող Թուխամանուկի ոսկու հանքավայրի նախագծի համար, տրված է 2004թ. և հաստատում է 1,2 մլն տոննա հանքաքարի պաշարները, https://transparency.am/hy/assets/mines:</p> <p>բ) Օգտակար հանածոների պաշարների հաստատումը «Մեզո Գոլդ» ՍՊԸ-ի կողմից շահագործվող Թուխամանուկի ոսկու հանքավայրի նախագծի համար՝ Ընդերքօգտագործման թույլտվություն SHATV-29/184, տրված է 28.12.2012թ., http://minenergy.am/en/page/422:</p> <p>գ) Օգտակար հանածոների պաշարների հաստատումը «Մեզո Գոլդ»-ի կողմից շահագործվող Թուխամանուկի ոսկու հանքավայրի նախագծի համար, տրված է 04.11.2016թ. և հաստատում է 2,5 մլն տոննա հանքաքարի պաշարները, http://minenergy.am/en/page/422.</p>
	<p><i>2. Հաճախ «վերազնահատված» պաշարներն արմատապես և արագորեն ավելանում են այն ընկերությունների դեպքում, որոնք հետագա գործունեության համար լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսների կարիք ունեն: Ենթադրվում է, որ հանքաքարի քանակության ավելացումն ուղղակիորեն փոխադրված է ընկերության ակտիվների արժեքի հետ, որը պետք է բավականաչափ բարձր լինի՝ լրացուցիչ ներդրումներ ներգրավելու համար: Որոշ մասնագետներ համարում են, որ այդ թվերը կեղծ են և ծառայում են զուտ ներդրողներին ծուղակը գցելու նպատակին:</i></p>

	<p><i>Փաստորեն, նույն օգտակար հանածոյի արդյունահանմանն առնչվող նախագծերի թիվը փոփոխվել է չորս անգամ, ընդ որում օգտակար հանածոյի յուրաքանչյուր նոր «վերահաստատումից» հետո բաժնետոմսերի գներն աճել են:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) ՀՀ բնապահպանության նախարարության փորձաքննական եզրակացություն ԲՓ-127, տրված 09.12.2009թ. Ամուլսարի հանքավայրում 18 միլիոն տոննա հաստատված պաշարի վերաբերյալ: բ) ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարության ընդերքի գործակալության 16.09.2011թ. N309 որոշումը 56 մլն տոննա հաստատված պաշարի վերաբերյալ: գ) Լիդիան ՓԲԸ-ի կողմից շահագործվող Ամուլսարի ոսկու հանքավայրի նախագծի համար պաշարի հաստատում: Ընդերքօգտագործման թույլտվություն SHATV/29/245, տրված է 26.09.2012թ. և հաստատում է 56 միլիոն տոննա պաշարի առկայությունը: դ) Հանքային պաշարների ռեսուրսային ներուժի անկախ գնահատումը 29.08.2014թ. կատարել է Էյ-Էմ-Սի Զոնսալթընթա Լիմիթեդ ընկերությունը: Գնահատված պաշարները կազմում են 72,9 միլիոն տոննա հանքաքար, http://www.geoteam.am/news/view/updated-feasibility-study-for-the-amulsar-gold-project.html: ե) Հրաչյա Ավագյան, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիա, «Ընդերքօգտագործման պոչամբարները և դրանց բնապահպանական հետևանքները», 2013թ.:</p>
	<p><i>3. Պոչամբարներում առկա նյութերը ենթակա են գնահատման և հաստատման: Սակայն վերամշակման նպատակով երկրորդային պաշարների արդյունաբերական նշանակությունը դասակարգելու և գնահատելու համար չկա առանձնահատուկ իրավակարգավորիչ դաշտ: Դրանով հանդերձ, ՀՀ կառավարությունը հաստատել է Արծվանիկի, Փխրուտի և Ողջիի պոչամբարների վերամշակման «ներդրումային նախագծերը»:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) «Ողջիի, Փխրուտի, Արծվանիկի պոչամբարներում կուտակված և կուտակվող, ինչպես նաև «Չանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատ» ՓԲԸ գործունեության արդյունքում գոյացած և գոյացող արտադրական լցակույտերի մշակման ներդրումային ծրագրի մասին» ՀՀ օրենք, 2015թ.: բ) «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ., էջ 98:</p>
<p>Ազդեցություն և Միավոր 4 / 5</p>	<p>Գնահատված ազդեցությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p>1. Այն ընկերությունը, որը պատրաստվում էր իրականացնել պոչամբարի վերամշակման ներդրումային ծրագիրը, սնանկ ճանաչվեց Ազգային ժողովի կողմից համապատասխան հատուկ օրենքի ընդունումից կարճ ժամանակ անց, օրենք, որում ուղղակիորեն նշված է ընկերության և իր ներդրումային ծրագրի անվանումը: Նման անկայուն իրավիճակի հավանական պատճառներից մեկը պաշարների գնահատման արժանահավատ տվյալների բացակայությունն է: Հաճախ, մեքենայությունները և պաշարների ծավալների հավելագրումները դառնում են ֆինանսական կառույցներից դրամ կորզելու գործիք՝ առանց ունենալու հարակայուն գործունեության համար անհրաժեշտ կայունություն: Որպես հետևանք,</p>

<p><i>հանքավայրերը լքվում են անորոշ ժամանակով, իսկ ընկերությունը պատասխանատվություն չի ստանձնում մեղմացնելու աշխատանքների դադարեցմամբ պայմանավորված՝ բացասական բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունները:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) 07.05.2015թ.--ին ՀՀ կառավարությունը հաստատեց Չանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի պոչամբարների վերամշակման՝ 240 մլն ԱՄՆ դոլարի ներդրումային ծրագիրը, http://www.arminfo.info/index.cfm?objectid=1FC926F0-F551-11E4-AF780EB7C0D21663: բ) «Ալյոտիգ» ՍՊԸ-ն սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ 29.01.2016թ. արված հայտարարություն, https://www.azdarar.am/announcements/cat/46/00143198/: գ) «Ալյոտիգ» ՍՊԸ-ի սնանկության մասին մամուլի հրապարակում «Էկոլուր» մեդիա-հարթակում, http://ecolor.org/hy/news/waste/whether-alyotig-llc-having-state-order-to-process-tailing-dumps-recognizer-bankrupt/8477/:</p>					
<p>Ազդեցության նկարագրությունը Պաշարների փաստացի ծավալների վերաբերյալ եղած անորոշության և ընկերության ակտիվներում հնարավոր կոռուպցիոն մեթենայություններին զուգահեռ, պաշարների հաստատման կանխատեսելի մեթոդաբանության բացակայությունը կարող է հանգեցնել պաշարների ուսումնասիրության համար նախատեսվող ծախսումների՝ սխալ հաշվարկով պայմանավորված կոռուպցիոն գործողության:</p>					
<p>Չնահատում Հավանականություն x ազդեցություն = 3×4 Ընդհանուր միավոր 12</p>					
Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	Շատ ցածր	Փոքր	Չափավոր	Չգալի	Շատ բարձր

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 2

<p>Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա թույլտվությունների տրամադրման չափանիշների՝ հանրայնորեն հասանելի չլինելը:</p> <p>Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) զեկույցների ճշգրտության և արժանահավատության ստուգման բացակայությունը:</p> <p>Չկան հանրամատչելի կանոնակարգեր և չափանիշներ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն իրականացնելու համար, որի նպատակը ՇՄԱԳ զեկույցների ստուգումն ու դրանց ճշգրտությունն ու արժանահավատությունը գնահատելն է: Բնապահպանության նախարարության Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնը չունի այդպիսի ստուգում անցկացնելու ուղեցույցներ և համապատասխան ընթացակարգեր, ինչը հանգեցնում է անորոշության որոշակի մակարդակի և նշված կենտրոնի կողմից երկակի չափանիշներ օգտագործելու լայն հայեցողության: Բացի այդ, այն բավարար հիմքեր չի ապահովում բնապահպանության նախարարության Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի տված եզրակացությունների օրինականության հանրային վերահսկողության համար:</p>	<p>Ծածկագիր PD4.2 PP9.1</p>
---	--

<p>Հավանակա նություն Միավոր 5 / 5</p>	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ <i>1. Համաշխարհային բանկը նախաձեռնել է ՇՄԱԳ ենթաօրենսդրական ակտերի մշակման գործընթաց, քանի որ հանրայնորեն հասանելի իրավակարգավորիչ ակտերի բացակայությունը շարունակում է խնդրահարույց մնալ օրենսդրական դաշտում: Այն ներառելու է շրջակա միջավայրին հասցվող վնասների ազդեցության տևտեսական գնահատման մեթոդաբանության կատարելագործումը:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ «Երկրորդ թեմատիկ զեկույց. բարձրացնելով Հայաստանում ընդերքօգտագործման Էկոլոգիական և սոցիալական կայունությունը», Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2014թ., էջ 4:</p>
	<p><i>2. Ընդերքօգտագործման գործունեությանն առնչվող բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատման իրավակարգավորումը գլխավորապես հիմնված է «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքի և Ընդերքի մասին օրենսգրքի վրա: Մյուս կողմից, բացակայում են օրենքի կիրարկմանը նպաստող համապատասխան ենթաօրենսդրական ակտերը և (կամ) ուղեցույցները: Չնայած այն բանին, որ շահագրգիռ կողմերը հետևողականորեն բարձրացնում են ՇՄԱԳ գնահատման չափանիշների և մեթոդաբանության անհրաժեշտության հարցը, դեռևս չեն ընդունվել գնահատման գործնական կանոնակարգեր/ուղեցույցներ:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ., էջ 9: բ) «Շրջակա միջավայրի պահպանությանն առնչվող ՀՀ օրենսդրության ուսումնասիրություն և բացերի գնահատում. թիրախավորելով գնահատման, արժեքի որոշման և տևտեսական գործիքները», ՄԱԿ-ի Չարգացման ծրագիր, Հայաստան, 2013թ.:</p>
<p>Ազդեցություն և Միավոր 5 / 5</p>	<p>Գնահատված ազդեցությունը հիմնավորող ապացույցներ <i>1. ՇՄԱԳ պաշտոնական եզրակացությունների անկախ փորձաքննության իրավական բացերը և իրավական և այլ գործիքների (ուղեցույցներ և մեթոդաբանություններ) բացակայությունը, որոնցով հնարավոր կլիներ ստեղծել ՇՄԱԳ գնահատման հանրայնորեն հասանելի չափանիշներ և չափանիշներ, Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի և պետական շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննություն իրականացնող փորձագետների կողմից կամայական վարքագծի դրսևորման մեծ հավանականություն է առաջացնում:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) «Շրջակա միջավայրի պահպանությանն առնչվող ՀՀ օրենսդրության ուսումնասիրություն և բացերի գնահատում. թիրախավորելով գնահատման, արժեքի որոշման և տևտեսական գործիքները», ՄԱԿ-ի Չարգացման ծրագիր, Հայաստան: բ) ՀՀ վարչական դատարան, գործԿՂ/1049/05/15:</p>
<p>Ազդեցության նկարագրությունը Համապատասխան ենթաօրենսդրական ակտերի բացակայությունը համապատասխան մարմիններին գործողությունների մեծ ազատություն է տալիս փորձաքննություն անցկացնելիս: Անշուշտ, դա բացասաբար է ազդում բոլոր շահագրգիռ կողմերի վրա, ներառյալ բուն ընկերությունները, քանի որ փորձաքննություն անցկացնող մարմինը</p>	

գործողությունների լայն ազատություն է ստանում կամայական որոշումներ ընդունելու համար: Նկատի առնելով ՇՄԱԳ պետական փորձաքննության նշանակությունը ընդերքօգտագործման ոլորտում թույլտվությունների տրամադրման գործընթացում, ակնհայտ է, որ համապատասխան իրավակարգավորումների բացակայությունը էական կորուստ է հիսկեր է պարունակում:

Գնահատում					
Հավանականություն x Ազդեցություն =		5 x 5	Ընդհանուր միավոր		25
Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	Շատ ցածր	Փոքր	Չափավոր	Չգալի	Շատ բարձր

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 3

<p>Որքանով են հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենան Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննական կենտրոնի աշխատակազմի բավարար մասնագիտական կարողականություն չունենալը և մասնագետների կողմից իրենց պարտականությունները պատշաճ կերպով չկատարելը:</p> <p>Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա ՇՄԱԳ զեկույցի ճշգրտության և արժանահավատության ստուգման բացակայությունը:</p> <p>Հանքարդյունահանման նախագծերի շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության ընթացակարգը չի երաշխավորում բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների ամբողջական և պրոֆեսիոնալ վերլուծություն: Հանքարդյունահանման նախագծերի ՇՄԱԳ զեկույցների ստուգման գործում ներգրավվում են ընդամենը մեկ-երկու փորձագետներ (ներքին և արտաքին), ընդ որում վերջիններս չեն տիրապետում ընդերքաբանական ոլորտի համակողմանի գիտելիքների: Փորձը ցույց է տալիս, որ բնապահպանության նախարարության համապատասխան վարչությունների ներգրավումը չի երաշխավորում ստուգման բարձր որակ: Արտաքին փորձագետների ընտրության համար հիմք չեն ընդունվում հանրայնորեն հասանելի չափանիշները, բացի այդ, հնարավոր է շահերի բախում կապված այն փորձագետների ներգրավման հետ, ովքեր մասնակցել են նաև ՇՄԱԳ զեկույցների մշակմանը: Հետևաբար, միանգամայն հավանական է, որ տրված փորձագիտական եզրակացությունները, որոնք որոշիչ նշանակություն ունեն ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման համար, չեն ունենա ՇՄԱԳ զեկույցների վերստուգման անհրաժեշտ է իրավասություն և կլինեն կամայական, դրանով իսկ ընձեռելով ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման շուրջ բանակցություններ վարելու լրացուցիչ հնարավորություն:</p>	<p>Ծածկ ազիր <i>PP2 PP9.2</i></p>
<p>Հավանակա նություն <i>Միավոր</i> <i>5 / 5</i></p>	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p><i>1. Շրջակա միջավայրի պետական փորձաքննությանն առնչվող առանցքային հարցը մարդկային և տեխնիկական կարողականության բացակայությունն է: Նման պայմաններում ՇՄԱԳ-ի մասին նոր օրենքի կիրարկումը բարդանում է: Համաձայն Համաշխարհային բանկի զեկույցի, «Կառավարության համար հրատապ անհրաժեշտություն են կարողականության զարգացումը և վերապատրաստումը, ընդ որում սա պետք է զուգակցել թույլտվությունների տրամադրման բնագավառում գոյություն ունեցող ենթաօրենսդրական ակտերի բացը լրացնելու հետ»:</i></p>

	<p>Աղբյուրը՝ «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», Համաշխարհային բանկի գեկույց, 2016թ., էջ 10 և 100:</p>
	<p>2. Վայրի բնության համաշխարհային հիմնադրամը կատարել է Ամուլսարի ոսկու հանքավայրի նախագծի այլընտրանքային փորձաքննություն, որի հիման վրա հայտարարել է, որ նախագծի իրականացումը չի համապատասխանում կենսաբազմազանության պաշտպանության վերաբերյալ օրենսդրությանը: Սա նշանակում է, որ ՇՄԱԳ-ի և շրջակա միջավայրի պետական փորձաքննության որակը կասկած է հարուցում:</p> <p>Աղբյուրը՝ Վայրի բնության համաշխարհային հիմնադրամի հայաստանյան մասնաճյուղ, մասնագիտական կարծիք «Ամուլսարի» ոսկու հանքավայրի՝ կենսաբազմազանության վրա ազդեցության վերաբերյալ:</p>
	<p>3. Փորձաքննության մասնագիտական ցածր մակարդակը խաթարում է ընդերքօգտագործման թույլտվությունների տրամադրման գործընթացի օրինականությունը և հաճախ դատական վեճերի տեղիք տալիս, որոնք նախաձեռնում են ազդակիր համայնքների բնակիչներն ու ԶՀԿ-ները: Վեճերը գլխավորապես հիմնվում են անկախ փորձագետների իրականացրած այլընտրանքային գնահատումների վրա, որոնք վիճարկում են ՇՄԱԳ պաշտոնական փորձագիտական եզրակացությունները:</p> <p>Աղբյուրը՝ ՀՀ վարչական դատարան, գործ ՎԴ/1049/05/15.</p>
<p>Impact Score 5 / 5</p>	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ Ներկայումս ՀՀ վարչական դատարանում կա երեք ընթացիկ դատական գործ, որոնցով վիճարկվում է շրջակա միջավայրի պետական փորձաքննության օրինականությունը և արժանահավատությունը. Սա խոսում է այդ փորձաքննության միանգամայն կասկածելի որակի մասին: Փորձագիտական եզրակացությունների հարցը ներկայումս բնարկվում է Օրիուսի կոնվենցիայի Համապատասխանության կոմիտեում: Եթե կոմիտեն համարի, որ անհամապատասխանություն կա Օրիուսի կոնվենցիայի հետ, ՀՀ կառավարությունը հարկադրված կլինի իր միջազգային հանձնառություններին համապատասխան վերանայել շրջակա միջավայրի պետական փորձաքննության համակարգը:</p> <p>Աղբյուրը՝ ա) Միավորված ազգերի կազմակերպության Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողով, Հայաստանի համապատասխանության վերաբերյալ ACCC/C/2011/62 Հաղորդակցության առաջնությունը որոշում և առաջարկություններ, http://www.unece.org/env/pp/compliance/compliancecommittee/62tablearm.html բ) Հայաստանի համապատասխանության վերաբերյալ ACCC/C/2011/62 Հաղորդակցության առաջնությունը որոշում և առաջարկություններ, http://www.unece.org/env/pp/compliance/compliancecommittee/62tablearm.html</p>
<p>Ազդեցության նկարագրությունը Համաձայն ՀՀ օրենսդրության, շրջակա միջավայրին վերաբերող քաղաքականության և որոշումների կայացման համար պատասխանատու այլ մարմին չկա, բացի ՀՀ բնապահպանության նախարարությունից: Միևնույն ժամանակ, պետական փորձագետների մասնագիտական կարողությունների ոչ պատշաճ մակարդակը հանգեցնում է ընդերքօգտագործման իրավունքների տրամադրման համակարգի նկատմամբ բնակչության</p>	

և անկախ մասնագետների անվստահությանը: Նշված անվստահությունը հանգեցնում է դատական վարույթների և փորձագիտական շրջանակներում առանձին հանքարդյունաբերական նախագծերի տեխնիկական, բնապահպանական և այլ ազդեցությունների վերաբերյալ բևեռացված դիրքորոշումների:

Գնահատում					
Հավանականություն x Ազդեցություն =		5 x 5	Ընդհանուր միավոր		25
Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	Շատ ցածր	Փոքր	Չափավոր	Չգալի	Շատ բարձր

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 4

<p>PP7: Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա այն հանգամանքը, որ հանքարդյունաբերական ընկերության հետ բանակցող համայնքների ղեկավարները չեն ներկայացնի համայնքի անդամների շահերը:</p> <p>CF-N1: Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա այն հանգամանքը, որ «բարեգործական» վճարները կազդեն տուժած համայնքների ղեկավարների և տեղական այլ պաշտոնատար անձանց հեղինակության և որոշումների վրա:</p> <p>Ընկերությունները կարող են ազատորեն ֆինանսավորել համայնքային զարգացման ֆոնդերը կամ այլ հաստատությունները՝ նախքան ընդերքօգտագործման իրավունք ստանալը: Բացահայտված դեպքերի մեծամասնությունում վճարումներ են կատարվել համայնքների ղեկավարների կամ պետական պաշտոնյաների կամ նրանց հետ փոխկապակցված անձանց կողմից վերահսկվող հիմնադրամներին: Ըստ էության, այդ «բարեգործական» վճարներն ուղղակիորեն ազդում են առանցքային դերակատարների դիրքորոշման և որոշումների վրա, ուստիև կարող են համարվել կաշառք:</p>		<p>PP7</p> <p>CF-N1</p>
<p>Հավանակա նություն Միավոր 4 / 5</p>	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p>1. 2013-2014թթ. «Լիդիան Արմենիա» ՓԲԸ-ն Ձերմուկ քաղաքի զարգացման հիմնադրամին հատկացրեց գրեթե 100,000 ԱՄՆ դոլար: Ձերմուկ քաղաքի զարգացման հիմնադրամի ղեկավարը Ձերմուկի քաղաքապետի որդին է:</p> <p>Աղբյուրը՝</p> <p>ա) «Ձերմուկ քաղաքի զարգացման» հիմնադրամի հաշվետվություն 2013թ. գործունեության վերաբերյալ:</p>	
<p>Ազդեցություն և Միավոր 3 / 5</p>	<p>Գնահատված ազդեցությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p>1. Լիդիան ընկերության կողմից Ձերմուկ քաղաքի զարգացման հիմնադրամին ֆինանսական ներդրում կատարելուց հետո Ձերմուկի (ծրագրի ազդակիր համայնքներից մեկի) քաղաքապետը սկսեց ավելի ակտիվորեն աջակցել հանքարդյունաբերական ծրագրին, թեպետ նախկինում շատ կտրուկ հակադրվում էր դրան:</p>	

	<p>Աղբյուրը՝ ա) 17.03.2012թ. մամուլի հրապարակում, որում Ջերմուկի քաղաքապետը խիստ դեմ է արտահայտվել «Լիդիան Ինթերնեշնլ» ՓԲԸ-ի կողմից Ամուլսարի ոսկու հանքի շահագործմանը, http://hetq.am/arm/news/11953/mayor-of-jermuk-says-no-to-amulsar-gold-mine.html: բ) Ամուլսարի ոսկու հանքավայրի շահագործման նախագծի 25.08.2014թ. հանրային քննարկումների արձանագրություն՝ հանքավայրի շահագործման վերաբերյալ Ջերմուկ քաղաքի քաղաքապետի դրական դիրքորոշմամբ:</p>
--	--

Ազդեցության նկարագրությունը
Չնայած այն հանգամանքին, որ համայնքների ղեկավարները վճռական դերակատարություն չունեն ընդերքօգտագործման թույլտվությունների տրամադրման գործընթացում, գործնականում նրանք եական ազդեցություն են ունենում համայնքի բնակիչների վրա և հանրային քննարկումների ժամանակ կարող են ներգործել ազդակիր համայնքների դիրքորոշման վրա:

Գնահատում					
Հավանականություն x ազդեցություն =		4 x 3	Ընդհանուր միավոր		12
Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	<i>Շատ ցածր</i>	<i>Փոքր</i>	<i>Չափավոր</i>	<i>Չգայի</i>	<i>Շատ բարձր</i>

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 5

<p>CF1: Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա այն հանգամանքը, որ ընդերքօգտագործման վերաբերյալ օրենքները կգրվեն կամ կփոփոխվեն՝ ելնելով մասնավոր շահերից՝ հանրային շահին երկրորդական դեր վերապահելով:</p> <p>Արձանագրվել են մի շարք դեպքեր, երբ կառավարության որոշումները ընդունվել կամ փոփոխությունների են ենթարկվել ոչ թե հանրային, այլ մասնավոր գործարար շահերը սպասարկելու նպատակով: Քանի որ ընկերություններն այսպես թե այնպես վճարումներ կատարում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից ղեկավարվող հիմնադրամներին, լուրջ մտավախություն կա, որ դրանք ծառայում են հանքարդյունաբերական բարգավաճող բիզնեսի համար բարենպաստ իրավական դաշտ ապահովելուն:</p>	CF-1
--	-------------

Հավանակա նություն Միավոր 3/5	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ 1. Հանքարդյունաբերական «Լիդիան Ինթերնեշնլ» ՓԲԸ-ն «Լույս» կրթամշակութային հիմնադրամին հատկացրել է գրեթե 250,000 ԱՄՆ դոլար: ՀՀ նախագահը և նախկին վարչապետը «Լույս» հիմնադրամի գործադիր խորհրդի անդամներ են:</p> <p>Աղբյուրը՝ ա) Միջազգային ֆինանսական կորպորացիայի Օմբուդսմենի գրասենյակի (CAO/IFC) թիմը Երևանում հանդիպեց S.O.S. Ամուլսար խմբի հետ, http://ecolur.org/hy/news/mining/meeting-of-caoifc-with-sos-amulsar-group-in-yerevan/8256/:</p>
---	--

<p>Ազդեցություն և Միավոր 5 / 5</p>	<p>2. <i>Գոյություն ունի վտանգ, որ հանքարդյունաբերական ընկերությունների կողմից դրամական հատկացումները կարող են ազդել որոշումների ընդունման գործընթացի վրա՝ ընդհուպ մինչև ընդերքօգտագործման առանձին նախագծերի կարիքները սպասարկելու նպատակով հատուկ օրենսդրական ակտերի ընդունումը: 31.07.2014թ.-ին ՀՀ կառավարությունը փաստորեն որոշում ընդունեց, որով թույլատրվում էր կենսաբազմազանության հազվագյուտ և վտանգված տեսակների տեղափոխումը այլ վայրեր՝ դրանով իսկ շրջանցելով Ընդերքի մասին օրենսգիրքը և շրջակա միջավայրի վերաբերյալ համապատասխան օրենքները, որոնք արգելում են հանքերի շահագործումը այդ տեսակների բնակության միջավայրում: Կառավարության այս որոշումն ընդունվեց 25.08.2014թ.-ին՝ Գնդեվազ գյուղում Անուսարի հանքի վերաբերյալ հիմնական հանրային քննարկումներից ավելի քիչ, քան մեկ ամիս առաջ, որն անցկացվեց ՇՄԱԳ-ի շրջանակում: Հանքավայրի շահագործումը հնարավոր չէր լինի առանց վերոնշյալ իրավական փոփոխության, ինչը նշանակում է, որ օրենսդրությունը փոփոխվել է մեկ ընկերության զուտ մասնավոր շահերը սպասարկելու նպատակով՝ ի վնաս կենսաբազմազանությունը պաշտպանելու հանրային շահի:</i></p> <p><i>ՀՀ կառավարության ընդունած մեկ այլ՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2010 թվականի հունվարի 21-ի N 51-Ն («Բաց եղանակով մշակվող օգտակար հանածոների հանքավայրերի անվտանգ շահագործման տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին») որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին» 10.03.2015թ.-ի N244-Ն որոշումը «Լիդիան Ինթերնեշլ» ՓԲԸ-ին հնարավորություն տվեց տնտեսելու ավելի քան 100 մլն ԱՄՆ դոլար՝ միայն փոխելով հանքավայրի շահագործման տեխնիկական պարամետրերը: Նոր կարգի համաձայն, բացհանքային ավտոմոբիլային ճանապարհների երկայնակի թեքությունը 7 տոկոսի փոխարեն դարձավ 10 տոկոս: Ընկերությունը շեշտադրեց այս փոփոխության բնապահպանական օգուտները, մինչդեռ այն նվազեցնում է բացհանքից լցակույտերի հեռացվող ծավալը: Սակայն բուն նպատակը ընդերքօգտագործման ծախսերի էական կրճատումն էր, որը հանքավայրի կյանքի ընթացքում ընկերության համար կիսնայեր մոտ 100 մլն ԱՄՆ դոլար՝ դրանով իսկ այն ավելի գրավիչ դարձնելով ներդրողների համար:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) ՀՀ կառավարության 31.07.2014թ. N 781-Ն որոշումը «Հայաստանի հանրապետության բուսական աշխարհի օբյեկտների պահպանության և բնական պայմաններում վերարտադրության նպատակով դրանց օգտագործման կարգը սահմանելու մասին»: բ) Հետաքննող լրագրողների վերլուծական հոդված, http://hetq.am/arm/news/57011/armenian-environmentalists-in-uproar-over-government-plan-to-replant-endangered-flora-at-amulasr-gold-mine.html: ց) ՀՀ կառավարության 10.03.2015թ. ընդունած N 244-Ն որոշումը (բացհանքային ավտոմոբիլային ճանապարհների երկայնակի թեքությունների պարամետրերում փոփոխություններ կատարելու մասին):</p>
<p>Ազդեցության նկարագրությունը</p>	<p><i>Օրենսդրությունը ընկերությունների շահերին ծառայեցնելը կարող է էական ազդեցություն ունենալ շրջակա միջավայրի և սոցիալական հարցերի վրա և խտրականության պատճառ հանդիսանալ: Հանքարդյունաբերական ընկերությունների կողմից արվող օրինական կամ ոչ պաշտոնական վճարումները տարբեր շահագրգիռ կողմերին՝ ընդերքօգտագործման</i></p>

իրավունքի տրամադրման գործընթացին առնչվող լուրջ մտահոգություններ են առաջացնում:

Գնահատում					
Հավանականություն x Ազդեցություն =		3 x 5	Ընդհանուր միավոր		15
Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	Շատ ցածր	Փոքր	Չափավոր	Չգալի	Շատ բարձր

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 6

<p>Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա թույլտվության կամ պայմանագրի նորացումը՝ առանց հրապարակային բացատրության կամ հիմնավորման:</p> <p>Վարչական մարմինները ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման պայմանները փոխում են՝ անտեսելով ՇՄԱԳ-ի վերաբերյալ օրենքի պահանջները և համապատասխան հանրային ծանուցումները: Ընդերքօգտագործման նախագծերում կատարվող փոփոխությունների բնապահպանական և սոցիալական գնահատումը պարտադիր պահանջ է, սակայն ընկերությունները և/կամ համապատասխան հաստատությունները այն պատշաճ կերպով չեն պահպանում: Սա հանգեցնում է այն բանին, որ ընդերքօգտագործման պայմաններն ու պայմանագրերը փոփոխության են ենթարկվում փակ դռների ետևում՝ դրանով իսկ նվազեցնելով անօրինական որոշումները բողոքարկելու միջոցով պատասխանատվության կանչելու հնարավորությունները: Նման գործելակերպն ընկալվում է որպես կոռուպցիոն գործարքների արդյունք և ընդերքօգտագործման նախագծերի մանրամասները թաքցնելու մտադրվածություն:</p>		<p>Code <i>PD40</i></p>
<p>Հավանակա նություն <i>Միավոր</i> <i>4 / 5</i></p>	<p>Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p>1. Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրի շահագործման նպատակով կառավարությունը «Թեղուտ» ՓԲԸ-ի 20.02.2013թ. լիցենզիան, թույլտվությունը և պայմանագիրը, որոնցում էական փոփոխություններ են կատարվել՝ համեմատած նախկին արտոնագրի, թույլտվության և պայմանագրի հետ, երկարաձգել է մինչև 08.10.2017թ.:</p> <p>Աղբյուրը՝</p> <p>ա) Թեղուտի հանքավայրի շահագործման վերաբերյալ ՀՀ Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարի 12.08.2013թ. N 07/10/3070-13 պաշտոնական գրությունը՝ պայմանագրային փաստաթղթերի կցմամբ:</p> <p>բ) Բնապահպանական ռեսուրսների կառավարման խումբ, Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքարդյունաբերական նախագծի վերաբերյալ զեկույց, Բնապահպանական և սոցիալական գնահատում, 2010թ.:</p> <p>գ) Վավերագրական ֆիլմ՝ նկարահանված Թեղուտի պաշտպանության քաղաքացիական նախաձեռնության կողմից՝ ներկայացնելով GIS համակարգով մշակումները և այլ պաշտոնական փաստաթղթեր, https://www.youtube.com/watch?v=66Ztk2M6WTQ:</p>	
	<p>2 «Թաթսթոուն» ՍՊԸ-ն 11.02.2013թ. ստացավ «Արևիկ» ազգային պարկի մոտ գտնվող Լիճքի պղնձի հանքավայրի շահագործման թույլտվությունը և համապատասխան լեռնահատկացման ակտը, որտեղ նշվում էին հատկացված տարածքի ճշգրիտ կորդինատները: Սակայն, արդեն ՇՄԱԳ-ի</p>	

վերաբերյալ հանրային քննարկումներից և վերջնական թույլտվության տրամադրումից հետո, 10.02.2016թ. նախարարությունը փոփոխության ենթարկեց ընկերության լեռնահատկացման ակտը՝ ավելի քան կրկնակի ընդլայնելով հանքավայրի շահագործման համար հատկացված տարածքը:

Աղբյուրը՝
 ա) ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարության 08.06.2016թ. N 5/181/16 պաշտոնական գրություն՝ ի պատասխան ՀԿ-ներից մեկի հարցմանը:
 բ) ՀՀ Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարի 10.02.2016թ. N 20 հրաման՝ «Թաթսթոուն» ՍՊԸ կողմից Լիճքի պղնձի հանքավայրի շահագործման նպատակով 11.02.2013թ. տրված N L-459 լեռնահատկացման ակտում փոփոխություն կատարելու վերաբերյալ:

Ազդեցություն
 և
 Միավոր
 5 / 5

Գնահատված ազդեցությունը հիմնավորող ապացույցներ
 1. Լինում են դեպքեր, երբ բնապահպանական կազմակերպությունները դատական հայցեր են ներկայացնում՝ վիճարկելով ընկերություններին տրված շահագործման թույլտվությունների (մասնավորապես՝ Թեղուտի և Լիճքի լեռնահատկացման թույլտվությունների) օրինականությունը:

Աղբյուրը՝
 ՀՀ վարչական դատարան, գործ ՎԴ/8982/05/16,
[http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=administrative:](http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&page=default&tab=administrative)

Ազդեցության նկարագրությունը
 Թեև Ընդերքի մասին օրենսգրքի 56 և 57 հոդվածները հստակ կերպով սահմանում են, որ ընդերքօգտագործման նախագծերի փոփոխությունները պետք է արվեն ընդերքօգտագործման թույլտվություններով նախատեսված ընդհանուր պահանջներին համապատասխան, վարչական մարմինները հաճախ էական փոփոխություններ են կատարում ընդերքօգտագործման փաստաթղթերում (պայմանագրեր, հողահատկացման ակտ և այլն)՝ շրջանցելով օրենքով նախատեսված պարտադիր պահանջները: Դա միանշանակորեն հանգեցնելու է ազդակիր համայնքների՝ հանքի շահագործման հավանական հետևանքների մասին անտեղյակությանը և լարվածության աճին: Փակ դռների ետևում թույլտվությունների պայմանների կամայական փոփոխություններ անելու այս գործելակերպը մեծացնում է կոռուպցիոն գործողությունների վտանգը և խախտում թույլտվությունների տրամադրման ընդհանուր գործընթացը, որն, իր հերթին, բացասաբար է ազդում որոշումների կայացմանը մասնակցող բոլոր շահագրգիռ կողմերի վրա, ներառյալ՝ բուն ընկերությունները, քանի որ ընդերքօգտագործման փաստաթղթերը այդպիսով դառնում են ավելի խոցելի և դատական կարգով վիճարկելի:

Գնահատում					
Հավանականություն x		4 x 5	Ընդհանուր միավոր		20
Ազդեցություն =					
Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	Շատ ցածր	Փոքր	Չափավոր	Չգալի	Շատ բարձր

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 7

<p>Խոցելի կետ 7: Պետական պաշտոնյաների անօրինական բիզնես գործունեությունը</p> <p>Հանքարդյունաբերական ընկերությունների իրական սեփականատերերի մասին տեղեկատվություն հայտնի չէ: Ըստ Էուբյան, լեռնահանքային արդյունաբերության ոլորտում գործող բոլոր ընկերությունները գրանցված են օֆշորային գոտիներում</p>	<p>Շածկ ազիր CF10 PD9</p>
---	--

և/կամ կապված են համանման տարածքներում գտնվող փոխկապակցված ընկերությունների ցանցերի հետ: Դրանցից շատերն ունեն փակ բաժնետիրական ընկերությունների կարգավիճակ, որոնց տեղեկատվությունը, ըստ ազգային օրենսդրության, ենթակա չէ հրապարակման: Սեփականության ոչ թափանցիկությունը մտահոգություն է առաջացնում բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ ընդերքօգտագործման բիզնեսում անօրինական ներգրավվածության կամ շահերի բախման իրավիճակում գտնվելու վերաբերյալ: Նման մտահոգությունների մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ բարձրաստիճան պաշտոնյաները ներգրավվում են ընդերքօգտագործման բիզնեսում հաճախ այն գրանցելով իրենց ազգականների անուններով:

**Հավանակա
նություն
Միավոր
4/ 5**

Գնահատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ

1. Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի մետաղական հանքարդյունաբերության ոլորտում գործող գրեթե բոլոր ընկերությունները կապակցված են օֆշորում գրանցված ընկերությունների հետ, որոնք էլ հաճախ հիմնական հանքարդյունահանող ընկերությունից գնում են հանքաքարը (խտանյութը): Ասված վկայությունն է, օրինակ, Հետաքննող լրագրողներ ՀԿ-ի հետաքննական հրապարակումը «Վալերի Գրումի» ՓԲԸ-ի գործունեության վերաբերյալ:

Աղբյուրը՝
 ա) «Քաղաքացիական հասարակությունը, զարգացումը և էկոլոգիական ակտիվիզմը Հայաստանում, (Գյումրի, 2013), էջ 71-72:
 բ) 29.04.2014թ. մամուլի հրապարակում Հետաքննող լրագրողներ ՀԿ-ի կողմից, <http://hetq.am/arm/news/54322/teghouts-offshore-labyrinth-and-valeri-mejlumyans-business-empire.html>:

2. Բնապահպանության նախկին նախարար Վարդան Ավագյանը (ավելի ուշ դարձավ Ազգային ժողովի պատգամավոր և նշանակվեց ՀՀ ԱԺ տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ) Հայաստանի տարածքով մեկ ավելի քան 20 հանքավայրերի սեփականատեր է, որոնք գործում են օֆշորային տարբեր գոտիներում գրանցված ընկերությունների միջոցով և աչքի են ընկնում թափանցիկության և հաշվետվողականության սահմանափակ ռեժիմով: Նախարարի պաշտոնում նա արտոնագրեր էր տրամադրում իր ազգականներին, իսկ ԱԺ մշտական հանձնաժողովի նախագահի պաշտոնում ընդերքօգտագործման վերաբերյալ օրենսդրության վրա ուղղակիորեն ազդելու հնարավորություն ուներ: ԱԺ պատգամավորներից ընդերքօգտագործման լիցենզիա ուներ նաև Տիգրան Արզաբանյանը:

Սյունիքի նախկին մարզպետ Սուրիկ Խաչատրյանը նույնպես զբաղվում էր հանքարդյունաբերական բիզնեսով և իր վերահսկողության ներքո գտնվող տարածքում ուներ ուսումնասիրվող և շահագործվող հանքեր:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության համաձայն վերոնշյալ պաշտոնները զբաղեցնող անձանց արգելված է զբաղվել տնտեսական գործունեությամբ:

Աղբյուրը՝
 Հրապարակում «Զորրորդ իշխանություն» թերթում, N 649, 05.10.2014թ.:
 Մամուլի հրապարակում Հետաքննող լրագրողների կողմից, 26.03.2007թ., <http://hetq.am/arm/news/6389/vardan-ayvazians-business-project.html>:
 Մամուլի հրապարակում Հետաքննող լրագրողների կողմից, 07.02.2011,

	<p>http://hetq.am/arm/news/628/whos-minding-armenias-natural-resources.html: Մամուլի հրապարակում Զետաբենոդ լրագրողների կողմից, 07.01.2016, http://hetq.am/arm/news/64880/surik-khachatryany-sharunakum-e-oski-oronel.html:</p>
<p>Ազդեցություն և <i>Միավոր</i> <i>4 / 5</i></p>	<p>Գնահատված ազդեցությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p><i>1. Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտում բարձրաստիճան պաշտոնյաների ներգրավվածության հետևանքով գոյություն ունի օրենսդիր և նույնիսկ դատական ոլորտում այդ մարդկանց կողմից կոռուպցիոն ազդեցության մեծ վտանգ:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ ա) ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույց, 2013թ., էջ 35, http://www.ombuds.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/afe1e423a8f465a4fba32ccc27ef913a.pdf: բ) ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույց – 2014թ. 2015թ. 171-172, http://www.ombuds.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/206d2af54f5149a560ed7a616830d107.pdf: գ) ՀՀ կառավարության 30.07.2015թ. N 839-Ա որոշումը «Ստուգումների կազմակերպման և անցկացման ու Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009 թվականի մայիսի 29-ի N 594-Ա (մի քանի հանքավայրերում, այդ թվում Թեղուտի հանքավայրում ստուգումները կասեցնելու մասին) որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին»: դ) ՀՀ կառավարության 2016թ. հունվարի 14-ի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին» N43-Ա որոշում ե) ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 9-ի «ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» N597-Ա որոշում զ) ՀՀ կառավարության 2017թ. հունվարի 26-ի «ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» N46-Ա որոշում է) ՀՀ կառավարության 2017թ. հուլիսի 20-ի «ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա և 2016թ. հունվարի 14-ի N43-Ա որոշումներում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» N865-Ա որոշում</p>
	<p><i>2. Իրական սեփականատերերին բացահայտելու առումով մետաղական հանքարդյունահանմամբ զբաղվող ընկերությունները և դրանց դուստր ձեռնարկություններն աշխատում են սահմանափակ թափանցիկությամբ, ուստի մեծ են կոռուպցիոն ռիսկերը: Փաստորեն այդ ռիսկերը վերաբերում են հանքարդյունաբերության ողջ ոլորտին:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ «Հայաստան. բնական պաշարների ռազմավարական ոլորտը, կայունության գնահատում», Համաշխարհային բանկի զեկույց, 2016թ.:</p>
	<p><i>3. Կան հիմնավոր ապացույցներ, որ բարձրաստիճան պետական պաշտոնյաները զբաղվում են հանքարդյունաբերությամբ և էապես ազդում են ոլորտի իրավակարգավորման հարցերի վրա՝ ոլորտը ծառայեցնելով իրենց անձնական շահերին:</i></p> <p>Աղբյուրը՝ «Եվրոպական Միության գործողությունը Էկոլոգիական</p>

հանցավորությունը հաղթահարելու ուղղությամբ», ուսումնասիրություն Ջայաստանում ընդերքօգտագործման վերաբերյալ, հունվար 2015թ., http://efface.eu/sites/default/files/EFFACE_Environmental%20crime%20in%20Armenia_A%20case%20study%20on%20mining.pdf:

Ազդեցության նկարագրությունը

Պաշտոնյաները բավարար իշխանություն ունեն ազդելու թե՛ օրենսդրական դաշտի ձևավորման և թե՛ ոլորտի կառավարման վրա՝ հանրային շահը ստորադասելով հանքարդյունաբերական ընկերությունների շահերին: Միանգամայն հավանական է, որ հաճախակի տեղի ունեցող կամայական իրավական և ինստիտուցիոնալ փոփոխությունները գլխավորապես առնչվում են պետական պաշտոնյաների՝ որպես իրական սեփականատերերի, մասնավոր շահերի սպասարկմանը: Ի վերջո, դա հասարակության կողմից տրված իշխանության չարաշահում է՝ ուղղված նույն հասարակության շահերի և ոլորտի բնականոն գործունեության դեմ:

Քննադատում
Հավանականություն x Ազդեցություն = 4 x 4 **Ընդհանուր միավոր** 16

Գույն	Կապույտ	Կանաչ	Դեղին	Սաթի	Կարմիր
Ռիսկի մակարդակ	Շատ ցածր	Փոքր	Չափավոր	Չգալի	Շատ բարձր

Ռիսկերի գնահատման թերթիկ 8

Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա ընդերքօգտագործման թույլտվության կոնկրետ փաստաթղթերի և հանքավայրերի շահագործման տարածքների երկրաբանական տվյալների՝ հանրայնորեն հասանելի չլինելը:

Code
PD11
PD36

Որքանով է հավանական և ի՞նչ ազդեցություն կունենա տրամադրված թույլտվությունների մանրամասների՝ հանրայնորեն հասանելի չլինելը:

Ընդերքաբանական տվյալների վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու համար արվող հարցումները հաճախ անօրինական կերպով մերժվում են: Թեպետ օրենքը լիազոր պետական մարմիններին ուղղակիորեն չի արգելում համապատասխան հարցումների դեպքում ընդերքաբանական տեղեկություններ հաղորդել այս կամ այն օգտակար հանածոյի վերաբերյալ, այն ներկայացնում են որպես «ամենտրային գաղտնիք»: Հետևաբար, վտանգ կա, որ արդյունահանման իրավունքի շնորհումը կարող է լինել ոչ թափանցիկ և/կամ հանրության համար տնտեսապես չարդարացված:

Հավանականություն
Միավոր
3 / 5

Քննադատված հավանականությունը հիմնավորող ապացույցներ
1. ՀՀ ԷԵԲՊՆ-ն հրաժարվում է ընդհանուր բնույթի տեղեկություն տրամադրել Լիճքի հանքավայրի շահագործման նախագծի ընդերքօգտագործման թույլտվությունների և պայմանագրերի մասին: Հարկ է նշել, որ նախարարությունը տրամադրել է համանման ծավալով տեղեկություններ՝ ի պատասխան այլ հանքերի վերաբերյալ հարցումների:

Աղբյուրը՝
 ա) ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարի 29.07.2016թ. N 07/29.2/3674-16 պաշտոնական գրություն՝ ի պատասխան «Էկոլոգիական իրավունք» ՀԿ-ի 21.07.2016թ. հարցմանը:

	<p>2. Ինչ վերաբերում է առևտրային գաղտնիքի իրավակարգավորմանը, ՀՀ ԷԵԲՊՆ-ն ՀԿ-ներից մեկին մերժել է տրամադրել տեղեկություն Լիճքի հանքավայրի նախագծի ուսումնասիրվող տարածքների մասին: Ուսումնասիրության թույլտվությունը ընդերքօգտագործման թույլտվությունների տրամադրման գործընթացի ամենակարևոր մասն է, ընդ որում, երկրաբանական ուսումնասիրության տարածքի նկարագրությունը որևիցե խորհրդապահական տեղեկություն չի բովանդակում: Զանի որ նույն պետական կառույցը նախկինում բազմաթիվ նմանօրինակ փաստաթղթեր է տրամադրել, հիշյալ փաստաթղթերի տրամադրման մերժումը հովանավորչության ուղղակի ակտ է, որից մեծապես տուժում է իրավունքի տրամադրման գործընթացի հանրային վերահսկողությունը:</p> <p>Աղբյուրը՝ ՀՀ ԷԵԲՊՆ 27.05.2016թ. N.05/20.1/3419-16 պաշտոնական գրություն՝ ի պատասխան «Էկոլոգիական իրավունք» ՀԿ-ի 20. 05.2016թ. հարցմանը:</p>				
<p>Ազդեցություն Միավոր 4 / 5</p>	<p>Գնահատված ազդեցությունը հիմնավորող ապացույցներ</p> <p>1. Եթե հանրությունը չի կարող հանքավայրերի շահագործման նախագծերի մասին տեղեկություն ձեռք բերել, ապա նաև չի կարող վերահսկողություն իրականացնել ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացի նկատմամբ, ուստիև չի կարող մասնակցել որոշումների ընդունման գործընթացին, որը նախատեսված է Օրհուսի և Եսպոյի կոնվենցիաներով, ինչպես նաև ազգային օրենսդրությամբ:</p> <p>Աղբյուրը՝ Օրհուսի կոնվենցիա, Կիրառական ուղեցույց, երկրորդ հրատարակություն, 2014թ., էջ 95-104:</p>				
	<p>2. Հանրությանը տեղեկությունների տրամադրման մերժումը ոչ հաշվետու կառավարման ուղղակի ակտ է և հանգեցնում է կառավարության անհամարժեք և ապօրինի գործողությունների՝ առաջացնելով համակարգային կոռուպցիայի մեծ վտանգ:</p> <p>Աղբյուրը՝ Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն, «Տեղեկատվության ազատությունը Հարավային Կովկասում», ձեռնարկ (2012թ.):</p>				
<p>Ազդեցության նկարագրությունը Ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման գործընթացի, ինչպես նաև ողջ ոլորտի թափանցիկության և հաշվետվողականության վրա ազդեցությունը խիստ մեծ է: Այն խաթարում է առհասարակ հանրայնորեն հասանելի և հաշվետու գործողության սկզբունքը: Բացի այդ, տարբեր ընկերությունների և նախագծերի վերաբերյալ հարցումների առումով տեղեկատվության ազատության երկակի չափանիշներ են օգտագործվում: Պատասխանատու պետական պաշտոնյաները տարբեր ընկերությունների վերաբերյալ հարցումների դեպքում տարբեր ծավալի տեղեկություններ են տրամադրում:</p>					
<p>Գնահատում Հավանականություն x Ազդեցություն = 3 x 4 Ընդհանուր միավոր 12</p>					
<p>Գույն</p>	<p>Կապույտ</p>	<p>Կանաչ</p>	<p>Դեղին</p>	<p>Սաթի</p>	<p>Կարմիր</p>
<p>Ռիսկի մակարդ</p>	<p>Շատ ցածր</p>	<p>Փոքր</p>	<p>Չափավոր</p>	<p>Չգալի</p>	<p>Շատ բարձր</p>

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ՀՀ սահմանադրություն

- ՀՀ սահմանադրություն (փոփոխություններով, ընդունված 06.12.2015թ.)

Միջազգային համաձայնագրեր

- ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Անդրսահմանային համատեքստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին» կոնվենցիա (Էսպո, 1991)
- ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Շրջակա միջավայրի հարցերով տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների ընդունման գործընթացում հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիա (Օրհուս, 1998)

Օրենսգրքեր

- ՀՀ քրեական օրենսգիրք (2000թ.)
- ՀՀ ջրային օրենսգիրք (2002թ.)
- ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք (2011թ.)

Օրենքներ

- «Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք (1999թ.)
- «Կենդանական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք (2000թ.)
- «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք (2002թ.)
- «Թափոնների մասին» ՀՀ օրենք (2004թ.)
- «Տեխնիկական անվտանգության ապահովման պետական կարգավորման մասին» ՀՀ օրենք (2005թ.)
- «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենք (2014թ.)
- «Ողջիի, Փխրուտի, Արծվանիկի պոչամբարներում կուտակված և կուտակվող, ինչպես նաև «Չանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատ» ՓԲԸ գործունեության արդյունքում գոյացած և գոյացող արտադրական լցակույտերի մշակման ներդրումային ծրագրի մասին» ՀՀ օրենք (2015թ.)
- «ՀՀ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք (2016թ.)
- «ՀՀ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք (2017թ.)
- «Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին» ՀՀ օրենք (2017թ.)
- «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք (2017թ.)
- «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք (2017թ.)

ՀՀ կառավարության որոշումներ

- ՀՀ կառավարության 2003թ. սեպտեմբերի 14-ի «Ջրային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N1110-Ն որոշում

- ՀՀ կառավարության 2004թ. դեկտեմբերի 9-ի «Հետախուզված պաշարների և ընդերքի մասին այլ տեղեկատվության պետական ընդերքաբանական փորձաքննության կարգը հաստատելու մասին» N 1784-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2005թ. հունվարի 25-ի «Մթնոլորտի վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N91-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2005թ. հունվարի 25-ի «Հողային ռեսուրսների վրա տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N92-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2010թ. հունվարի 21-ի «Բաց եղանակով մշակվող օգտակար հանածոների հանքավայրերի անվտանգ շահագործման տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին» N51-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2012թ. մարտի 22-ի «Ընդերքօգտագործման պայմանագրերի օրինակելի ձևերը հաստատելու մասին» N437-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2013 թ. մարտի 14-ի «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի պաշարների և կանխատեսումային պաշարների դասակարգումը հաստատելու մասին» N274-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 21-ի «Օգտակար հանածոների հանքավայրերի երկրաբանատնտեսագիտական գնահատման կարգը հաստատելու մասին» N243-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2013թ. մարտի 28-ի «Ընդերքօգտագործման իրավունք հայցող կազմակերպության ֆինանսական և տեխնիկական կարողությունների ու միջոցների մասին տեղեկությանը ներկայացվող որակական չափանիշների գնահատման կարգը սահմանելու մասին» N368-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2014թ. հուլիսի 31-ի «Հայաստանի հանրապետության բուսական աշխարհի օբյեկտների պահպանության և բնական պայմաններում վերարտադրության նպատակով դրանց օգտագործման կարգը սահմանելու մասին» N781-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2015թ. մարտի 10-ի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2010թ. հունվարի 21-ի N51-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին» N244-Ն որոշում
- ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի «Ստուգումների կազմակերպման և անցկացման ու Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009թ. մայիսի 29-ի N594-Ա որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N839-Ա որոշում
- ՀՀ կառավարության 2016թ. հունվարի 14-ի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին» N43-Ա որոշում
- ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 9-ի «ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» N597-Ա որոշում
- ՀՀ կառավարության 2017թ. հունվարի 26-ի «ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» N46-Ա որոշում
- ՀՀ կառավարության 2017թ. հուլիսի 20-ի « ՀՀ կառավարության 2015թ. հուլիսի 30-ի N839-Ա և 2016թ. հունվարի 14-ի N43-Ա որոշումներում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» N865-Ա որոշում

ՀՀ կառավարության արձանագրային որոշումներ

- ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 29-ի «Օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով երկրաբանական ուսումնասիրության և արդյունահանման իրավունքներ հայցելու համար ներկայացվող շրջակա միջավայրի վրա գումարային ազդեցության գնահատման հաշվետվության կազմման» ուղեցույցը հաստատելու մասին N29 արձանագրային որոշում
- ՀՀ կառավարության 2017թ. օգոստոսի 24-ի «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» N36 արձանագրային որոշում

Այլ մարմինների ընդունած իրավական ակտեր

- ՀՀ օգտակար հանածոների պաշարների պետական հանձնաժողովի 2000թ. դեկտեմբերի 12-ի «Պինդ օգտակար հանածոների հանքավայրերի արդյունաբերական գնահատման և կոնդիցիաների պարամետրերի հիմնավորման նյութերի բովանդակության, ձևավորման և պետական փորձաքննության ներկայացման կարգի մասին հրահանգը հաստատելու մասին» N86 որոշում
- ՀՀ Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարի 2016թ. փետրվարի 10-ի N20 հրաման՝ «Թաթսթոուն» ՍՊԸ կողմից Լիճքի պղնձի հանքավայրի շահագործման նպատակով 11.02.2013թ. տրված N L-459 լեռնահատկացման ակտում փոփոխություն կատարելու վերաբերյալ

Չեկոյցներ

- Արմինե Իշխանյան և այլոք, *Civil Society, Development and Environmental Activism in Armenia* (Yerevan, Armenia: City House Print, 2013)
- ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր «ՀՀ բնապահպանությանն առնչվող օրենսդրության ուսումնասիրություն և թերությունների վերլուծություն. Գնահատում, արժևորում և տնտեսական գործիքներ»:
- Համաշխարհային բանկ, *Enhancing Environmental and Social Sustainability of Mining in Armenia* (Washington D.C.: The World Bank, 2014)
- Համաշխարհային բանկ, *Armenia - Strategic mineral sector sustainability assessment* (Washington D.C.: The World Bank Group, 2016)
- Վլադո Վիվոդա և Ջոնաթան Ֆալչեր, “Mine Waste Classification and Management”, *Series on International Best Practice, Mining Legislation Reform Initiative*, Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոն, (Երևան), Աշխատանքային թուղթ N3 (2017 փետրվար)

Պաշտոնական կայքեր

- Արդյունաբերող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնություն <https://eiti.org>
- Գեոթիմ ՓԲԸ <http://www.geoteam.am>
- Թրանսպարենսի Ինթերնեշլ <https://www.transparency.org>
- ՀՀ բնապահպանության նախարարություն www.mnp.am
- Հանրապետական երկրաբանական ֆոնդ <https://www.geo-fund.am>
- ՀՀ Էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարություն <http://www.minenergy.am>
- ՀՀ կառավարություն <http://www.gov.am>
- ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան <http://www.ombuds.am>

- ՀՀ պաշտոնական հայտարարություններ <https://www.azdarar.am>

Լրատվամիջոցներ

- Հետք <http://hetq.am>
- Էկոլուր <http://ecolur.org>